

# Forslag fra Danmarks og Norges Biskopper om Tillæg til Kirkeordinansen (1631).

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Blandt andre kirkelige Aktstykker fra en ældre Tid, som gjemmes i Gehejmearkivet, er jeg alt for mange Aar siden bleven opmærksom paa følgende <sup>1)</sup>, der formentlig fortjener Offentliggjørelse. Selve Stykket giver ingen Oplysning om, hvorledes det er blevet til; men en saadan mener jeg at have fundet i nogle Kongebreve fra Aaret 1631, der vise, at det den Gang har været Regjeringens Hensigt at foranstalte en Samling af de kirkelige Bestemmelser, der vare udstedte siden den danske Kirkeordinans samt Riberartiklerne, og at lade disse sammenarbejde og udgive som Tillæg til Kirkeordinansen, en Plan, der dog af en eller anden Grund <sup>2)</sup> ikke er kommen til Udførelse. Materialet var dog tilstede og til en vis Grad bearbejdet, som det følgende vil vise. Her findes nemlig et sammenarbejdet Uddrag af Bispens Spørgsmaal, Forslag og Bemærkninger, samlede under de fra Kirkeordinansen og Riberartiklerne bekjendte Overskrifter og med vejledende Henvisninger i Randen. Naar der altsaa t. Ex. i Randen paa første Side staar: »Ad fol. 20 f. 1. Episc. Lund. p. 1«, saa betyder det: Bemærkninger af Biskoppen i Lund til 20de Blads første Side

---

<sup>1)</sup> Samlingen »Danske gejstlige Sager« Nr. 71 App. 3.

<sup>2)</sup> Maaske nærmest af Hensyn til Vanskeligheden ved Besvarelsen af flere af de opkastede tvivlsomme Spørgsmaal.

(facies) af Kirkeordinansen. Paa lignende Maade ere Angivelserne afkortede i det følgende; Ep. F. betyder saaledes Episcopus Fionensis, Ep. V. er Viburgensis, Ep. N. er Nidrosiensis osv. Overskrifterne passe undertiden ikke til alle de Stykker, der ere anførte derunder, idet navnlig de Uddrag, der ere gjorte af Bemærkningerne fra Island, ikke ere samtidige med de øvrige, men lidt senere tilføjede og derfor mindre omhyggelig indførte, tildels paa indskudte løse Sedler. — Fra Bispen i Aarhus findes ingen Bemærkning indført, da han væsentlig synes at have indskrænket sig til Afskrivning af de Kongebreve om kirkelige Forhold, som han fandt i Stiftsarkivet<sup>1)</sup>. Fra Sjælands Biskop er der kun indført en eneste Bemærkning; derimod har Biskoppen i Lund leveret flere end nogen anden. Af Bispernes originale Erklæringer har jeg ellers kun fundet den fra Biskoppen i Fyn, D. Hans Michelsen<sup>2)</sup>, hvilken derfor er sammenlignet med Uddragene. Sprogformen i disse er i Almindelighed ikke god, dog vil Meningen neppe ret mange Steder være tvivlsom for den, der er fortrolig med hin Tids Sprog. Forslagene have navnlig Betydning ved de faktiske Oplysninger, de indeholde om kirkelige Forhold, idet de tilføjede Marginalier underrette os om, hvilken Del af den dansk-norske Kirke enhver af Bemærkningerne især gjælder.

Her hidsættes nu først de ovenfor omtalte Breve, der give os den eneste visse Underretning, vi have, om Planen.

i.

Bisperne udi Danmark finge Brev de gejstliges Orden og Skik anrørendes.

Christian den fjerde etc.

V. G. t. Vider, at eftersom vi naadigst for godt haver anset de gejstlige Ordninger og Skik, som enten ikke paa

<sup>1)</sup> Se Biskop Morten Madsens nedenfor (S. 96—7) meddelte Brev.

<sup>2)</sup> Denne findes i Geh.-Arkivet, Aflever. fra Justitsminist., Skab 20 Pakke 12`Q.

Tryk ere udgangne, samt de som ellers underskudt publicerede ere, udi Ordinansen næst efter de Riber Artikler, alle og hver vedkommer til Efterretning, at lade tilsætte, da bede vi eder og naadigst ville, at I med Flid forfare, hvis deslige Documenter udi eders Stift befindes, og os dennem, med Flid igjennemset, copiligen inden Paaske førstkommendes underdanigst tilskikke, saa og derhos eders Betænkende lader vide, hvor noget i Ordinansen befindes, som videre Declaration behøver, særdeles belagende Naadens Aar, Canonicorum saavelsom andre gejstliges, belagende Kornsæden og ellers. Dermed sker vor Vilje. Befalendes eder Gud. Skrevet paa vort Slot Kjøbenhavn den 9 Februarii 1631.

## ii.

Bispen og Theologi Hafn. finge Brev anlagende den norske Ordinans.

## Christian 4.

V. G. t. Vider, at eftersom vi naadigst for godt haver anset de gejstlige Ordninger og Skik, som enten ikke paa Tryk ere udgangne, samt de som ellers underskudt publicerede ere, udi Ordinansen næst efter de Riber Artikler, alle og hver vedkommer til Efterretning, at lade tilsætte, da bede vi eder og naadigst ville, at I den norske Ordinans flittig med den gamle conferere, hvis Undersked der hos befindes extrahere, og derhos hvis Norges Indbyggere alene vedkommer særdeles for sig selv antegner, og os inden Paaske førstkommendes saadant underdanigst lader tilstille. Datum Hafnæ d. 9 Febr. 1631 <sup>1)</sup>).

## iii.

Doctori Hans Reisner, Theologis et concionatori avlico tilskrives om de gejstlige Forordninger at lade sammenskrive.

## Christianus 4tus.

V. s. G. t. Vider, at eftersom vi naadigst er tilsinds de Forordninger, som gejstlige regnes kunne, udi visse

---

<sup>1)</sup> Dette og det foregaaende Brev findes i Sjæl. Tegn. XXIV, 496.

Artikler og Bøger forfattede at lade trykke hos Ordinansen: da bede vi eder og naadigst ville, at I dennem lader sammenskrive, saavidt Hovedpunkterne angaar, dog at derudi intet enten udi Mening eller Ord forandres; men hvis Betænkende I hos hver sær kunne befinde, det have I særdeles at sætte til Papir og overgive os alt saadant inden fjerde Søndag efter Paaske førstkommendes. Datum Frederiksborg d. 5 Martii Anno 1631.

iv.

D. Hans Reisner, Theologi og Hofprædikanten finge Brev om Gejstlighedens Klædedragt at anordne.

Christianus Qvartus.

V. s. G. t. Vider, at eftersom vi naadigst betragte, blandt mange grove Synder, som desværre nu gaa i Svang, Hoffærdighed ikke at være den ringeste, og dens fornem og forargelig visse Kjendetegn at ses udi ny Noder og Klædedragt, hvilket som det allermindste den gejstlige Stand sømmer, saa bør og dens Remedium andre til godt Efterspejl først af dennem at foretages. Da bede vi eder og naadigst ville, at I nogle de fornemmeste af Gejstligheden her udi vort Land Sjælland forskriver og til en Begyndelse med dennem en vis, skikkelig og tarvelig Form og Maade paa Gejstlighedens Mænd- saavelsom Kvinde-Klædedragt, saa og af hvad Tøj, Materie og Værd saadan maa være gjort, saa vidt ske kan, betænker, hvilket uden Gejstlighedens egen Begjæring og Samtykke siden ikke maa forandres, og at saadant beslattes inden Pindsedag førstkommendes. Datum Frederiksborg d. 5 Martii 1631<sup>1)</sup>.

v.

Biskop Morten Madsens Svarskrivelse.

Eftersom jeg Morten Madtson, Superintendens over Aarhus Stift, underdanigst haver bekommet Kgl. Maj.<sup>s</sup> naadigste Missive og Befaling, dateret Kjøbenhavn den 9 Fe-

---

<sup>1)</sup> Dette og det nærmest foregaaende Brev findes i Sjæl. Tegn. XXIV. 510. Brevet iv. kan sammenlignes med Nyt hist. Tidsskrift I, 456.

bruarii Anno 1631 anlangende adskillige Dokumenter, som her kunde findes i Stiftet, at opsøge og udlede ... saa haver jeg mig efter samme højstbemeldte Kgl. Maj<sup>s</sup> naadigste Vilje og Missive underdanigst forholdet og ladet udkopiøre hvad Kongebreve her fandtes udi Stiftskisten, baade som vare tilskrevne Superintendenterne her sammesteds, saa ogsaa som vare andre tilskrevne, som kunde være Ordinan-  
ansen anrørendes. Hvad Naadsensaar sig anbelanger, er her udi adskillige Tvistigheder der om kjendt og dømt, efter et herhos føjet Brev, at det skal regnes fra den Dag om Aaret Præsten dør og til Aarsdagen dernæst efter, og hører halv Enken og hendes Børn til, og ikke nogen Udarvinge, hvilket og confirmeres ved et Hs. Fyrstel. Naades derom udgangne Missive til salig ærlig og velb. Axel Urne daværendes i Laaland, hvis Copia ogsaa her medfølger<sup>1)</sup>. At dette er min underdanigste Erklæring paa højstbemeldte Kgl. Maj<sup>s</sup> naadigste Missive og Befaling, vidner jeg med min egen Haand. Datum Aarhus den 29 Aprilis Anno 1631.

Morten Madtsøn S. A. mpp.<sup>2)</sup>.

## Nogle Momenta Kirkeordinansen anlangende.

### *Om Lærdommen.*

Ad Fol. 20. f. 1.  
Episc. Lund. p. 1.

Endog der befales, at Sakramenternes Uddelelse og Lærdommens Udlæggelse skal ske lige ens hos alle, og efter Kong Frederiks Brev 1568<sup>3)</sup>, som det holdes udi Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, saa befindes dog nogle Steder, udi Skovbygden synderlig, at naar der kommuniseres, da holder Kirkeværgerne et Haandklæde for dem, som have sat sig ned<sup>4)</sup> at annamme Sakramentet.

<sup>1)</sup> Det er Brevet af 21 Maj 1626, der vil findes meddelt nedenfor som Tillæg.

<sup>2)</sup> Orig. i Geh.-Ark., Topogr. Saml., Aarhus.

<sup>3)</sup> Trykt i Danske Mag. V, 86 f.    <sup>4)</sup> D. e. knælet.

*Om Sang og Læsning i Kirkerne.*

Ad Fol. 21 f. 2.  
Episc. F. p. 1.

At forordnes noget vist, og det under Noder, hvad der skulde sjunges og læses Aaret igjennem i Choret, at der allevegne kunde holdes Uniformitas; saa og alle officia og Halleluja maatte trykkes seorsim, at hver Discipel kunde have sin Bog at sjunge udi.

Ep. V. p. 1.

Om det lange Chor, som i Viborg holdes en ganske Time om Morgenens saavelsom ogsaa om Eftermiddagen, ikke maatte forkortes enten paa en halv Time, eller hvis raadeligst synes ad ædificationem, at den herlige Øvelse maatte med Lyst forrettes uden al Kjedsommelighed.

*Om Ringen paa Testamentets Ord at afskaffes.*

Ad Fol. 27 f. 1.  
Episc. L. p. 1.

Den Ringen paa Testamentets Ord er nu ikke i Brug; og om den var nogensteds endnu i Brug, burde det med Rette afskaffes for Uniformitets Skyld allevegne efter Kong. Mandater og for anden Aarsags Skyld.

*Sermon til Kommunikanterne imod Ordinansen.*

Item, somme Præster taler til enhver af Kommunikanterne, imod det, som staar eadem pag. in Ord., og forevender, saaledes at have været i Brug. Somme Steder haver Præsten en Tale til enhver Disk af Kommunikanterne, førend de bortgaar.

*Iterata consecratio panis et vini.*

Ad Fol. 27 fac. 2.  
Episc. L. p. 2.

Forbydes at vie og consecrere tæsser eller tiere. At derfor Brød og Vin er paa Alteret, naar Consecratio sker, og ikke endda staar udi Kiste og Skab, og at Tallet paa Kommunikanterne vides. Og om ikke vides saa lige, hvormegen Forraad er paa Vinen i Flasken, som lettelig kan ske, at det [da] forbliver med Brødet, at flere ikke deraf bekommer, end som Vinen kan tilstrække. Thi det er bedre dermed at forblive til en anden Tid. Ellers, er der Vin-kjelder ved Haanden, at der straks kan mere hentes, da

synes Ordinansens Mening, at der consecreres paany igjen for Vinens Skyld, som er hentet.

Denne iterata consecratio er hos mange gemen, uanset Ep. Asl. p. 2. 3. Brød og Vin er opsat paa Alteret. Om herom maatte noget propter uniformitatem determineres, efterdi Theologi ere heri ikke ens.

### Poena Sacramenti ordine inverso administrati quæ?

Hvad Straf de Præster skal være udi, som Ordine inverso administrerer Sacramentum Altaris.

Nogle Personer ville ikke annamme Sakramentet af Ep. Isl Membr. 2. Art. 9. deres egne Præster, men af en anden, og skyder paa deres Samvittighed. Ville dog ikke sigte ham for noget.

Bedre synes at holde Messen paa Danske, at Bønderne Ad Fol. 28. fac 2. Episc. Lund p. 3. kunde derved opvækkes at love Gud. Undtagen man vilde for Højtidens Zirats Skyld lade synges Introitus paa Latin, som dog ere noget formænget med Dansk, Symbolum Nicænum paa Latin, saa og Offertorium og Præfatsen med Sanctus. Men Kyrieleison og Glorificatsen Danske at sjunges, Bønnen, Epistelen og Evangelia i Messen at læses Danske.

*Om Prædiken og hvorledes Børnelærdommen skal forklares.* Ad Fol. 30. f. 1 etc Fol. 32 f. 1. et sup. 20 f. 1

### Tvende Slags Catechismi.

Befindes tvende Slags Catechismi at være i Brug, den Ep. L. p. 3. 4. ene Palladii versio efter Catechismi Lutheri sidste Edition, som den Augsburgske Confessions Forvandte mesten bruger, den anden af Lutheri Enchiridio, som den gemene Mand kalder en ny Lærdom; hvilken Diversitas giver Forargelse, idet at Præsten bruger en paa Prædikestolen, og Degnen en anden [til] at undervise Ungdommen, og Ungdommen paa et Sted lærer en, [og] naar de kommer paa et andet Sted, maa de lære en anden, — at der maa hol-

des Uniformitas, og den beholdes, som eragtes lettest, kortest og udi Ordene mærkeligst.

### Om Prædiken i Odense.

Ep. F. p. 14.

Sognepræsternes ordinarie Ugeprædiken har saaledes været skiftet, at Sognepræsten til St. Knud tager det gamle Testamentes Bøger, Sognepræsten til Vor Frue Evangelistas, og Sognepræsten til S. Hans Epistolas Pauli. Haver og for nogle Aar siden været i kristelig Brug, at Sognepræsterne her i Odense have selv prædikeret i de 3 højtidelige Aftensange for Festen, og da gik Almuen flittig i Kirken. Dette aflagde først M. Povel<sup>1)</sup> til Vor Frue, og siden efter hans Eksempel de, som bleve kaldede til de andre Sogner efter hannem. — Eftersom det befales i Ordinansen pag. 92, at Læsemesteren skal stundom paa nogen beskikket Tid prædike, og det haver i Begyndelsen været forordnet og hidindtil hos os været i Brug, at Læsemesteren har prædikeret Passen udi Tolvprædiken, Fasten igjennem, da begjæres nu, at de andre Professores saavel som Skolemester og Conrector her i Odense maatte ogsaa tilholdes at prædike, efterdi de 3 øverste Hørere have af Arilds Tid og havt deres ordinarie Prædiken til Tolvprædiken, saa at samme Prædiken er ganget omkring og været skiftet imellem Sognepræsterne, Kapellanerne og Hørerne. Lector har taget den i Fasten, og Superintendenten de 3 højtidelige Dage, og derforuden hver Onsdagsprædiken i Fasten. Synes bekvemmeligst, at de andre tvende Professores med Rectore og Conrectore kunde og tage Tolvprædiken paa de andre budne Helligdage om Aaret, saasom Anden- og Trediedag paa de 3 høje Fester, Nytaarsdag, Helligtrekongersdag, Kyndelmissedag, Vor Frue Dag i Faste, St. Hansdag, Marie Bjerpegang, St. Michaels Dag og Allehelgensdag, og traktere en Tekst efter den Tids Lejlighed, og at de selv endelig skulde være forpligtet at prædike, paa det de kunde øves og blive bekvemme til Kirketjeneste.

<sup>1)</sup> M. Povl Andersen Medelby.



Bevilges ikke i den Norske som i den Danske Ordinans at læse af en Dansk Postil for Almuen af Prædikestolen; der er vel heller ingen, det nu bruger.

Ad Fol. 31. f. 2.  
Ep. L. p. 4.

Lysning paa Prædikestolen om adskillig Handel.

Ep. B. p. 4.  
Art. 4.

Fornødent at lyses i Bergen paa Prædikestolen om adskillige Poster, ita sentiente Magistratu politico, stor Urigtighed i adskillig Trafik og Handel, samt Skyld og Gjæld inden- og udenlands dermed at forekomme.

### *Om Helligdages Hold.*

Ad Fol 35. f. 2.  
Ep. L. p. 5.

Mariæ Forkyndelses Dag, naar skal den holdes?

Mariæ Forkyndelsesdag om den falder Palmesøndag, om den bør at holdes samme Dag, eller om Palmeløverdag. Thi somme begynder Dimmelugen om Mandagen, og saa holder Vor Frue Dag om Søndagen, andre regner Søndagen til Dimmelugen, og saa holder Vor Frue Dag om Løverdagen. Dette kunde forklares, efterdi Ordinansen haver, at hun skal holdes om Palmeløverdag, naar hun indfalder i Dimmelugen.

Andre Tekster at tage 2 og 3 Juledag.

Ep. V p. 2.

Om anden og tredie Juledag maatte ikke tages nogle andre Tekster, enten af Cap. 1. Joh.: Et verbum caro factum est et habitavit in nobis, eller andre, at de fattige enfoldige Folk grundeligen kunde undervises om vor Herres J. C. naaderige Fødsel og Menneskewerdung? Saa kunde man da i den sidste Part, eller i Exordio tale om Diaconer og S. Laurentio, saavelsom om adskillige Kald paa den Dag. Thi ellers hører man stor Ynk, hvorledes Præsterne torquerer sig at connectere Juledagens Tekst med S. Stephani, hvor Dominica lucis er ogsaa crucis, ut in b. Stephano videre est; siden i den tredie Dags Connexion med den andens Evangelio etc.

Ep. Alb. Num. 14.

Gjæstebud at afskaffes tempore quadragesimali.

Brylluper, Trolovelser og andre saadanne Gjæstebud at maatte afskaffes udi Faste, tempore quadragesimali, quando prædicatur de passione Domini.

Ad Fol. 36. f. 1.

Ep. L. p. 5

Ep. Stav. p. 6.

S. Michaels Dag er forglemt iblandt Festerne i Danske og Norske Ordinanser, dog indføres han at holdes hellig Fol. 32 f. 2. Ord. Dan.

Ep. Isl. Memb. 1.

Art. 1.

At Bispen og Provsten maa ordinere og regulere den daglige Bedestund i det ringste een Gang om Dagen.

Ad. Fol. 36. f. 2.

Ep. L. p. 5.

*Om Daaben.*

At Børn skal døbes i sædvanlig Funt, forklares i Kirke-disciplinen <sup>1)</sup> 18 Art. 2dæ partis.

Ep. Asl. p. 2.

Catalogus baptizatorum.

Enhver Præst at have en rigtig Tegnebog, som skal efterlades hans Efterkommere, hvorudi ægte eller uægte Børn kan tegnes, og deraf deres Ankomst forfares; saa og om Forældrene ærligen eller ikke ere sankede i Ægteskab.

Funtbækkenerne at holdes rene.

Item, Bækkenerne at maa holdes rene, hvormed Superintendentes og Præpositi kan have Opsyn.

Børnene straks at døbes.

Item, Børnene straks at døbes den næste Helligdag, efter de ere fødte, og det under Straf.

Ad. Fol. 37. f. 1.

Ep. L. p. 5. 6.

Ny Faddere ikke at bedes til det hjemmedøbte Barn.

De samme Faddere, som vare til Barnet, der det hjemme døbt, skal være tilstede udi Kirken og ikke ny, som det forklares i den Norske Ordinans.

---

<sup>1)</sup> D. e. den kgl. Forordning om Kirketugt o. a. af 27 Marts 1629, trykt hos Paus, Forordninger. S. 682 f.

Item, at advares, den Hjemmedøben ikke at ske uden af Fornødenhed, og at dermed skikkelig omgaaes, og ikke benyttes anden liquore end Vand dertil.

5 Faddere i det meste at bedes.

Item, Faddere maa ikke bedes flere end fem efter Ordin. Norv., og efter Kong. Mandat til Riber Stift Anno 1549 <sup>1)</sup> ikke mere end tre eller fire.

Uægte Børn at døbes efter Prædiken og ikke ofres med dem.

Item, at der kunde gøres Forskjel mellem ægte og uægte Børn efter Ord. Norv. F. 18, at uægte døbes ikkun efter Prædiken, og ikke ofres med dem, efterdi paa Landsbygden, hvor er langt undertiden til Kirken, da kommer de ikke med de ægte Børn frem, at de kan døbes, før Prædiken, men maa ske efter Prædiken: at der derfor ofredes ikkun med disse ægte, at der kunde være Forskjel paa dem og de uægte, som og døbes efter Prædiken. I Kjøbsteder sammesteds kristnes de uægte til Aftensang.

I Trondhjems Stift sammesteds bruges undertiden før og undertiden efter Daaben en længere Sermon, end som er forfattet i Alterbogen eller brugeligt i Kjøbenhavn. Ep. Nid. p. 1.  
num. 1.

Børn, som fødes kort efter Bryllupet, hvorledes forholdes skal med dem. Ep. Stav. f. 6.

Hvorledes skal forholdes med de Børn, som fødes i Ægteskab kort efter Bryllupet, om de som uægte skal døbes efter Prædiken, efterdi Misgjerningen tilforn med Forældrene er afsonet med Gud og Menneskene, og efter Loven agtes de for Ægtebørn? At derom kunde noget paamindes for unge Præsters Skyld.

---

<sup>1)</sup> Trykt i Kirkehist. Saml. I, 473 f.

Ad Fol. 38. f. 2.  
Ep. L. p. 6. 7.

### *Om Afløsning.*

Skriftemaal om Løverdagen forhindres sammesteds.

Siges i Ordinansen, at paa Landsbygden skal Præsten om Søndagen før Messen være tilstede at skrifte, men det forklares in disc. Eccl. Art. 14. 2dæ partis <sup>1)</sup>, at det skal ske om Løverdagen, hver anden Løverdag udi hver Sogn, hvilket dog ikke nogle Steder kan ske. Om derfor de, som havde saa nær til Hovedsognet som til Annexet, om de ikke kunde komme om Løverdagen tilforn til Hovedsognet at skrifies, saa kunde Præsten vel absolvere de andre i Annexet om Søndagen før Messen.

Ep. Isl. Memb. 2. Om de Byer, som ligge nærmere et andet Sogn end deres  
Art. 11. eget, maa ikke did søge efter Bispens Sigelse.

Der ere og, særdeles udi et Sogn for Østen, nogle Byer, som ligge 5, 8 eller 9 Mile fra deres egen Kirke og derfor nødes at søge en anden nordere Kirke, som ligger nærmere. Der vil Præsten til den nordre Kirke oppebære Renten af samme Byer, som den anden Præst dog ikke kan undvære for sin fattige Lejlighed. Om saadan en Præst ikke bør at unde Folket Guds Ords Hørelse for Intet, og for tilbørlig Løn at døbe deres Børn og besøge deres syge, endog Folket holder sig til sin egen Kirke, naar de kan.

Ep. Alb. Num. 15. I Aalborg Stift om Løverdagen ved Saltum Kirke udi Hvetbo Herred, som og paa Hamers <sup>2)</sup> ved Timmerby Kirke holdes Ting og undertiden i Vaabenhuset, hvor med Bulder og blodige Eder saa rumores, at Præsten kan ikke i Rolighed skrifte. Lensmanden kunde vel skaffe Raad dertil, endog Herredsfogden derom paamindt haver ikke endnu villet raade Bod derpaa.

Ep. Stav. p. 7. 8. Her i Stavanger Stift er farlige og lange Veie over Fjelde og Elve, at de da maa drage did om Fredagen fra

<sup>1)</sup> Forordn. af 27 Marts 1629.

<sup>2)</sup> Vistnok en Skrivfejl for Hannæs.

deres Huse, om de skulle komme frem om Løverdagen, eller om de maa ud om Løverdagen, i hvordant Vejrlig det er, hvorudover nogle er nylig kommen i Ulykke; saa er og mange gamle og skrøbelige Folk og frugtsommelige Kvinder, som ikke kan drage frem og tilbage samme Dag, kan heller ikke blive ude om Natten over. Thi somme-steds er ikkun 2 eller 3 Gaarde paa Vejen ved Kirken, som ikke kan tage imod saa mange Folk, besynderlig naar det er Dyrtdid. Om derfor ikke de, som have langt hjem, item de gamle og frugtsommelige maa forblive til om Søn-dagen før Messen.

Hver især skal absolveres.

I Kirkens Disciplin 2<sup>de</sup> partis Art. 13 staar det: Og Ep. L. p. 7. saaledes bekommer hver for sig personlig Absolution. Hvorudaf forstaaes, at enhver især skal annammes til Ab-solution, og ikke 2, 3, 4 eller flere, som somme Præster sig understaar.

Hid hører og Kong. Mandat. Anno 1623, at privat Confession skal ikke aabenbares.

Skjænk for Absolution forbydes.

Norske Ordinans f. 20. Kongl. Mandat Anno 1592 <sup>1)</sup> og Christ. 4des Reces, Art. 5, forbydes at tage Penge eller Skjænk for Afløsning, hvilket forstaaes ikke aleneste om publica, men og om privata absolutione, at Præsterne skal ikke corrumpes og admittere dem, som enten er uskikkelige eller have forset sig, førend de have faaet publicam absolutionem.

Manddraberes og Skjørlevneres Absolution.

Forbydes Manddrabere og de, som haver ligget hos deres egen nære Slægt, at faa Afløsning, førend de haver fornøjet Sagvolderen og Herskabet.

Ad Fol. 39. f. 2.  
et 40. f. 1.  
Ep. L. p. 8.  
Ep. Alb. Num 2.  
Ep. Rip. p. 3. n. 1.  
Ep. Stav. p. 8.

<sup>1)</sup> Trykt i Ny kirkehist. Saml. V, 27.

Dette vil somme hendrage til det Mandat om Skjørlevned Anno 1621 <sup>1)</sup>, at baade Manddrabere og Skjørlevnere maa faa Absolution, førend de have aftinget hos Herskabet.

De samme ikke nok eftertragtes.

Manddrabere ikke nok eftertragtes, at de faa deres tilbørlige Straf. Ikke heller de, som forser sig i Løsagtighed tit og ofte, 4, 5, 6 Gange; saa og udi Blodskam og andre Maader, som burde straffes paa Livet, eller kan og Riget forvises. Nu optages ikkun deres Gods, og naar de en Tid lang have holdt sig tilside, opholde de sig igjen i Menigheden sine absolutione, ikke uden Forargelse. Undertiden indsniger de sig til andre Steder, hvor de ere ubekjendte, og med andre ærlige Folk bliver admitteret til privatam absolutionem.

Ep. V. p. 3-4.

Hvorledes skal Præsten forholde sig med Manddrabere og andre fredløse Folk, som ikke af Øvrigheden straffes, som staar længe hen, og begjærer dog at communiceres, hvilket Præsterne dog tør dem ikke understaa.

Det samme begjæres og af Ægtefolk, som løber fra hinanden enten for Usamdrægtigheds eller anden Tilfalds Skyld. Hvad kan Præsterne herudi gjøre?

Ep. Rip. p. 3.  
Num. 2. 3.

De letfærdige Kvindfolk lader sig tilkjøbe at udlægge en uskyldig Person, og naar de ikke bliver fornøjet med Betaling, udlægger de efter Afløsningen den sandskyldige; og i saa Maade foragtes og gruelig bespottes baade Ministerium og Sacramentum.

Item, naar en Karl sigtes fuldt og fast af et Kvindfolk, da understaar Herredsfogden [sig] at dømme ham kvit. Om saadant bør at agtes?

Ad Føl. 40. f 2.  
Ep. L. p. 9.

Om publica absolutione efter Højmesse.

I Kirkedisciplin part. 1. Art. 18: Aabenbar Afløsning skal ske efter Prædiken, naar Højmesse er ude.

---

<sup>1)</sup> Forordn. af 16 Febr. 1621, trykt hos Paus, S. 596 f.

Om der kunde ikke gøres Skilsmisse imellem de groveste, de grove og de som af Skrøbelighed syndede; at de, som af Skrøbelighed forser sig, kunde absolveres i Ugeprædiken, hvor den holdtes, at de ikke skulde forskrækkes ved maadelig Disciplin, saasom de, der første Gang forsaa sig udi Skjørlevned etc. De andre, som anden Gang forsaa sig, eller i Horeri etc., til Højmesse efter Prædiken. De groveste, som for Forhærdethed bantsatte ere etc., foruden Absolution hørte vel en skarpere Straf til, at andre kunde have Vederstyggelighed til saadanne grove Laster.

Hvorledes fremmede Personer skal berettes.

Ad Fol. 41. f. 1.  
Ep. L. p. 10.

Fremmede Personer, som nedsætte sig, at bevise, hvorfra de ere komne, og hvorledes de ere komne derfra efter Kong. Mandat 1618.

Item, eftersom mange rømmer andenstedsfra for Misgjerning, at derfor af fremmede bevises, hvorfor og hvordan de ere komne fra andre Steder, førend de admitteres til Sakramentet, om de ere saa til Alders, at de kunne dertil admitteres, og dog kunde tvivles om deres Levned.

Den 25 Artikel Anno 1569 Frederici II om fremmede Ep. L. p. 9.  
at forhøre synes at ville forbedres efter denne Tids Tilstand, udi hvilken adskillige Sekter formeres; thi der findes ingen Artikel om Ministerii Brug, Autoritet og Nytte, der (o: som) en Part ganske foragter og lader sig derom høre med foragtelige Ord. Dette og ydermere forholdes udi Ordinansen F. 85. f. 1.

### *Om Ægteskab.*

Hvem Trolovelsen eller Brudevielsen skal forrette, naar Ad Fol. 42. f. 2.  
Ep. L. p. 10.  
Kvindfolket er i eet Sogn og Mandspersonen er i et andet Sogn? Hertil er gemenlig sket i det Sogn, som Kvindfolket er, uden den Præst vil det tillade at ske i det andet Sogn.

Om dem, som ere trolovede og ikke ville lade sig vie Ep. Asl. p. 81.  
Ep. Rip. p. 1. n. 4.  
sammen, er Kong. Mandat Anno 1592<sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> Forordn. af 16 Juni 1592.

At ingen maatte forhale Bryllupet, efter det er udløst efter Ordinansen.

Ep. Isl. Memb. 2.  
Art. 6. 7. 8. 10.

At Ægtefolk maatte komme noget tilrette igjen, som der paa Landet komme fra hinanden. Item, hvorlænge de Personer, som ere efterladte af deres consorte, som er borttagen af Tyrken, at man veed ikke, om de lever eller er døde, hvor længe de skal saa enlig forblive. Item, om der skal handles med Skjørlevned summo jure.

Item, der er en Person, som for Horeri er fraskilt og dømt fra hans Kvinde (hvilken dog havde forset sig imod ham tilforn i samme Synd). Hun er gift. Nu begjærer han ogsaa, og saagodtsom nødes til [at gifte sig] for hans fattige Børns Skyld.

Item, hvorledes skal forholdes med trolovede Personer, som er udløst for, og siden skille sig fra hinanden, og kanske siden inden et Fjerdingaar eller noget [mere] tager hver sin Mage.

Ep. Ael. p. 8. 9. Ikke heller trolovede Folk at bo tilsammen, førend deres Ægteskab er fuldendt i Kirken.

At Ægtefolk, som ikke efter Advarsel vil leve tilsammen, maatte forjages af Landet, som andre forargelige Membra.

Ep. Alb. num. 14. Fremmede Folk, som vil indlade sig i Ægteskab, at bevise sig, hvo de ere.

Tildrager sig, at en Del kommer langt fra og haver en ubekjendt Præsts (undertiden en urigtig) Seddel, og i saa Maade agter at begive sig i Ægteskab, hvorledes dermed skal omgaaes? Om Byfogden maatte ikke saadanne antegne og siden henvises til Sognepræsten med tvende trofaste Forlovende, ut fit in civitate regia Hafniensi.

Ep. Rip p. 1.  
num. 3.

Item, kan vel hændes sig, at Præsten uafvidendes trolover eller ægtevier personas in gradibus prohibitis, fordi saa ham er ikke altid deres cognatio bevidst, og andre dølger det med Flid. Hvad Caution da en Præstemand bør at have, at han kan være fornøjet og forsikret med?



Synes nogen ydermere Forklaring fornøden om de  
forbudne Led.

Ad Fol. 43. f. 1.  
Ep. R. p. 1, n. 1.2.

De gradibus prohibitis in 2<sup>do</sup> et 3<sup>tio</sup> genere, om hvilke aldeles intet røres og dog tvistes, om de ere allesammen uden Forskjel tilladte, besynderlig i disse og saadanne Tilfælde:

Om jeg maa ægte den Kvinde, som min Hustrus hendes afgangne Broder haver efterladt sig.

Om det Ægteskab med den selvsamme Mands Datter og hans Enke, som var min første Kvindes Stifmoder, er tilladt. Eller om ens Datters Mand maa have sin Hustrus Faders Kvinde, som var hans forrige Kvindes Stifmoder, tilægte. Og iligemaade om en Stiffader maa have sin Stif søns Hustru tilægte.

Item, om en Lensmand vil dispensere in gradibus prohibitis, om Præsten eller Bispen skulle med hans Seddel være fornøjet.

Om Kong. Maj.s Præster paa Als og Ærø maa copulere nogen in gradibus prohibitis efter Fyrstelig Naades Dispensation. Ep. F. p. 4.

Ægteskab imellem Sødskendebørn og i det tredie Led, Ep. Asl. p. 9.  
dets Straf.

Eftersom Ægteskab imellem Sødskendebørn, for vigtige Eftertænkende, under Livs Straf er forbuden, da var det vel at ønske, om Hans Maj. sig det naadigst vilde befalde lade, at de bleve forskaanet paa Livet og af Landene for drevne, efterdi Gud selver dennem i sit Ord med hverandre Ægteskab tilraader, at ikke saadant uskyldigt Blods Udgydelse større Straf over disse Lande og Riger skal for aarsage; samt de, som sig med hverandre udi tredie Led forsér, at bøde til Hans Maj. efter højeste Formue og nyde deres Fred.

Ord. Norv. F. 23. Undertiden forbydes Ægteskab i Ep. Stav. p. 8.  
tredie Led. Men paa samme Blad tales om de, som have indladt sig med hverandre, at de skulle ikke være tilsam-

men. Nu befales de at forvises Landet i den 26 Art., og at straffes paa deres Hals, om de ikke rømmer. Her gjordes vel nogen Forklaring fornøden, at mange enfoldige her imod sig ikke skulle forgrube.

Ep. L. p. 11.

### Bryllupers Uskikkelighed.

Brylluper foraarsager megen Uskikkelighed og Ulykke paa Landsbygden, idet at det holdes om Søndagen paa den Sted, som Bruden er, og om Mandagen der som Brudgommen er, og begge Aftener, naar de ere drukne, farer Folket silde hjem og ofte kommer i Ulykke. Om det maatte ikke gjøres derfor kun paa eet Sted.

Ep. Asl. p. 5.

De, som kommer drukken til Kirken udi Ligfærd og Brudevielse, at maatte publice absolveres og give deres Bøder til Hans Majestæt.

Ad Fol. 44. f. 1.  
Ep. L. p. 11. 12.

### *Om Præster at kalde.*

Eftersom Provsterne, naar en Præst skal kaldes, gjøres suspect Mandato edito Anno 1621, 12 Septemb.<sup>1)</sup>, da vil Bønderne alene raade for Kaldet, saa at Provsten nødes til at samtykke med dennem, synderlig hvor de ere mægtige.

De adskillige Inconvenienser, hvorfor Lensmanden og Superintendenterne er forment i adskillige Mandater at befatte sig med Kald, gaar endnu meget i Svang, saa at mange for Forskrivelser, Giftermaal, Venskabs Skyld forskikkes til Kald. Hvorimod Provstens Raad gjælder ringe.

Item, naar en Prædikestol er ledig efter en Præsts Død, hvem der skal befatte sig dermed, at lade nogen høre dertil, enten Sognemændene, Provsten uadspurgt, eller Provsten. Synes vel at være Provstens Myndighed, efterdi de, som skal lade sig høre, skal vise deres Testimonia og Attestats, som Bønderne forstaar sig ikke paa. Hvilket vil forklares.

---

<sup>1)</sup> Meddeles nedenfor som Tillæg.

Kald skal gaa for sig efter Norske Ordinans inden 3 Ep. L. p. 12.  
Maaneder; men efter Kong. Mandat Anno 1620 <sup>1)</sup> inden Ep. Stav. p. 9.  
6 Uger. Spørges, hvorefter man skal sig forholde i Norge.

Om en Hører, dygtig udi Levned og Lærdommen, som Ep. B. p. 4.  
haver Testimonium Universitatis nogle Aar tilforn og bliver Num. 6.  
legitime voceret, ikke maa sine attestatione ordenes.

Om 2 eller 3 af de øverste Scholasticis ikke maa øve Ep. B. p. 5.  
sig undertiden concionibus habendis in Nosodochio publico, Art. 7.  
naar de befindes [dygtige] af Skolemesteren og Superinten-  
dent; paa det Forældrene kan deraf foraarsages videre  
at hjælpe dennem in studiis continuandis.

De, som jus patronatus haver, indsætter Præster, Ep. L. p. 12, 13.  
Provsten uadspurgt, imod Ord. Lat. p. 41 og articulos  
Ripenses.

Qvæstio: Hvo Kaldsbrevet skal skrive, og hvad der Ep. L. p. 16.  
skal gives for?

Synes gavnligt at være, at der blev lagt noget til disse Ep. Stav. p. 11, 12.  
Ord f. 34 Ord. Norv. »Og andre Breve i verdslige Sager«. Thi somme hermed vil formene Provsten at skrive Kalds-  
brevet, som han altid gjort haver. Thi skulde Skriveren  
det gjøre, kunde Sognemændene forhindres i deres Kald  
at give, som dem dog naadigst er undt og bevilget. Thi  
nogle turde forbyde Skriveren at skrive andet Kaldsbrev,  
end som de ville, enten Bønderne vilde deri samtykke eller  
ikke, som med Exempel kan bevises. Somme ved disse  
Ord mene, at en Præstemand maa ikke med en af Til-  
hørerne skrive en anden Præst, sin Nabo, til en Seddel  
om ens Liv og Levned i det Gjæld, som <sup>2)</sup> han tilforn været  
haver, og at han derudi er ubehindret, hvilken Seddel han  
dog have skal. At derom maatte udtrykkeligen formeldes,  
hvem samme Seddel skal skrive, at en ærlig Mand dermed  
kan være forvaret.

Sognepræsters Udvælgelser synes ikke saa stricte at Ep. Isl. mem. 1.  
kunne holdes. 1. Fordi Provsten kan ikke saa straks holde Art. 3.

<sup>1)</sup> Meddeles nedenfor som Tillæg. <sup>2)</sup> D. e. hvor.

sig til Sognet. 2. Der er ikke synderlig Herskab i hver Sogn. 3. Der haver aldrig været Kirkeværger uden de, som bo paa Gaarden. 4. Skal ikke være mange Sogner, [som] haver 7 forstandige Mænd, der kan udvælge en Præst. 5. Skolens Personer ere næsten ukjendte i de Sogner, hvor de ere ikke fødte. 6. Umuligt at skikke en først fra Skolen til Sognet og siden tilbage til Domkirken og derfra til Lensmanden eller Fogden, og Sognet imidlertid forsømmes. 7. Haver der sælsomt gaaet til med saadan Election. Om derfor ikke Bispnen og Provsterne maa derfor raade, dog ingen trænge ind imod Almuens Villie.

Ep. Isl. mem. 1.  
Art. 5.

Er umuligt, at ingen maa ordineres til uvisse Kald; thi straks en er død, maa en af Skolen did forskikkes. Thi det er ikke allesteds den Lejlighed, at vicini pastores kan det forrette. Og da dersom det er et godt Kald, var det Uret, at Kapellan i Nød did forskikket skulde det beholde, om end Bønderne vilde; og er det et ringe Kald, skal man nøje (o: neppe) faa en, som der vilde holde ved.

Ep. Isl. mem. 1.  
Art. 4.

Kan ikke holdes, at Præsterne skal alle have studeret paa Akademiet; de maa alt tages af Skolerne. De formueste skikkes kun til Akademiet. At der maatte skriftligen forfattes nogle Privilegia, at et vist Tal Personer af hvert Stift maa bekomme Kongens Frikost og fri Tilføring af hvis Vare, dennem kan nederskikkes af deres Forældre eller andre Venner; Landet er saa armt, at det giver slet intet.

Ad Fol. 44. f. 2.  
Ep. L. p. 13.

Den kaldede Persons Tæring skal være billig, eftersom det forklares i Ord. Norv. Thi det sættes alt for højt af en Part unge Præster.

Ep. Isl. mem. 1.  
Art. 6.

Tæringen er fri paa Landet, og derfor hjælper ingen Sogn til nogen Tæring at udstaa til Præstens Vocation.

Ad Fol. 45. f. 1.  
Ep. L. p. 13.

Lensmanden skal straks tage blidelig imod den kaldede Person. Hvorfor han ikke bør for længe at holde ham op med Confirmats. Og bør Præsterne i Kjøbstederne ogsaa have Confirmats, efterdi Lensmanden er saavel der Forsvar

som i Landsbyer, hvilket dog Borgmester og Raad mene ikke nødigt, uanset de ere ikke Præsternes Øvrighed.

Om Kongen forskriver nogen, om han skal have anden Collats af Lensmanden?

Det sker og tit i Norge, at en Part maa tøve nogle Aar, førend de kan bekomme deres Collats. Undertiden gjør Fogderne det i deres velb. Husbondes Fraværelse, naar de kan ikke faa den til Kaldet, som de vil, som er vitterligt. Ep. Stav. p. 9.

At det maa forklares, naar Superintendentens fremsender den ordinerede Præst til Provsten, at Provsten skal da indsætte hannem i Kaldet, og hvor 2 Provster er, hver i sit Sogn. Ad Fol. 48. f. 1.  
Ep. L. p. 13.

### *Om Billeder og hellige Steder.*

Ad Fol. 49. f. 1.

#### *Reliquiæ fermenti papistici.*

Er at beklage, at endnu findes saadanne reliquiæ istius fermenti udi saadant klart evangelisk Lys, som udi Hallerød udi Ousherred, S. Ole udi Albo Herred og ved flere Steder, og holdes vedlige under det Skin af, at Kirken deraf skal forbedres og holdes ved Magt. Ep. L. p. 13.

Hvem skal afsætte Præsterne? og hvilken Lensmand? Ad Fol. 49. f. 2.  
Ep. L. p. 14.

Om Præsterne at sættes til Rette, ja afsættes, spørges:  
1. Om Bispen med Provsten og andre Præster alene uden Lensmand bør alene at afsætte dem, efterdi Mandat Anno 1579 <sup>1)</sup> tilholder Bispen alene det at gjøre med dem, som fører et forargeligt Levned, og Ord. Fol. 77, f. 2 indtager Lensmanden med. 2. Om General-Lensmand skal forstaaes efter Mandat Anno 1618 om Landemode, og Kirkens Disciplin part. 2. Art. 21, eller og den Lensmand, udi hvis Len Præsten er bosiddendes, som skal have Præsten i Forsvar efter Mandat Anno 1582 <sup>2)</sup>. 3. Om den Lensmand,

<sup>1)</sup> Trykt i Ny kirkehist. Saml. IV, 396 f.

<sup>2)</sup> Kongebrevet af 19. Jun 1582 om Lensmændenes gejstlige Jurisdiction findes trykt i Tillæget.

udi hvis Len Præsten er, vil tiltale Præsten ved sin Foged, hvem skal da forsvare Præsten? Item, om den Lensmand, som saa er interesseret, kan dømme over samme Præst?

Ad Fol. 51. f. 1.  
Ep. L. 14. 15.

*Om syge at besøge.*

Skulde sendes Bud efter Præsten med god Fordringsskab efter Ord. Norv. eller efter Skik mange Steds her i Riget. Men befindes stor Fortrædelighed, idet undertiden uvisse Bud, undertiden smaa Dreng, udsendes paa Landsbyen, og Præsten haver ikke altid sin Vogn og Heste ved Haanden, og imidlertid dør den syge, eftersom gemenlig ikke sendes Bud efter Præsten, førend der er intet Liv at forvente. Præsten kan heller ikke i sin præstelig Habit gaa lang Vei og bære Kalk og Disk, Vin og Brød med sig. Om det kunde ikke derfor ordineres efter Ord. Norv., at ham maatte udsendes Vogn eller Hest.

Ep. Stav. p. 13.

Bønderne udi Norge findes endog herudi modvillige, at derfor maatte lægges nogen Straf paa dem, eftersom den Præst i Sognedal har erhvervet et special Brev herpaa. Tilforn vilde de ikke føre ham, som er dog farlig Vej, ved Onsire til Hitterøen.

Ep. L. p. 15.

*Præstevej holdes ikke færdig.*

Beklages og, at Sognefolket vil ikke holde Præstevej færdige, hvor Præsterne kan rejse i Sognebud, saa de med stor Livsfare, iblandt udi Skovbygden, og end iblandt om Nattedage maa rejse at besøge de syge.

Ad Fol. 54. f. 2.  
Ep. L. p. 16.

*Om Lig at jorde.*

*Sjæleringen i Skaane.*

Sjæleringen er forbuden Ord. Norv. og Mandato udi Jylland Anno 1578<sup>1)</sup>, men gemene Mand i Skaane vil det ikke agte.

<sup>1)</sup> Kongebrev af 9 Juli 1578 om at der kun maatte ringes een Gang for Lig (Jydske Tegnelser I, 283). Jvfr Ny kirkehist. Saml. IV, 391 f.

Ville intet give for Klokkerne.

Til Kirkens Bygning vægrer en stor Part sig at give for Ringen, uanset det befales i Ordinansen.

Smaa Klokker i Bergens Stift.

Ep. B. p. 3.  
Art. 3.

Begjæres efter Brug i Opslo, at formedelst Fornødenhed udi Bergen og paa Landsbyen maa støbes nogle smaa Klokker paa 3 eller 4 Voger i det højeste; og at Kirkeombudsmændene efter Øvrighedens gode Tykke maatte forskaaffe Rothgiesser eller Klokkestøber dertil, om ingen findes bekvem i Bergen dertil.

Twist om Begravelsesteder.

Twistes ofte om Begravelsesteder paa Kirkegaarden; hvor[ledes] det kan rettes?

Ærede eller Gilde efter den døde.

Mangesteds gjøres Gilde paa Landsbygden efter den døde, som de kalder Ærede. Og ellers ikke vil bære den døde til Jorde, uanset saadant er forbudet Mandato Anno 1585<sup>1)</sup>.

Er udelukt den christelige Ceremoni, at Præsten kaster 3 Gange Jord paa Liget etc.

Ad Fol. 55. f. 1.  
Ep. F. p. 1.

De udøbtes Begravelse.

Ep. L. p. 16.

Hvorledes, med hvad Ceremonier skal de Børn jordes, som dør hen uden Daab. I Skaane paa Landsbygden sker det uden Ringen og andre Ceremonier og uden Præstens Nærværelse, at de begravnes paa Kirkegaarden. Men i Kjøbstederne gjøres dermed iblandt stor Pragt.

<sup>1)</sup> Kongebrev af 24 Januar 1585, hvori Begravelsesgilder forbydes under den da grasserende Pest, er efter Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1128. 4. meddelt i Tillæget.

## Om Præsten bør at synge over Graven.

Item, paa Landsbygden, hvor ingen residerende Degner, om Præsten er pligtig at synge over Graven, som dog ikke befales i Ordinansen.

▲d Fol. 55. f. 2.  
Ep. L. p. 17.

Om Præsten maa annamme noget for Lig af de rige.

Om formuende Folk vil have deres Lig udi Kirken, og er af Sognepræsten særlig Sang og Prædiken begjærendes, om Præsten da og saadant skal være pligtig, eller om de ville give ham noget for Umagen, om han det maa annamme.

## Om Sjølegave maa annammes.

Item om nogen vil give noget Legatum til Præst eller Kirke, om Præsten maa det annamme? Kirken er det ikke forment. Præsterne er det og ikke aperte forbudet; men alene at tage Skjænk for Begravelse og Absolution Mandato 1592, Reces. Art. 5., hvilket dog en Part vil hensefere til Sjølegave at være Præsterne forment, dog Mand. Christ. 3. Anno 1539<sup>1)</sup> indeholder, hver at maa give Sjølegave, hvad Gud skyder ham ihu. Skaanske Lov og andre gamle Documenter haver det og tilladt.

▲d Fol. 59. f. 2.  
Ep. L. p. 17.

*Kvinder, som ligge deres egne Børn ihjel.*

Om Børn omkomme for ens Forsømmelse, hvad Straf?

Der tales ikkun om den, som ligger deres egne, eller andre ligger deres Børn ihjel (sic!). I Skaane haver det været i Brug, at ellers, naar Børnene kom noget til for Forældrenes Forsømmelses Skyld, at de da og gave efter Ordinansen noget til de fattige og stode Skrifte.

Om Bispen selv skal endelig saadanne afløse.

Om det saa stricte skal holdes, at Superintendenten skal dem afløse? Difficile est.

---

<sup>1)</sup> Trykt i Ny kirkehist. Saml. II, 714 f.



*Om Børneskoler.*

Ep. Aal. p. 1.

**Bispen eller Provsten eller Præsten at raade for Børnenes  
Dimission af Skolen?**

At Episcopus (om han er saa nær tilstede) eller Præpositus eller og Pastor loci maa raade for, naar Ungdommen med Frugt af Skolen skal dimitteres, eftersom det er ellers Skolemesterne vanskeligt for Forældrene deres Skyld, som vil ikke lade Børnene forblive deres Tid udi Skolen; eller paa det Skolemesterne for Vild eller Venskab skal ikke dimittere dem. Eller for vigtige Aarsagers Skyld, om Forældrene det vil have, kan de vel med Episcopi, Præpositi eller Præstens Samtykke andenstedshen forløves.

I Skolerne foruden Skolemesteren i det ringeste at være  
en Hører, og deres Salarium.

At hvor der er ikkun een Person udi Skolerne, at hannem maatte tildeputeres en Hører, og deres Løn af Kirkernes aarlige Indkomst i det Len, som den Kjøbsted, Skolen er i, beliggendes er, maa tages, saa Skolemesteren med det, han haver af Byen, maa bekomme 100 Rdr. og Høreren 90 Rdr. med fri Bolig og des Tilhøring, efter Ordinansen.

Ungdommen i Kjøbstederne en Gang hver Uge at overhøres  
in Catechismo.

At Forældrene maatte tilholdes af Øvrigheden i Kjøbstederne at lade deres Børn (saafremt de ikke skal straffes eller forvises Byen) hver Onsdag og Løverdag, naar Klokken er to, komme i Skolen og der overhøres i deres Catechismo, at de skal ikke holdes fra Skolen eller ganske fra deres Guds frygt, som gemenlig sker.

Lang Skoletjeneste at beforders.

Ad Fol. 63. f. 2.  
Ep. Alb. num. 21.

At Skolemesterne og Hørerne, naar de nogle Aar, 5 eller 6, flitteligen haver betjent Ungdommen, maatte be-

tænkes og for andre forfremmes til Kald juxta legitimæ Ordinationis præscriptum.

Ep. Rip. p. 3.

Efterdi Kong. Maj., som christeligt er, vil have Skolerne vel forsynet med Hørere, og for den ringe Salarii Skyld ville de i Riber Stift blive vanskelige at bekomme, om der kunde tænkes nogen Middel til deres Promotion, qui pie et fideliter per aliquot annos laborarunt.

Ad Fol. 66. f. 2.

Ep. Nid. Num. 5. 6.

### Skolebørnenes ringe Vilkaar i Trondhjem.

Udi Trondhjem ere ikke til Skolebørns Hjælp uden 144 Dlr. til 12 Personers Kost, hvilke udgaves først i velb. Christen Friises Tid. Tilforn havde de Kost paa Gaarden. Og kan en Person nu ikke bekomme Kost for 12 Dlr. Og endog Kong. Maj.s Brev formelder, at give af hver fuld Gaard 4 β, halv Gaard 2 β (hvilket Almuen ved deres fuldmægtige paa et frit Lavting her i Trondhjem haver godvilligen lovet), hvilken Almissee, dersom den fremkom, var det en ringe Del for hver, men en stor Hjælp for de fattige Skolebørn<sup>1)</sup>. Nu findes mange Gjæld, som i mange Aar staar tilbage og aldeles intet giver. Men dersom Præsterne maatte alvorligen og strængeligen befales saadan Almissee at indsamle og efter Mandtal at gjøre Regnskab, da kom der vel en god Hjælp; det var ogsaa fornøden, at locum tenens vilde dertil ogsaa hjælpe. Thi ellers skulde Præsterne intet synderligt udrette. Thi, Sandhed at bekjende, skulde Præsterne intet mere udgive (den største Part), end de selv vilde, da skulde hverken Gud eller Kongen gives noget.

Ep. Alb. n. 8.

### Skoler i de store Landsbyer.

Om det ikke (som sommesteds sker) maatte Bønderne paabydes i de store Landsbyer at holde en Skolemester og et lidet Skolehus, hvor Ungdommen kunde undervises og

<sup>1)</sup> I Randen er bemærket: Dette samme begjæres af Ep. Berg. p. 1., at deraf kunde stiftes Conrectoris Salarium.

de mest formuende give noget dertil, efterdi det er deres Børns Saligheds Forfremmelse anliggende.

Stavanger Skoles ringe Vilkaar.

Ep. Stav. p. 2. 3.

Om nogle af Kong. Maj.s Tiender, som ikke ere endnu bortforlente og tilforn haver ligget til nogle Skolens Personer, maatte ikke komme dertil igjen, eftersom der ere slet ingen Beneficia til Skolen uden af en hel Gaard 4  $\beta$  og af en halv Gaard 2  $\beta$ , hvilket med en ond Villie udgives og af somme aldrig, hvilket med Ligpengene ikke kan beløbe sig til 120 Dlr., som er ganske ringe, hvorudover ingen kan blive der i Skolen, men forfølger sig andendstedshen, hvor de kan bekomme Beneficia. Saa er og Byen i sig selv forarmet, at de kan ikke komme meget afsted.

Børn itide at sætte til Haandværk, som ikke tjener til Bogen.

Ad Fol. 67. . 1.  
Ep. F. p. 1.

At Forældrene af Skolemesteren advarede maa tilholdes at sætte deres Børn til et Haandværk, naar de kan intet forfremmes i deres Bog, men ikkun unytteligen spilder deres Tid. Hvilket Forældrene dog ikke ville gjøre, [hvorover mange gaa hen og fortære deres Tid unytteligen, sig selv til Skade, og andre gode Børn til Forhindring].

At disciplina oeconomica maatte noget oprettes igjen til certos et determinatos limites, eftersom de ere øde baade hos gejstlige og verdslige.

Ep. Isl. memb. 2.  
Art. 5.

Om det er Kong. Maj.s Villie, at de Skolens Personer der paa Landet, som ere kommen til deres myndige Aar, og haver nogen Penge, at de skal deraf skattes og skyldes, efterdi de giver sig ikke til nogen anden Handel, men enten bliver ved Skolen, eller og udenfor ved deres Bog.

Ep. Isl. memb. 2.  
Art. 13.

Danske Skolemestere at holdes.

Ad Fol. 67. f. 2.  
Ep. F. p. 1.

At Borgmestere og Raad i Kjøbstederne maa tilholdes at beskikke gode danske Skolemestere, hvorudi findes mange-steds stor Mangel.

Ad Fol. 67. f. 2.  
Ep. L. p. 18. 19.

### *Om Privilegier.*

Undes Præster og Degne Privilegier som udi Bispens Tid. Hvad de haver været, erfares af Historiis, Constitutionibus regiis, Recesser, Haandfæstninger og Mandater. Som ex constitutionibus Reginæ Margaretæ et Olai Regis editis Anno 1376 <sup>1)</sup> parag. primo: »Quilibet presbyter habeat curiam principalem in parochia sua pro residentia sua liberam et exceptam ab omnibus oneribus Regiis una cum familia in dicta curia morante.«

Ex Constit. Christophori Regis filii Waldemari <sup>2)</sup> edit. anno 1320 parag. 6: »A Sacerdotibus parochialibus de terris unius Curie suæ, in qua personaliter residet, adjacentibus, nullum Servitium Regium exigatur«.

Præsternes Tjenere skattes imod Retten.

Hvor imod en Part Fogeder vil gjøre Indpas, naar Skat paabydes over Bønderne og deres Tjenere, ogsaa at skatte Præsternes Tjenere.

Hvad necessitas regni belanger med Beskatning, er der ingen Præst, der for sig eller sin familia, ut membrum politiæ, vil jo gjerne give af Formuen paabuden Skat.

Præsternes Dreng udskrives imod Retten.

Iligemaade vil de udskrive Præsternes Dreng, besyn-derlig naar han haver to, der han dog ikke kan have mindre, een til sin Avl, og undertiden vel behøver to, og een til sin Heste og Vogn.

Om nogen ville sig flere tiltage, end han behøvede, burde han derfor at straffes, naar saadant overbevistes, og ikke den ganske Species at lide for et Individui Skyld.

Om en Sognepræst i Bergen, som haver baade Præbendam og sit Sogn, skal af begge give Skat, naar Skat

Ep. B. p. 7.  
art. 10.

<sup>1)</sup> Trykt i Aarsberetn. fra det kgl. Gehejmearkiv. II, 21.

<sup>2)</sup> Dette er naturligvis en Fejl for: Erics. Haandfæstningen er trykt i Aarsberetn. fra det kgl. Gehejmearkiv II, 7.

baade Canonicis og Præster paabydes, efterdi Sognepræsterne udi Christiania og andensteds i Riget siges for saadan dobbelt [Skat] at være forskaanet.

*Om Landspræsternes Underholdning.*

Ad Fol. 68. f. 2.  
Ep. L. p. 20.

Forklares udi den latinske Ordinans p. 39: Ad sustentationem ruralium parochorum soliti hactenus ritus serventur, quod genus sunt decimæ frugum, vitulorum, pullorum, equinorum, agnorum, hædorum, porcorum, piscium, pensiones panum, butyri, casei, anserum, examinum apnm et similibus pro ratione loci, habitationes domorum et possessiones agrorum juxta leges et libros Ecclesiarum ipsis assignatas etc.

Tiende af Humle i Gjøngherred.

Tiende af Humle er bevilget Mandato 1623 22 Augusti udgivet til Gjøngherred.

Kvægtiende i Skaane.

I Skaane er bevilget ikke aleneste den tredie Part, men al Kvægtiende af Christ. 3 Mandato 1539 <sup>1)</sup>).

Den norske Ordinans F. 36 forklarer, at om en bor i et Sogn, og Jorden ligger i et andet, da skal tiendes, hvor Jorden ligger.

Efter den latinske Ordinans: »Soliti hactenus dependi ritus serventur«, indføres i den norske F. 37: »foruden den aarlige Indkomst og Offer skal og Præsterne nyde det sædvanlige Belønning og Genant«.

Bønderne vil ikkun give Tiende og Offer.

Hvorimod en Part vil bruge det 5 Cap. udi Christ. 4 Reces, hvor der forbydes at tage Skjænk og Gave for Bøndernes Begravelse eller Afløsning: »Mens lade sig nøje med Offer og Tiende«. Og dermed vil betage Præsterne

<sup>1)</sup> Trykt i Ny kirkehist. Saml. II, 714 f.

anden sædvanlig Genant, være sig Hellemisse Korn, Paaske-mad, S. Hans Oste, Smør eller andet, som adskillige Steder adskilligt haver været givet af Arilds Tid. Uanset at Kongebrevet, af hvilket samme Capitel er indført i Recessen, ikke lyder, at de saadant skal miste, men saaledes: »Der-som Præsterne ikke lade sig nøje med sin Tiende, Offer og anden ret tilbørlig Rente, da skulle de etc.« Ved hvilket jo ved tilbørlig Rente forstaaes det, som den latinske Ordinans kalder: »Soliti dependi ritus serventur.« Saa forbydes udi samme Mandat alene at tage Skjænk for Be-gravelse og Absolution, og ikke anden sædvanlig Rente.

Hellemisse Korn tvistes om i Skaane.

Besyderlig stødes paa det Hellemisse Korn, som nogle Steder gives i Skaane efter gammel Sædvane og Rettighed, som erfares af Biskop Børges Brev og Dom udgivet 1503, paa somme Steder 1 Skjæppe, sammesteds 2 Skjæpper, sammesteds 3 Skjæpper, sammesteds Rug, sammesteds Byg, sammesteds Byg og Havre, efter Sognenes og Egnenes Lejlighed, hvilket er som en Forbedring paa Tienden. Sammesteds gives Smør til Forbedring, og mangesteds er den Genant deres bedste Indkomme, saa at dersom Præsterne den skulde miste, da havde de ganske lidet at holde deres Hus, Hustru og Børn af. Saadant formenes Præsterne undertiden, naar nogen bliver dem fortørnet og staar paa forbemeldte 5 Cap. i Recessen, og i saa Maade dømmes det denne fra. Andre dømme dennem det til efter Land-bogen og vedtagen Skik og deres Kaldsbrev, som gamle Lauge Urne til Beltebjerg Anno 1615, 25. Novemb.

Hvorfor paa adskillige Tider derom er bleven anholdt, og Hans Fyrstelige Naade dem bevilget samme Helnemisse-korn eller Helneskyld, Mand. 1626, 2 Martii, og det efter Landbogen, Kaldsbrev og Collatsbrev, og eftersom sædvanligt haver været, indtil Sagens Uddrag. Og derom var og lovet gode Svar af Hans Kong. Maj. i den Herredag i Odense Anno 1627.

## Boghvedetienden i Fyen.

Ep. F. p. 2.

Er mængstedes Irring om Boghvedetienden. Thi somme-  
steds tager Præsten den alene (som skal have været Brug  
i Bispernes Tid), sommesteds skiftes den i to, sommesteds  
i tre Parter.

Ærtetiende, Vikketiende, Bønnetiende, Hvedetiende,  
Føltiende, Bitiende, Hør- og Hamptiende have Præsterne  
alene haft til denne Dag. Var og gavnligt, at noget vist  
kunde forordnes, hvad Bonden skulde give for hvert Høvede,  
hvor ikke er fuldkommen Tiende, som strax skulde betales,  
eller man skulde samme Høveder opskrive til et andet Aar  
(som i Laaland mest er i Brug).

## Kvægtiende og gammel præstelig Tiende i Opslo.

Ep. Aal. p. 3.

Udi Opslo begjæres af Lensmanden og Superintendenten  
paa Hans Maj.s naadigste Ratifikation noget at maatte for-  
ordnes om Kvægtienden og gammel præstelig Rettighed,  
eftersom Bønderne, siden Ordinansen er udgiven, er meget  
besværlige dermed, og ofte haver andraget derom til Hove,  
besynderlig de i Vigen, som hverken Kvægtienden eller den  
gammel præstelig Rettighed ville lade følge.

## Fisketiende.

Ep. Stav. p. 1

Findes Fol. 36 Ord. Norv.: »Retfängen Avl«; om der  
maatte ikke indføres: Fisketiende af allehande Slags Fisk,  
som fanges med Nod, Snøre, Garn, eller andet saadant  
Redskab.

De ere ellers slemme med Korntiende og al anden  
Tiende. Om der derfor in Ordin. Norv. F. 36 maatte ikke  
indføres den 12. Artikel i Riber Reces.

## Præstegaardenes Frihed af Kannikerne formenes.

Ad. Fol. 69. f.  
Ep. L. p. 22.

Imod Ordinansen vil somme Kanniker ikke lade Præ-  
sterne nyde deres Gaarde fri, men maa give Landgilde

deraf imod Mandat Anno 1571<sup>1)</sup>, at Præsterne maa selv besidde deres Gaarde og dem fri beholde.

o. Alb. Num. 4.      Præstegaardens og Skolens Bygning at holdes vedlige  
udi Kjøbstederne.

Præsteresidenser, Skolehuse og Kapellansvaaninger at maa efter Ordinansen af Borgmester og Raad og af Kirkens Indkomme holdes vedlige, som Sognepræsten i Hjøring er ydmygelig begjærendes, at alle tre Kirker maatte holde hans, Skolens Hus og Kapellanens Residenser vedlige, som hertildags ikke sket er.

Ep. V. p. 2.      At Kirkens og Skolens Tjenere maatte efter Ordinansen med et bekvemt Studerekammer forskaffes, som dog mange-  
steds ikke sker. Desligeste ogsaa fattige Præsteenker.

i Fol. 69. f. 2.      Præstegaardens Jorder og Ejendom og Annexgaarden  
Ep. L. p. 22.      formenes.

Imod Ordinansen og Art. Rip. Art. 8 maa Jordene og Ejendommen ikke komme til Præstegaarden igjen. Somme-  
steder haver Præsterne mistet deres Annexgaarde, Jorden og Ejendommen bruges af andre. Sommesteds formenes  
Jorden og Enge at være frakommen, hvilke ligge udi den Bys Mark, som Præsten i bor, men andre udenbys, som bor i andre Byer, bruger saadan Ejendom. Naar Præsternes  
Gaardes Ejendomme, som ere mesten efter gamle Forordninger næst de bedste Gaarde i Byen, overvejes med de  
andre Gaarde og Boliger udi Byen, da mangler hannem sin Lod paa de Steder, hvor de udenbys haver saadan Brug,  
og de udenbys har ellers ingen anden Lod eller Del udi den Bys Mark, er ikke heller Stuf eller Særkjøb. Item,  
saadanne Jorder kaldes og menigligen Munkejorde, Munke-  
enge etc.; hvilket udi gammel Tid skal være frakommet, enten ved Leje eller Forlening, saa at de, som dem bruge,  
ikke skal have nogen anden Adkomst end saadan Hævd.

---

<sup>1)</sup> Trykt i Ny Kirkehist. Saml. IV, 388 f.



Somt haver været udi Ile og Trætte, somt udi urolig Hævd, en Part vel siden Munkenes Tid.

Vilde gjøres et strængere Mandat behov, at hvis er fra-  
kommet, det maatte igjenkomme. Thi det forrige efter-  
kommes ikke. Tit og ofte paa Kongens Gaarde og Huse  
er indlagt Bessestad visse og klare Registre paa Kirkens  
Ejendom (sic!). Men dog kræves de af Fogderne aar-  
ligen. Hvilket er baade ikke fornøden, end ikke heller vel  
ske kan. Men er nok, engang rigtig at være sket.

Ep. Isl. Memb. 1.  
Art. 7. 9.

Præsterne, mange der paa Landet, maa arbejde; thi  
Kaldene ere ringe og Folkene forarmede. Og derfor maa  
han med Hustru og Børn ofte tigge. Og Domkirken og  
andre Kirker, som skulde være rige, haver vel deres behov.

Ep. Isl. Memb. 2.  
Art. 2.

Imod Kong. Maj.s Breve bliver Domkirkens og Kirkens  
Ejendom anklaget for Retten og frtaget med Vold og Uret.

Ibid. Art. 3.

Dokumenter paa Præstens Ejendom at leveres Successori.

Ep. Alb. Num. 8.

De afgangne Præsters Enker, Børn og Arvinger at til-  
holdes strax fra sig at levere, hvis gamle Dokumenter og  
Breve, Præstegaards Ejendom og Rettighed angjældendes,  
deres s. Husbonder haft haver (som dog en Del forholdes  
og forkommes), og dennem i Stiftens Gjemme at indlægges.  
Thi formedelst saadan Misgunst og Uvillighed er forðum  
endel Præstegods, Degneboliger og Kirkejorder, Enge, Skov  
og andet frakommen, som berettes.

Saadanne Dokumenter kunde lægges i en Kiste med  
2 Laase, hvortil Lensmanden kunde have den ene Nøgel  
og Superintendenten den anden.

Ep. Asl.

I Stavanger Stift findes vel Jorder, som ere givne til  
Kirkerne, hvoraf meget er henbyttet uden noget sønderligt  
Vederlag, endel med ganske Underfundighed af Odelsbonde  
(fra hvis Folk samme Gods fra Begyndelsen kan være  
kommet) igjen snappes og tages, hvorpaa, saameget kunde  
opsørges, skal være leveret en Fortegnelse til velbyrdige  
Henrik Bilde. Bønderne under højeste Straf at maatte be-  
fales at lade deres Landsmænd se, hvis Breve og Doku-

Ep. Stav. p. 3.  
4. 5.

menter de have, paa hvis Gods tilforn haver ligget til Kirkerne, men nu bruges af Bønderne.

### Graagaasen i Stavanger Stift.

En gammel Bog, kaldes Graagaasen (som i Lunde Kapitel Palte), skal være svingagteligen kommen fra Kapitlet i Stavanger, og menes at være i Lister Len, endog man kan intet vist derom faa at holde, hvorudi skulde findes, hvis til Kirker, Skoler og fattige ligget haver. Er og henrygt andre Dokumenter i det Stift, saa man kan ikke have megen Efterretning om saadant.

Ep. Asl. p. 5.

Præsters lange og farlige Tjeneste at betænkes.

At Præster, som nogle Aar paa farlige Steder flitteligen tjent haver og udstaaet mange farlige Rejser, maatte admittes til andre Kald, hvorhen de lovligen kunde kaldes.

Ep. Isl. Memb.  
2. Art. 15, 16.

At de lærdeste og skikkeligste Personer, som enten længst har studeret, eller længst tjent, da maa bekomme de bedste Beneficia. Item, at Præsterne maa nyde saameget af Kirkernes Gods og Ejendom, enten det er fast eller løst, at de ere rundeligen og vel forsørgede paa Guds Embedes Vegne, paa det at Kirkegods bliver ikke aldeles befremmet til de verdslige.

Ad Fol 70. f. 1.  
Ep. F. p. 2.

### Kapellaners Kald.

Art. 7. Hipens.

Tales intet, hvorledes Kapellaner skulde kaldes. Men Superintendenterne have forholdet sig med Kapellaner paa Landsbyerne efter den Norske Ordinans og D. Vinstrupii Brev efter Kong. Maj.s naadigste Befaling<sup>1)</sup> Bisperne tilskrevet. I Kjøbstederne kalde Sognepræsterne med Borgmesters og Raads Villie og Samtykke.

Ep. Stav. p. 9.  
10.

### Præstesønners Kald.

I den Norske Ordinans F. 29. findes, at Sognepræstens Søn maa kaldes til sin Faders Gjæld, naar Faderen faar sin

<sup>1)</sup> Trykt hos Zwergius, Sjæl. Cleresi, S. 109 f.

Collats fra sig, hvilket ogsaa med Kirkedisciplinen<sup>1)</sup> confirmeres. Men Fol. 46. Ord. Norv. forbydes en Præst ikke at maa kalde sin Søn til sin Kapellan; at dette maa i Ordinansen forklares efter det, som saa mildeligen bevilges i Kirkedisciplinen.

Illegemaade synes og vel nogen Forklaring behov at være paa det, som findes paa samme Blad, med Kapellannerne at kalde for nogen forventende Svogerskabs Skyld: om en Kapellan begjærede hans Datter, hos hvilken han var i Tjeneste, om Præsten da ikke maatte give hannem sin Datter. Thi maaske mange turde sige, at han kaldte hannem tilforn for saadant Svogerskabs Skyld, og om samme Person, der har Præstens Datter, maa ikke saavel som en anden kaldes til samme Gjæld efter hendes Faders Død, naar han ellers haver skikket sig vel i Lærdom og Levned og bliver lovligen kaldet.

#### Adelen at betænke deres Sognepræst.

Ad Fol. 71. f. 1.  
Ep. L. p. 23. 24.

Adelen, endog de ere fri for Tiende, formaner dog at lønne deres Sognepræst, saavel som udi Reces. 51 Cap. Gud ved, hvad Løn de bekomme sommesteds; thi endog der er mange gudfrygtige Adelspersoner, som baade tiender og ellers gjør deres Præst meget tilgode, saa er der dog en Part, som mener, af fordi de ere fri for Tiende, saa er Præsterne dog dennem al Tjeneste skyldige, dertilmed forringer deres Indkomme, lægger Bøndergaarde øde, og under deres Avl; undertiden gjøre dem Avlsgaarde deraf, bruger dem en ringe Tid, giver Præsten intet deraf; lejer dem saa bort til andre og ufri, saa skal de og bruge dennem under samme Frihed, hvorover fattige Præsters Indkomst meget forringes, det de og deres fattige Hustruer og Børn skulle leve af.

<sup>1)</sup> D. e. Forordningen af 27. Marts 1629.

Eps. Isl. memb. 2.  
Art. 4.

Præsterne sammesteds faar ikke Tiende af Kongens og Kirkens Jorder. Thi de, [som] have samme Jorder at forvalte, kommer ikke endnu overens i denne Sag.

Ad Fol. 71. f. 2.  
Ep. L. p. 24.

### Landsbydegnes Kald at forklares.

Landsbydegne at kalde synes efter kong. Mandat 1562, 23 Martii<sup>1)</sup> at vedkomme Bispens alene. Herimod understaar sig en Part af Adelen, synderlig om de have Jus patronatus, at ville selv tage Degne og indsætte Sædedegne, endog Sognene ligge ikke vidt fra Skolen, Skolebørnene ikke til ringe Afbræk, og Bispens til Indpas i sin Bestilling. Den gamle Lauge Urne til Beltebjerg, forrige Landsdommer i Skaane, haver dømt Anno 1616 den 10 Febr. det Kald under, Øumsteds<sup>2)</sup> Sognemænd have given en Degn uden Bispens Samtykke. Norske Ordinans holder anderledes. Dette vil forklares.

Ep. F. p. 2.

Formeldes intet, hvorledes Sædedegnene skulle tilskikkes. Men iblandt Kongebrevene findes et, at Lensmændene og Superintendenterne skulle have Indseende dermed.

Ep. N. p. 5.

### Degnebols Misbrug.

Om det Bol, som skulde udlægges til Degnene udi hvert Gjæld, findes stor Mangel, idet en Part Degne fæster Bolet hen til andre, og naar han dør, da ville de ikke rømme, som fæstet haver, saa den, der kommer isteden, haver ingen Degnestavn. Det var vel at ønske, megen Trætte at forekomme, at den Bog maatte engang for alle forfærdiges, om hvilken K. M. Ordinans saa mærkelig formelder p. 39. Ord. Norv., at skrive Kirkernes og Præstebolenes Jorder og Inventarium udi, og da i denne Bog indføre Degnestavnen til hvert Gjæld, som altid skulde

<sup>1)</sup> Denne Datum er vistnok urigtig angivet, og der menes formodentlig det som Tillæg meddelte Kongebrev af 14de Novbr. 1562.

<sup>2)</sup> Formodentlig Skrivfejl for: Ønstad.

være og blive Degnebolig, ligesom de andre Curia pastorales, og ikke Degnen at fæste den bort til andre.

Sognedegne ere Herredsfogeder og Skrivere.

Ep. Alb. n. 6. 7. 9.

Endel Sognedegne ere Herredsskrivere ja Herredsfogeder. Synes alienum ab officio.

Skolebørn forhindres med institutione catechetica paa Landsbyen.

Skolebørn (som en Part ere unge Peblinge) kan ikke saa idelig og flittelig undervise de unge Bønderbørn, af den Aarsag de maa straks begive sig til Skolerne.

Udi Mors og Thy, der som de have 18 og 20 smaa Skjepper udi Tønden, faar Sognedegnene af Skolen ikkun 2 smaa Skjepper. Er meget ringe for fattige Skolebørn, som nu haver mere Arbejde med ordinarie Bededage end tilforn.

Hvor Skolebørnene udløbe til Sognene, der forsømmes baade de selv og saa Ungdommen paa Landsbyerne, som de skulle undervise. Dersom det kunde obtineres, at hvor Degneboliger findes, af hvilke Kong. Maj. har beholdt Højheden, de maatte i det ringeste være fri for Arbejde, da kunde man paa dennem sætte Substituter, der altid kunde være i Sognen at oplære Ungdommen.

Ep. Rip. p. 3-

Hvorledes saadanne Substituter kan belønnes, hvor der er en fattig Almue. Sognepræsterne kan det ikke forrette.

Ep. L. p. 5.

Catechumenorum Institution om Søndagen i Viborg Stift.

Ep. V. p. 8.

Hvorledes bedst kunde handles i Viborg Stift med Catechumenis om Søndagen at informere, efterdi der mange-steds ere 2 eller 3 Sogne for en Præst, saa at Degnen kan ikke forblive i en Sogn, men maa følge Præsten til de andre Sogne, og kan derfor ikke uden under Prædiken i Vaabenhuset, naar Vejrliget er saa, undervise Børnene, hvilke saaledes forhindres at høre Prædiken.

## De gamle at examineres af Prædikenen.

Om de gamle, som mest tvivles paa, kan ikke og af Prædikestolen, naar Prædiken er endt, examineres, hvad de haver lært af Prædiken.

Ad. Fol. 72. f. 2.

*Om Naadsens Aar.*Ep. Isl. memb.  
1. Art. 10.

Var ønskeligt, at annus gratiæ maatte begyndes om Foraaret næst efter Præstens Død og holdes til Foraaret igjen. Thi somme det holder en Tidlang for Landsens Lejlighed, og da flytte de (hvilken Tid de kalde Faredag). Og ikke [begyndes] om Vinteren, Sommeren eller Høsten.

Ep. L. p. 25. 26.

## Aarsag til Tvist om Naadsens Aar.

Om Naadsensaar tvistes altid for de Ords Skyld, som staar i Ordinansen: »Efterlevendes Enker udi Sognene skulle opholdes med deres smaa Børn et helt Aar«. Tvi-  
sten kommer her for de adskillige Tider, som staar i Or-  
dinansen, hvilke en Part ville saa stricte, inclusive eller  
exclusive, forstaa, naar Præsten dør, at dersom han dør  
Aftenen før Tiden eller Dagen, som Tiden er ude paa, da  
ville de det henhøre til det forrige Aar; andre ville føre  
det til den efterkommende Tid. Somme ville forstaa det  
indefinite, efter det forrige i Ordinansen: »at en Sinde efter  
Mandens Død skal de have enten Vintersæden eller  
Sommersæden og tage halv Tiende«. Somme ville stricte  
regne paa Præstens Død; andre ville regne fra det, der  
kommer Sognepræst til Kaldet, efterdi Enken selv saa længe  
maa forsørge Kaldet og betale den, som gjør Tjenesten;  
den Præst, som tilkommer, kan heller ikke tage Løn eller  
Rente, førend han gjør der noget for og det fortjener.

Ep. N. p. 6.

Undertiden kommer Tvist af de Ord i Norske Ordinans: »Uberegnet, hvis han udi sin Livstid af Renten selv  
fortjent haver«. Dette gjør sig mange nyttigt, uanset de  
fra deres Mands Død indtil Aarsdagen oppebære al Renten,

saa ville de dog dermed ikke nøjes, men altid prætere dette: »Uberegnet hvis« etc.

Saadan og anden mere Trætte at forekomme ere tvende Stykker at agte. 1. Hvo der tager Naadsensaar. 2. Hvorledes Naadsensaar skiftes.

Om det første: 1. Hvo der tager Naadsensaar.

Præsteenkerne med deres (saavel som Præsternes) smaa Børn tage Naadsensaar. Thi disse Børn bør ikke at miste Naadsensaar, for Gud haver kaldet deres salige Moder fra dem, men desheller at nyde det, hvilket havde sket, dersom Moderen havde levet. Hvor der er ingen Enke efter Præstens Død, tage de faderløse og moderløse Børn Naadsensaar i Moderens Sted.

Det Epitheton »smaa« giver undertiden Tvist, enddog der staar alene in lat. Ordinat: »Cum liberis suis«. Synes den rette Mening at være, at de, som uforsete ere, skulle derved forstaas.

Er Enken alene, da nyder hun alene og ikke andre Arvinger Naadsensaar.

Christ. V. Anno 1626, 21. Maii: Udarvinger tage ikke Naadsensaar: »Da er det vores naadigste Betænkende, at efterdi Naadsensaar er en Bevilling, som Kvinderne alene, udi Ordinansen er bevilget, de derfor alene det beholde skulle. Dermed sker vor Villie<sup>1)</sup>«.

Hvor der er ikke Kvinde eller Børn (eller Børnebørn, Ep. R. p. 2): hvo der da skal tage Naadsensaar? enten Successor, eller anvendes til en anden christelig Brug?

Eller om Enken kunde være foraarsaget at forsværge Arv og Gjæld, om hun ikke maa beholde Naadsensaar frit for Creditorerne, efterdi det er af sønderlig Gunst og Naade hende bevilget af Kong. Maj.

Men, naar en Præst kaldes fra et Kald til et andet, om han ikke maa oppebære Naadsensaar, efterdi han mister

<sup>1)</sup> Brevet findes meddelt nedenfor som Tillæg.

Halvparten, naar han kommer til Kaldet, faar ikke heller uden Halvparten paa det Sted, han henkaldes.

Ep. L. p. 25.

Spørges og, hvorledes det skiftes Børn og Moder imellem, enten det kommer dem til lige Deling som anden Arv efter Fader eller Moder, eller som Arv skiftes Moder og Børn imellem efter Sødskende.

Item, om Arvingerne, hvor ikke ere Børn eller Enke, skal nyde Naadsensaar, efterdi Præsten udi Indgangen i Kaldet har mistet Renten, som Enken haver tilforn bekommenet.

Ep. N. p. 9, 10.

Ærlige og velb. Peder Oxe og Niels Kaas p. m. gave D. Povel Madtsen, Superintendent i Sjælland, Anno 1574, der de bleve consulerede om saadan Sag, Svar, at Hs. Kong. Maj. for godt ansaa, at saadant Naadsensaar maa følge Enken og den salige Mands sande og visse Arvinger; item hvor nogen Præst dør, og haver ikke Børn efter sig, da beholde Arvingerne Halvparten baade af Sæden og Tienden<sup>1)</sup>. Denne den velb. Mands Resolution har for<sup>ne</sup> D. Povel siden proclameret til Landemode Anno 1578<sup>2)</sup>, og derefter gik en Dom til Landemode 1598 inter Dn. Balthazarem in Karlebo et antecessoris filium<sup>3)</sup>.

Ep. N. p. 6, 7, 8.  
Ep. Alb. Num. 17.

Om det andet: 2. Hvorledes Naadsensaar skiftes.

Fra hvilken Tid og til hvilken Naadsensaar tages?

Begjæres underdanigst til Underretning, at der maatte sættes Terminus a quo et ad quem, naar den præstelig Rente skulde regnes at angaa og til Aarsdagen. Enten da skulde regnes fra Philippi Jacobi og til Aarsdagen, eller Michaelis eller Jul. Thi da kunde man egentlig vide, hvor længe en Præst havde tjent udi det andet Aar, efter han opbar et fuldt Aars Rente. Og synes udi denne Landsegn udi Trondhjem, at Terminus Michaelis kunde sig dertil

<sup>1)</sup> Se Ryge, Peder Oxes Levnet, S. 289.

<sup>2)</sup> Jvfr. Ny kirkehist Saml. IV, 372.

<sup>3)</sup> Jvfr. Ny kirkehist. Saml. V, 45.



bedst skikke. Thi da er Kornet høstet og Tienden falden med Landskylden, uanset det ikke straks til samme Tid ydes, men Tiender først efter Jul, og Loven giver dem Dag med Landskylden til Juleaften, endog vel længere, saa er den dog tilforn falden. Og kaldes *dubio procul* Landskyld etc. Skyld og Tribut af Jorden og Landet, som de have saaet og indhøstet. *Hinc etiam* Landsleje-balken, som handler om Leje og Rettighed af Land. En Præst dør om Michaelis 1631, da er altsammen indhøstet og Renten forfalden og fortjent: det er *pro labore*. Saa angaar *annus gratiæ* samme Michaelis 1631 og endes Aarsdagen 1632, og det regnes [for] Enkens Naadsensaar. Men saa vidt som en Præst dør efter Michaelis, naar hans fulde Rente er fortjent, saa vidt tager endda Enken sin *Quotam in anni* 1633 Rettighed, da havde han saa længe igjen tjent paa det ny Aar etc.

Til Søkanten, hvor de yde Fisk i Landskyld, da haver det været *usu receptum*, hvilket er og ventileret her paa Kapitlet udi velb. Oluf Pasbjergs Nærværelse, at den Landskyld, som ydes iaar, skal regnes for *anno elapso*.

Om en Præst døde 1631 om Michaelis, da skulde den Fiskelandskyld, som Kvinden oppebar 1632, ikke regnes for Naadsensaar, thi det var Landskylden for forgangne Aar 1631, som i Præstens levende Live var tjent, saa Enken skulde oppebære Fiskelandskyld udi 2 Aar efter Mandens Død.

Efterdi Landskylden ydes paa ulige Tider (thi Smør-landskyld gives S. Olai Tid, og Kornlandsskyld med Huder og Skind til Martini og Jul), Præsterne og paa adskillige Tider afgaar ved Døden, derover entstaar sig Trætte og Irring mellem Enken og den, der er kaldet til Gjældet igjen, som tit og ofte maa tøve 2 Aar, førend han faar Indkomsten. Thi dersom Præsten dør om Januarii Tid, saa vil en Part regne baade Smør og Korn at være fortjent og ikke derfor at høre til *annum gratiæ*, og regne sig saa til Aarsdagen igjen S. Laurentii, og da paany ville tage

Ep. Stav. p. 14.  
15. 16.

baade Smør og Korn til deres annum gratiæ, saa maa den anden tøve til andet Aar igjen, og det er meget haardt.

Men den Maade, som bruges her i Stavanger Len, synes bedre og billigere at være, at dersom en Sognepræst afgaar ved S. Olai Tid eller noget derefter, da regnes Landskylden af Smør pro merito; og nyder Enken det efterfølgende Aars Smør ex gratia, men Kornlandskylden, som tilfalder i det samme Aar, han døde paa, ogsaa ex gratia.

Ligesaa holdes med Kornlandskylden, om han dør ved Michaeli Tider og derefter. Men dør han efter Jul, naar al præstelig Rente skal være betalt, da nyder han (!) det hele efterfølgende Aars Landskyld, baade Smør og Korn, ex gratia.

Belangende Kornsaeden, da, efterdi der saaes ikke her i Stavanger at regne paa uden eet Slags Korn, som er Blandkorn eller Havre, da holdes der saa, at dersom en Sognepræst henkaldes imellem Jul og Pintsetid, da høster Enken ikkun derefter. Men dersom han dør ud paa Sommeren eller i Høsten, da saar hun Præstegaarden den efterfølgende Vaar, uden Efterkommeren det anderledes med hende kan have i Minde.

Ep. F. p. 6. etc.

#### Ad primum articulum.

Med den hele Rughøst beholder hun alt, hvis der findes i Rugmarken af Præstegaardstillæg, være sig Byg, Havre, Eng eller andet. Og med den halve Bygsæd, Halvparten af alt det, som findes i Bygmarken, er der særdeles Enghaver, Løkker, Humlehaver, Abildhaver, saavel som Midsommerstiende; item alt Offer, fra den Dag Præsten døde indtil samme Aarsdag igjen, skiftes lige imellem dem. Almissekorn følger Tienden; men Landgildekorn falder ikke førend til S. Mortensdag. At holde Præsten til Kost indtil et andet Aar, han tager Renten, synes at være til Voldermisse, og det af den følgende Artikel, hvor intet tales om Kosten.

## Ad secundum Articulum.

Saa maa hun beholde det Aars Tiende (in latina Ordin. præsentis anni decimas), forstaa: Halvparten som en for-tjent Løn, og den anden halve Part pro anno gratiæ. Og holde saa Sognepræsten til Kost indtil Voldermisse.

NB. Hvorudi Præsten tager halvt, bør han at staa halv Omkostning med Enken.

Om hvilket forskrevne er udgivet Domme i Odense:

I. Anno 1613, 12. Januarii<sup>1)</sup> imellem H. Jens Michelsens Enke og H. Hans Jacobsen, som blev Præst i hans Sted i Nykjøbing, og for<sup>ne</sup> H. Hans, som var Præst tilforn i Kippinge, og H. Isaach, som kom i hans Sted, at efterdi Ordinansen gjør Skilsmisse imellem Landspræsterne og Kjøbstedpræster deres Enker, at efter Ordinansen skal s. H. Jenses Hustrus Naadsensaar regnes fra som s. H. Jens døde, til samme næstkommende Aarsdag, og efterdi s. H. Jens havde selv oppebaaret dette forgangne Aars Tiende i de Dage, som han døde, da hans Hustru og Arvinger den at beholde med Almissekornet, som følger med Tienden. Herefter skal Karine s. H. Jenses Naadsensaar udi saa Maade aflægges, at hun først skal have Halvparten af hvis Landgilde som ligger til Prædikestolen, og efter Recessen skulde ydes nu næstforgangne S. Mortensdag Anno 1612, og H. Hans den anden halve Part. Siden skal hun have Halvparten af tilkommende Aars Tiende, Almissekorn, Præstepenge, højtideligt Offer og andre Offere med Brude, Børn og Kvinder fra den 17. September 1612, som Hr. Jens skal være død paa, og indtil den 17. September 1613, eftersom Ordinansen formelder, at Præsterne udi Kjøbstederne deres Enker skal en Sinde efter Mandens Død oppe-

---

<sup>1)</sup> Denne •Consistorii Dom• er afsagt af Hans Knudsen, Biskop over Fyns Stift, Jacob Jacobsen, Læsemester, Povl Andersen, Sognepræst til Vor Frue Sogn, Hans Nielsen, Sognepræst til S. Hans Sogn, og Lauritz Sommer, Sognepræst til Graabrødre Sogn i Odense.

bære den halve præstelig Rente. Og skulle de begge imidlertid holde Kapellanen med Kost og Løn. Hvad H. Hans Jacobsen og H. Isaach er anlangendes, at efterdi H. Hans blev ikke kaldet til Nykjøbing førend Dominica XXIII Trinitatis, som er efter S. Mortens Dag, og H. Isaach blev kaldet til Kippinge Dominica IV Adventus, da skal for<sup>ne</sup> H. Hans Jacobsen beholde den hele Rugsæd, som allerede saaet er, saa og den halve tilkommende Bygsæd, med halve tilkommende Tiende, Almissekorn, Landgilde, Offer og andet uvist, som kan falde indtil den 15. Novbr. 1613. Hvis Kosten er anlangendes, som H. Isaach efter Ordinansen bekommer af H. Hans Jacobsen, lovede H. Hans selv at ville forlige sig om med H. Isaach.

H. 1628<sup>1)</sup>. Imellem H. Jacob Povelsens (Sognepræst i Væggerløse paa Falster), som døde Enkemand, hans tvende Døtre, den ene gift, den anden mandvoxen, og s. H. Jacobs Efterkommer, som formente, dem ikke at tilkomme Naadsensaar, efterdi Enken med hendes smaa Børn det ikkun skal have; eller om de det og skal have, da kunde de ikke bekomme Vintermarken, efterdi der var intet saaet derudi. Dertil svarede det ganske Synodus, at naar nogen Sognepræst ved Døden afaar og efterlader sig Børn og ingen Hustru, da nyde Børnene Naadsensaar uden al Modsigelse, ligesom deres Moder havde nydt, om hun havde levet. Dernæst naar Rughøsten hører til Naadsensaar, da beholder Enken eller Børnene alt hvis i Rugmarken er saaet eller saaes kan, være sig Vaarkorn eller andet, med Engen og alt, hvis i Rugmarken findes, af Præstegaardens Tilliggelse. Ligesaa holdes det ogsaa med Bygmarken. Herforuden tager og Enken eller Børnene efter Sognepræstens Død den halve Part af alt det Offer,

---

<sup>1)</sup> Onsdagen efter Quasimodogeniti. Dommen afsagdes paa almindelig Provstemode, som da holdtes udi Odense Consistorio, af Hans Michelsen, Biskop i Fyns Stift, Jacob Jacobsen, Læsemester, Provst i Odense Herred, Henrik Michelsen, Sognepræst til S. Hans Kirke, og Jacob Sperling, Sognepræst til S. Knuds Kirke i Odense.

der falder fra Præstens Død, indtil samme Aarsdag kommer igjen.

III. Sognepræsternes Bekjendelse i Odense om Naadsensaar i Kjøbstederne 1591 <sup>1)</sup>. At Naadsensaar er regnet fra den Dag den salige Mand døde, som var Sognepræst til Sognet og til Aarsdag derefter, at hvis visse Rente imidlertid hører til Embedet, eller hvis uvisse, som kan falde, som er Korntiende, Kvægtiende, Aarspenge, Højtidsoffer, Hædersoffer med Brudfolk, Barselkvinder og med Børns Offer <sup>2)</sup> skiftes udi to lige Dele, den ene tager den efterladte Præsteenke udi Naadsensaar, den anden Part tager den døde Præsts Successor, eller [den] som i hans Sted er kommen Sognepræst: saa at fornævnte Rente, visse og uvisse, kommer hver af dem Halvparten til uden Gjensigelse; men hvis Sjølegave, Foræring for Lig at begrave, eller anden Skjænk, som Sognepræsten med foræres, nyder han kvit og fri for sin Umage og Tjeneste. Og efterdi de oppebære lige udi Renten og Fordelen, da holde de lige ens Kapellanen og lønner ham, om der er Kapellan i Sognet, som bør at holdes af Sognepræsten og ikke haver sin visse Rente i andre Maader. Saavidt der findes Korn, Sæd og Eng til Præstegaarden, dermed handles efter Ordinansen, som lyder om Vintersæden og Sommersæden til Landspræsters efterladte Hustruer. Men Præstegaarden beholder den dodes Efterleverske, til Aaret er ude, eller Borgmester og Raad forser hende med en bekvem Bolig, paa det Sognepræsten kan des snarere komme i Gaarden og bo mageligere, sine Folk til daglig Tjeneste.

Efter denne Bekjendelse forholdes der med Naadsensaar i Kjøbstederne over alt Fyns Stift.

---

<sup>1)</sup> Denne Bekjendelse aflagdes den 2den Maj 1591 af Jørgen Simonsen, Sognepræst til S. Albani Sogn i Odense, Hans Lang, Læsemester, Bertel Lang, Sognepræst til Vor Frue, og Hans Nielsen, Sognepræst til S. Hans Kirke i Odense, efter Opfordring af Biskop M. Jacob Madsen. «Bekjendelsen» gjælder nærmest Odense.

<sup>2)</sup> Det er: Offer ved Børns Daab.

Ep. R. p. 2. Om Høavlingen, om det skal regnes at tilfalde <sup>1)</sup> ligesom Bygsæden.

Ep. Alb. N. 13. Den afgangne Præsts Efterleverske tilbyder Successori (som har Hustru og Børn og selv holder Hus) Kosten efter Ordinansen in anno gratiæ, om hun ikke efter Dannemænds Sigelse maatte give ham en Genant til Husholdning, idet hun formener sig intet ydermere efter Ordinansens Indhold pligtig at være. Derom findes klarlig in Ordin. Norv. p. 41, ut etiam de anno gratiæ, ibid.

Ep. L. p. 26. 27.  
Ep. B. p. 2. art. 2. Alt dette og al anden Tvist, som saa kan indfalde udi Naadsensaar, var at forekomme, dersom det kunde forordnes efter den Norske Ordinans F. 40, at Naadsensaar skulde regnes fra Præstens Død til Aarsdagen igjen. Al den Rente, som faldt i det Aar, beholdt Enken alene og saa lønnede den tilkommende Præst efter for<sup>ne</sup> Ordinanses Indhold.

Siden var alene at ordinere om Sæden, at Enken beholdt enten Vintersæden eller Bygsæden, samt dersom Præsten døde, efter Bygsæden var saaet, da saaede hun og nød alene Vintersæden. Men døde han efter Vintersæden var saaet, da saaede hun og nød Bygsæden. Hvor der ikke var Vintersæd, da nød hun Vaarrugsæden. Engen fulgte altid Bygsæden. Saa var alene det at excipere af Aaret fra Præstens Død til Aarsdagen. Om han døde imellem S. Laurentii Dag og S. Michaelis eller S. Olai, da nød hun det Aars Tiende alene, udi hvilket Præsten døde, og ikke udi det andet Aar, endog den kunde falde in anno gratiæ, efterdi hun dog havde faaet et Aars Tiende, enten at indtage efter Mandens Død, om han døde om S. Laurentii eller S. Olai Tid, eller og beholdt det, om han døde om Michaelis.

Kvægtienden fulgte Korntienden, alt andet gik efter den Norske Ordinans. Hvad den tilkommende Præst afgik udi Naadsensaar, fik da hans Efterleverske, Børn eller

---

<sup>1)</sup> Her synes at mangle et Ord.

Arvinger igjen udi lige Maade efter hans Død. Her udi Enkernes Naadsensaar behøves Forklaring.

Hvorledes holdes skal med Sognepræsternes og Kappellanernes Naadsensaar i Kjøbstederne, efterdi de have deres Indkomst meste Delen af Penge og Offer? Ep. Rip. p. 2.

Udi Kjøbstederne synes det billigt, at efterladte Enker beholde det hele Aars halve Indkomst, nemlig den deputerede Besoldning og Offer (dog uberegnet hvis hendes s. Husbonde udi sit Kald det sidste Aar fortjent haver, og hende billigen udaf den visse Besoldning og Offer kan tilfalde), og Sognepræsten den halve Del med alt det uvisse, at de begge sig des bedre kunde underholde, og Enken siden aarligen efter Ordinansen betænkes, om hun det ellers behøendes vorder. Ep. Asl. p. 6. 7.

Naar nogen Sognepræst paa Landsbyen ved Døden afgaar, da først at haves udi god Agt, paa hvad Tid om Aaret han Kaldet tiltraadte og Indkomsten som en Sognepræst haver begyndt at annamme, at man deraf kan ermerke, hvorvidt af Indkomsten ex debito, nemlig det han fortjent haver, hans efterladte Hustru eller Børn tilkommer, enten det sig et halvt Fjerdingssaar mere eller mindre kan bedrage, beregnet fra den Tid (det sidste Aar, udi hvilket han ved Døden afgaar, at regne ligesom det var det første, han til Kaldet blev voceret) han Kaldet annammede, og til den Tid han ved Døden blev hedenkaldet, saa dem derefter ligesaa megen Andel udi det visse Landskyld, Tiende og Offer, Halvdelen, Fjerdeparten etc., tildeputeres, dog ikke i det uvisse, efterdi han det udi sit levende Liv oppebaaret og annammet haver. Dernæst fra den Dag, at nogen Præstemand dør, og til Aarsdagen igjen er det (o: der) bevilget annus gratiæ, udi hvilket hans Hustru al vis og uvis Rente og Indkomst efter Ordinansen bekommer; dog med Sæden saaledes at forholdes, at ligesaa meget som Enken ex debito, enten den halve, fjerde Part eller mindre, udi den visse Indkomst, som før er meldt, tilkommer, at hun ligesaa meget eodem jure udi det samme Aars Sød er

tilberettiget; det øvrige af Sæden regnes ad gratiam. Og skal hende indrømmes udi efterfølgende Aars Sød saameget, at hun bekommer et fuldt Aars Sød efter hendes Husbondes Død med det, hun udi det forledne Aar, hendes Husbond ved Døden afgik, ad gratiam bekommet haver, og den forordnede Sognepræst at nyde det øvrige; og ellers begge videre sig efter Ordinansen at have at rette; dog saa, at hvis den afdøde Sognepræst med stort Arbejde og Bekostning udi Braadden hensaaet haver, hans efterladte Hustru og Børn alene hjemfalde.

Ep. Vib. p. 4. 5.

*Om Naadsensaar efter Kanniker.*

I Viborg Kapitel findes som følger: Anno Domini 1554 ipso die Luciae virginis obiit Hermannus Schel etc., post cuius obitum in Capitulo Viburgensi annus gratiae primum est admissus, idque non sine gravi edicto Sere-nissimi Regis Christierni, eius nominis III. Itaque omnes redditus sequentis anni in Canonia illorum, nempe frumenta, sues, oves, agni, anseres, gallinæ et pecuniæ titulo Hospitalitatis collectæ, videlicet Gjæsteri, ex æquo in duas partes dividebantur, quorum altera pars hæredibus, altera vero Universitati Hafniensi cessit: de fructibus agrorum nihil accepit Universitas; de pecunia locatoria tantundem. Cætera ex æquo distributa sunt. Atque sic annus gratiæ a festo Joh. Baptistæ 1555 usque ad diem festum anni 1556 duravit.

Anno 1558 obtinuit consensus in Capitulo nostro, ut si prælatorum aliquis vel Canonicorum obierit inter festum Martini et Johannis B., tunc incipiat annus gratiæ mox a festo Johannis et durabit usque ad festum idem proxime sequentis anni. Si autem obierit inter festum Johannis et Martini, tunc hæredes retineant integros redditus, et annus gratiæ suspendatur usque ad festum Johannis proxime sequentis anni, qui tunc incipiet et durabit, donec ex æquo omnes redditus illius anni una cum minutis distribuantur inter hæredes et Universitatem. In summa: quando moritur



Prælatas vel Canonicas aliquis, annas gratiæ semper incipiet a festo Johannis Baptistæ sequenti proxime, etiamsi contigerit ipsum obire ipsis vigiliis seu feriis præcidaneis Joh. Bapt. Hæc autem omnia de corpore præbendæ solummodo dicta sunt.

Dog annas gratiæ nu hos os regnes fra die obitus Prælati vel Canonici til diem anniversarium.

Anlangendes Naadsensaar in Capit. Ripensi, da haver det hertildags været holdet efter underskrevne Doms Slutning, som er udgivet i Kapitlet 10 August 1592 imellem M. Frants Bergens Arvinger og M. Peder Hegelund: Da efter saadan deres Beretning, Tiltale og Gjensvar, have vi saa kjendt derpaa for Rette: først om Naadsensaar, at efterdi M. Frants er død nogen Tid for S. Mortensdag, som er for den rette Landgildetid efter Recessen, og efter saadanne Bevisninger af adskillige Kapitler om deres Statuter og samdrægtige Skik, Brug og Sædvane: vide vi ikke rettere, end Naadsensaar bør at regnes udi den visse Rente og Oppebørsel, Korn og Smør, som er falden fra den Dag, M. Frants døde, og til anniversarium diem eller næste Aarsdag derefter, og samme visse Rente efter Højskolens Fundats at komme Universitetet og M. Frantses Arvinger til at opbære, som er det Landgildekorn, som da straks ydedes til Martini Dags det Aar 1591, sammeledes udi det Smør, som nu ydedes til næste fremfarne S. Hans Dag Midsommer 1592, og siden derefter Sognepræsten til Domkirken at komme til Opbørsel efter Kong. Maj.s Brev og efter Kapitlets Statuter nu til denne førstkommendes Martini Dag 1592.

Ep. R. p. 2.

Belangendes Canonicorum Naadsensaar, da haver den sin terminum a quo et in quem, som er S. Mortens Dag, saa de, som dø før Martini, nyder det Aars Indkomme pro anno gratiæ: de andre, som afgaar end straks postridie Martini, nyder efterfølgende Aars Indkomme pro anno gratiæ, hvorom ingen videre Disputation indfalder, ut etiam in fund. Academiæ Hafn. habetur.

Ep. Alb. n. 16.

Fp.N.p.10.11-12.

## Ingen annus gratiæ i Trondhjem.

Hvad Kannikernes Naadsensaar belanger, findes ingen Statuter udi Trondhjems Kapitel, uden hvis Hans Maj. vil deres Arvinger, som ad gratiam er med noget beneficio forlenet, naadigst efterlader, som sker udi andre Kapitler.

Canonici, som ikke gjøre nogen Tjeneste her til Kapitlet, men bor i Byen, at dennem maatte en mulig aarlig Penge paalægges, efter deres Præbendes Indtægt, og det til fattige Skolebørn, som kunde være Choraler, juxta Ordin. p. 72, ligesom udi Roskilde og andre Steder sker.

Efterdi Prædikanterne her i Trondhjem aldeles ingen Løn eller Rente haver af Borgerskabet, uden de 3 Festers Offer, men dem er af Kong. Maj. naadigst pro labore aflagt Præbender her i Kapitlet og hver dem et Sogn uden Byen, ere de underdanigst begjærendes, at deres fattige Hustruer og Børn efter deres Død maatte nyde det Naadsensaar, som andre Landsbypæresters Enker, ut in Ord. p. 40. Thi ellers bliver deres Naadsensaar ganske klint. Dennem forsørges ej heller deres Boliger efter Ordinansen p. 41, men de maa af deres Indkomst dennem selv holde og opbygge (hvilket Kong. Maj. christelig betænker udi den Danske Ordinsans F. 91), og deres Enker og faderløse Børn deraf intet tilkommer, naar de afdø.

Fp.Stav.p.17.18.

## Naadsensaar i Stavanger.

Hvad sig Canonicorum Naadsensaar belanger, da holdes her i Stavangers Kapitel ligesom med Sognepræsternes Naadsensaar her i Lenet, som<sup>1)</sup> er dog meget ringe. En Part Præbender ere paa 8, 10, 20, 30, og det bedste paa 50 Dlr. etc.

Dette vilde jeg dog derhos korteligen melde om Canonicorum anno gratiæ (om det ikke videre kunde føres), at efterdi der paa nogle Steder, om mig ret mindes, i Danmark, da have de en vis Tid i Kapitlet, enten Martini

---

<sup>1)</sup> D. c. Kannikernes Naadsensaar.

eller Philippi: saalangt som Manden dør før den Tid, saalænge varer Enkens Naadsensaar. Nu kan det hænde sig, at en dør 6 eller 10 Uger enten før Martini eller Philippi, saa haver Enken ikke mere end det, som kan for den korte Tid tilfalde; en anden kan dø 8 Dage efter Martini eller Philippi, og haver saa Enken et ganske Aar. Det er ulige og ingen god eller billig proportio. Synes derfor ex æquo et bono billigere, det man begyndte at regne fra den Dag en døde til Aarsdagen igjen, og al Indkomsten at deles i 2 lige Dele, den ene til Enken, den anden til Efterkommeren. Dette er udentvivl saa agtet i Riber Reces Art. 22.

*Om Professorernes Naadsensaar i Odense.*

Ep. F. p. 13.

At den halve Indkomst maatte tilfalde dem, fra den Dag Manden dør indtil samme Aarsdag. Landgildesmør at regne fra S. Hansdag, Kornet og Smaaredsel fra S. Mortensdag, og Tienden fra Bartholomæi Dag.

Med Skolemester og Conrectore at forholdes, som hidindtil brugeligt har været, at de bekomme saavidt af Lønnen, som de have tjent, Aaret at regne fra Paaske til Paaske, efterdi de ere coelibes.

At betænke, om nogen af disse Professoribus dør uden Hustru og Livsarvinger, hvem Naadsensaar da skal tilfalde.

*Om [udlevede Præster og] Præsteenker at forsørge.*

Ad Føl. 73. f. 1.

Ep. Isl. Memb. 2.

Art. 1.

Fattige, syge og udlevede Præster ere ikke forsynede paa Landet. Ellers efter velb. Povel Stigsens Befaling og s. Her Gisle Jonsens, Superintendentes, Samtykke er en Tidlang holdet, at de skulle holdes af de bedste beneficiis. Det kan nu ikke ske for de fattige Præsters Antals Skyld, og Landet i sig selv er forarmet. Derfor staar det alene til Gud og Kongen. Klosterne paa Landet haver Gejstligheden i lang Tid føje Gavn af; de verdslige bruge den (!) til visse Rente.

Ep. Isl. Memb. 2.  
Art. 12.

Om det er Hans Maj.s Villie, at fattige Præsteenker skal besværges med Skat eller Tynge, naar de sig ærligen og gudfrygteligen forholder og bruger ingen anden Handel, efterdi de have sig ikke enten Bolig eller de allerringeste Privilegia at forvente, naar dette annus gratiæ er ude.

Ep. L. p. 17.

»Men naar Aaret er ude, da skal hun vige af Præstegaarden«. Det synes noget tungt for fattige Præsteenker, hvor Præsten skal selv bygge Præstegaarden. Hvor tit og ofte findes, at Præsterne enten vedtage bygfældige Gaarde eller og ved Ulykke og Ildebrand foraarsages og tilnødes Gaardene igjen at opbygge, saa de maa sætte al deres og deres Hustrues Formue paa Bygningen; og tit og ofte hænder, naar de da have bygget, hendør [de] og efterlader deres Hustru og Børn derover udi Gjæld og Besværighed, og de da maa rømme fra al deres Bekostning. Derimod og vel findes en Part Præster, som forsidder deres Præstegaarde, slet intet hævder paa dennem; men alene samler Penge og Formue til deres Arvinger, saa den efterkommende Præst derover straks formedelst fornøden Bygning kommer i saa stor Besværing og Gjæld, saa han sine Dage eller aldrig sin Livstid kan den forvinde. Synes derfor fornøden, at naar nogen Præst hendør, at der da tages Granskning paa, hvorledes Gaarden er hævdet, og hvad han havde bygget paa den. Og da at pondereres, hvad Formue han havde efterladt, og hvad Arvinger han havde, og om de burde at forhjælpe den tilkommendes Præst til Gaardens Brøstfældighed, efter des Lejlighed, som den afdøde Præst havde bygget og brugt den og efterladt Formue til.

Ep. B. p. 8.  
Art. 11.

Om Successor skal betale Antecessoris Hustru, Børn og Arvinger de Huse, som ere byggede flere, end Bønderne holder vedlige efter Ordinansen? Thi skal Successor det gjøre, da geraader han derover tit og ofte i største Fattigdom. Skulde og Antecessoris Arvinger det miste, vilde de og komme i Elendighed derover.

Kong. Maj. tilbyder Anno 1629, 11 Febr., at hvor Ep. L. p. 17. Kaldene er [saa] ringe, at de ikke kunne komme Enken meget tilhjelp, der skulde en Designation i Kancelliet indskikkes, at der kunde tænkes paa Middel, hvorved de kunde blive forsørgede<sup>1)</sup>. Hvoraf en stor Part Enker staar flux paa saadan Hans Maj.s naadigste Affection og er af den efterkommendes Sognepræst begjærendes derfor, at de kunde nyde noget til Ophold af ham, som og en Part godvilligen saadant bevilger, en Part staar hart paa Ordinansen, og intet ville give, men tilholder sig det, at Enkerne skal endelig vige, naar Naadsensaar er ude; kan og ingen tvinges dertil imod sin Villie, efterdi derom er ingen Forordning gjort. Hvorfor, dersom efter Hans Maj.s gudfrygtige Affection, saadanne fattige Enker at forsørge, som ikke bleve gifte igjen udi Kaldene, kunde gjøres en general Ordinans, at de kunde noget aarlig af den præstelige Indkomme nyde efter Kaldenes Lejlighed, og om Hans Maj. vilde naadigst forhjælpe noget paa de ringe Kald: men dersom saadant kunde ske, da synes det udi saa Maade (om det er behageligt) at [kunne] ordineres, at dersom Præsten havde vel forstaaet det Embede og Herrens Menighed, hans efterladendes Hustru og levet skikkelig, og de havde hævdet Præstegaarden og holdt Bygningen vedlige, at Enken da kunde nyde sin Værelse udi de Huse, hun selv havde været med at bekoste, hævde eller forbedre. 2. at hun og kunde nyde en Portion af Gaardens Ejendom at bruge. Item en Portion af præstelig Indkomme vist og uvist efter hendes Vilkaar og Kaldenes Lejlighed, enten Tiendedel, Ottende- eller Sjettedel, efter [som] hendes Formue var til, og hun havde Børn eller ikke, som Kaldet kunde taale. Hvilket Provsten med tvende Præstemænd skulle fordrage dem, og, efter den Norske Ordinanses Indhold, kunde de ikke derom fordrage Præsten og Enken, da stilledes det ind for Bispen og Landemode.

<sup>1)</sup> Et lignende Brev af 9. Aug. 1629 for Ribe Stift findes meddelt som Tillæg.

Dermed skulle og alle andre Contracter og Løfter casseres, som en Part daarligen og ubetænkt gjøre og indgaa, og en Part Præster sig til stor Skade og Fordærvelse tilforpligter og siden fortryder. Ville Præsteenkerne udflytte af Kaldene til Kjøbstederne, at der sig nedsætte, da maa de bruge borgerlig Næring og skal være skattefri efter Kong. Fundats givet de gejstlige<sup>1)</sup> saa og Hans Maj.s Brev 1574<sup>2)</sup>.

Ep. Stav. p. 16.  
Ep. Asl. p. 8.

Det var at ønske af Gud og den høje Øvrighed, at de fattige Præsteenker maatte naadigst bevilges en af Præstebolens Gaarde, enten fri for Landsskyld eller og i det ringeste at give Landskyld. Thi ellers er ingen elendigere Enke end de ere, idet de maa tit udskydes med deres fattige Børn, og saa geraade i stor Fattigdom, ja en Part, som unge ere, komme hen i anden Vildfarelse.

De fattige Præsteenker i Kjøbstederne maatte og af Borgmester og Raad hjælpes, som der loves i den danske Ordinans. F. 80.

Ep. Siel.

\*Ellers at agtes, at de, som ere ganske uforsagede<sup>3)</sup> og aldeles ubehindrede, præfereres, aldenstund saadanne med Skikkelihood ere at bekomme etiam sub iuramento religioso etc. Dennem saaledes at annammes og fremstilles af Provsterne, som skulle ogsaa have i Agt, om deres Attestationer ere viste Superintendenterne efter Forordningen etc. Item at sligt sker uden al Simoni, saavidt forfares kan. Og at naar andre ellers skal admitteres af nogen Fornødenhed til Guds Navns Ære, de da give Pension til Enkerne og deres faderløse Børn, det yderste Kaldet kan taale, som nogle Nabopræster med Provsten og Kirke-

<sup>1)</sup> Herved menes Universitetsfundatsen af 1539, hvor Bestemmelsen findes (se min Univ. Hist. I, 51).

<sup>2)</sup> Brevet findes meddelt nedenfor som Tillæg.

<sup>3)</sup> Dette Stykke er den eneste Bemærkning, der findes af Biskoppen i Sjælands Stift, (Dr. H. P. Resen).

<sup>3)</sup> Herved menes aabenbart Kandidater, der ikke vare bundne ved noget Ægteskabsløfte.

værgerne kunde agte ret at være. Thi dersom sligt ikke anses, vilde der blive mange absurda udaf i Længden, besynderlig naar de unge maa saa letfærdigen og en Del løsagtigen begive sig aabenbarlig eller hemmelig<sup>1)</sup>, førend de med Forældres og andres Raad havé nogen redelig Aarsag dertil, hvoraf mange Personer i Skoler og Akademier til Guds Fortørnelse kunde forkrænkes og hindres, og unge Kvindfolk blive for dristige, dem endogsaa at tillukke og bedrage, som man allerede har for mange Exempler paa.

At Enkerne dog naadigst betænkes med en Tiende, Ep. Vib. p. 4.  
Kirkens eller Kongens, til Fæste, og at det maatte ske uden Stedsmaal.

Præster Aar og Dag ikke at giftes efter deres forrige Ep. Asl. p. 3.  
Hustruers Død.

Præsterne at tilholdes ærligen Aar og Dag efter deres Hustruers Død enligen sig at forholde og det under deres Kalds Fortabelse.

### *Om Hospitaler.*

Ad Fol. 74. f. 2.  
Ep. N. p. 12.

Hospitalers Regnskab at maa høres hvert Aar til Philippi Jacobi; dermed forhales imod Ordinansen i 3, 4 eller flere Aar, hvorudover de geraader udi stor Gjæld.

Det samme at maatte ske med S. Jørgens Huse.

I Stavanger er et fattigt Hospital, hvortil ikke er saa megen aarlig Tillæg og Indkomst, at Hospitalets Lemmer deraf kunde fødes, med mindre godt Folk her i Byen og paa Landsbyen deres Almisser aarligen dertil forærede, som i den gode Tid, der de vare ved god Formue, haver været god, men nu, siden Fiskeriet ganske slaar fejl, og den dyre Tid trænger dem selv, da er det tungt for de fattige. Gud regjere den høje Øvrighed, at til dette ringe Hospital nogen af Kong. Maj.s Tiender maatte tillægges. Ep. Stav. p. 2.

<sup>1)</sup> Her synes at mangle: i Ægteskabsforpligtelse.

Ad Fol. 76. f. 1.  
Ep. L. p. 29, 30.

### *Om Superintendenterne og Provster.*

#### Provstens Speciedaler.

»Naar Provsterne af nogen Nødtørftighed besøge nogen Kirke, da skal Kirken give dennem 1 Mrk. og tage dem fri af Herberge«.

Norske Ordinans F. 27 giver Provsten 1 Speciedaler, hvilket og holdes adskillige Steder, at Provsten faar 1 Dlr. in Specie, hvor han besøger nogen Kirke, dermed skal han selv staa sin egen Fortæring og Bekostning, og det er al den Indkomme og Frihed, Provsterne har af deres Præpositur og for deres store Umage, Besværinger og iblandt Omkostninger, uden det at dennem af gammel Frihed og Kong. Mandat til Stiftslensmanden udi Skaane [9. Juli] Anno 1570 følger Alterhavre og Fo[de]rmark[-Gjæsteri].

Ep. Isl. m. 1.  
Art. 2.

Holdes ikke efter gammel Sædvane, at Præpositus nyder de bedste beneficiis i Herredet.

Ad Fol. 78. f. 2.  
[Ep. L. p. 30].

#### Biskoppernes fri Tæring.

»Men at de skulle tjene hver Mand forgjæves med saadan deres Befaling« etc.

In lat. Ordin. F. 47: Victum Superattendens cum suo comitatu et quatuor equis accipere debet a parochiis ruralibus et in civitatibus, ab Ecclesiarum parochialium tutoribus sive provisoribus, quando est in Itinere, ut visitet ecclesias semel in anno, aut quando alias propter necessarias causas vocatur ab aliqua Ecclesia, aut alioqui necessitas postulat eo abire.

Om ikke Kirkerne herudi med Sognepræsten maa paa Landsbygden som udi Kjøbstederne bekoste Bispens Visitats; hvor Stifterne ere vidtløftige, som baade i Sjælland, Skaane, Fyn og Ribe, at Bisperne skal være nogle Maaneder fra Huset, gaar der megen Fortæring paa Rejsen med 2 Vogne og 4 Heste. Er umuligt aarligen at kunne komme til alle Kirker, eftersom Kirkerne ere fast dobbelt saa mange, som Dagene ere i Aaret, og han dog ofte maa være hjemme



ved Haanden, baade at ordinere jevnlig Personer til Kaldene, saa ogsaa udi andre Bestillinger efter Kong. Mandater, som jevnlig kan komme hannem tilhænde; da paa det Kirkeværgerne eller Præsterne ej skulle skrive hans Tæring for højt op, Kirkerne til Besværing, at da Bispen kunde holde sig selv med Folk og Heste og gives ham 2 Spdlr. af hver Kirke, dog ikke tiere end han visiterer, og ikke heller af flere Kirker, end han visiterer og derhen fordres ellers for nogen nødvendig Sags Skyld.

#### Landbogen foragtes.

Ad Fol. 80. f. 2.  
Ep. L. p. 30,

Landbogen, forfattet efter Kong. Mandat 1569<sup>1)</sup>, vil en Part osores Ministerii gjøre tvivlagtig.

#### Provstens Visitats foragtes.

Ad Fel, 83. f. 2.  
Ep. L. p. 31,

Findes mange Steder stor Modvillighed hos Almuen, at de ikke møder udi Kirkerne udi Provstens Visitats, endog Pastores om Søndagen tilforn af Prædikestolen giver tilkjende, til hvad Tid Provsten er forventendes, lyser Tjenesten og formaner Almuen at møde med deres Ungdom. Tager dog en Part sig andre Bestillinger for, enten med Værtskab eller Drik eller andre Ærender til Kjøbstederne eller andre Bestillinger, og ikke ville præsentere udi Kirkerne, saa undertiden neppe kommer 8 eller 10 Folk tilsammen udi store Sogne, saa Provsten maa forrejse derfra, sit Embede ubestilt. Undertiden forholder de Ungdommen, skikker dem udi andre Bestillinger, saa neppelig kommer 10 eller 15 tilstede, og det af de yngste. De, som og engang haver været annammet til Sacramentet, holder sig for gode til at lade sig overhøre af Provsten.

Findes og de iblandt Almuen, om noget foregives om nogens Uskikkelighed, om Tvist og Uenighed mellem Sognepræsten og Sognefolkene, og Provsten da taler der noget om og laster saadan Uskikkelighed, da tør de give Provsten

---

<sup>1)</sup> Jvfr. Reg. dipl. Dan. II, Nr. 2576.

onde og mange trodsige og foragtelige Ord, og ham ganske foragter, saa han kan intet i saa Maade forrette, som Embedet udkræver. At til saadan Uskikkelighed og Modvilighed kunde føres nogen Raad og Middel.

Ep. L. p. 32.

#### Kirkens Regnskaber at høres af Provsten.

»Naar Kirkens Regnskab er gjort«. Hertil haver Provsten intet haft med Kirkeregnskabet at bestille, men alene Lensmanden med sin Foged eller Skriver (sjelden nogen Tid selv) ladet forhøre Kirkens Regnskaber, og derfor optages aarligen af hver Kirke 1 Spdlr., somme Steder mere. Skal nu Provsterne besværges med Herredskirkernes Regnskaber at forhøre og underskrive og derfor opholdes adskillige Steder undertiden i Købstederne paa sin egen Omkostning, og dog ellers intet haver for sin Præpositur, uden alene den Visitatsdaler, den en Part døg svært nok fortjener udi lang Rejse og ond Vej, at de dog og maatte noget betænkes af Kirkerne for sin Umage og Omkostning, idetmindste 2 Mrk.

Ad Fol. 84. f. 1.  
Ep. F. p. 2.

#### Provstens Umage og at betænkes, hvor der er Jus patronatus.

Efterdi Provsterne skulle og besøge de Kirker, som ere sub Jure patronatus, da synes billigt, at deres Arbejde sammesteds bliver betalt efter Ordinansen.

Ep. Alb. n. 20.

#### Provstemode i Aalborg at holdes.

At Provstemodet, som hertil er holdt udi Hjøring Philippi Jacobi og Ægidii Dag, maatte forandres quoad locum og tempora og holdes udi Aalborg Onsdagen udi Pintseugen og S. Michaelis eller S. Galli Dag, der som Kong. Maj.s ordinarie Stiftslensmand er tilstede og residerendes, som de fattige Provster udi Thy og Mors i Synderlighed derom supplicando hos velbemeldte Kong. Maj.s Lensmand, velb. Otte Scheel, haver anholdt.

## Præster og Degne forurettes.

Ad Fol. 84. f. 2.  
Ep. L. p. 33.

Mod de gejstliges confirmerede Friheder, baade af Konge efter Konge saa og Ordinansen F. 67, forurettes Præster og Degne.

1. At udi Kjøbstederne og Birket understaar sig Øvrigheden Præsterne personlig, deres Tyende eller Gods at arrestere, formenendes sig dertil Tilstand at have af deres Privilegier, saa og Birkerettens 13de og 14de Cap., hvor der tales om Ufrimand er Birkemand skyldig etc., og vil den Frihed alene hentyde til adelig Frihed, som der dog ikke benævnes. Men det mere henser til privilegerede Personer, hvilke, saavidt deres Privilegier tilstrækker, jo ere fri og ikke ufri. Saa er dog den gejstlige Stand ikke i saa Maade ufri, at de eller deres Gods kan saa arresteres, men fri derfor efter gamle Privilegier og Ordinansen. Og Præster og Degne bør først at tiltales for Herredsprovsten efter Ribers 17de Art.

2. Forurettes den gejstlige Stand, Præster og Degne, imod saadanne gamle confirmerede Privilegier, at naar nogen vil anfange Trætte imod nogen Præstemand, da tiltaler de hannem ikke for Herredsprovsten efter Ordinansen, og saaledes deres Dele anfanger, men først lader ham kalde til Tinge, og der føres Vidnesbyrd; siden stevner de ham for Provsten, Bispem eller Landemode, hvorover mangen enfoldig Præstemand bliver forsnellet, som formener sig intet at have at svare til Tinge, førend han er for sin Herredsprovst tiltalt, og bliver saa ved saadant Vidnesbyrd, som intet bliver til svaret, ikke heller bliver tilbørlig examineret, underfundelig og imod Privilegier forsnellet, hvilket er imod saadanne gejstlige confirmerede Privilegier: Clerici coram iudice ecclesiastico pro quacunque causa citentur et ibidem legitime convincantur. Hvorfor var at ønske, at saadant kunde rettes, og fornødent var, at der kunde gjøres en gejstlig Ordinans om saadan gejstlig Rettergang efter saadanne gamle Privilegier og Kirkeordinansen, at Præster og

Ep. L. p. 33. 4.  
Ep. Alb. n. 1.

Degne maatte saavel nyde deres Privilegier som andre gejstlige Ordener og andre Stater.

Om en Provst maa dømme i verdslige Sager.

Ep. B. p. 8 & 9.  
Art. 12.

Naar noget forfalder paa det gejstlige Consistorio, som er verdsligt, om Magistratus politicus ikke bør først at gjøre Beskeden derom, som

om Vinde (o: Vidne) udi Ægteskabssager,

om Gjældssager,

om ubevislige ærerørige Ord, hvormed en gejstlig Person bliver angreben,

om Jordtrætter, hvilke Ordinansen formelder p. 39 B. at høre ind for Laugretten.

Ep. F. p. 3.

Forbydes Provsterne at dømme i verdslige Sager. Men efterdi den 17. Riber Artikel formelder, at en Sognepræst skal først tiltales for Herredsprovsten, og Herredsprovsten skal være pligtig at hjælpe den, som tiltaler, saameget som ret er, da sker det, at somme Provster dømme i alle for dem indstevnede Sager, foregivendes at hjælpe Anklageren, saameget som ret er, bør at ske ved Dom (!), og at Provsterne derfor befales at have Forstand i Landsloven. Men efterdi dette synes at være imod Ordinansen paa dette Sted (p. 83), og at Riber Artikler intet derogere Ordinansen, thi Ordinansen bør alligevel at blive ved Magt, og dermed være uforkrænket i alle Maader: endogsaa formenes Bisperne at dømme i verdslige Sager, p. 78, hvilket ikke kunde holdes, dersom Provsterne skulde dømme i saadanne Sager, som tit vilde indstevnes for Bisperne for deres afsagte Domme: da begjæres underdanigst Kong. Maj.s naadigste Declaration paa samme 17. Riber Artikel.

Ep. B. p. 4.  
num. 5.

En Student, som forser sig, at straffes af verdslig Øvrighed.

Begjæres en Student, som forser sig i Bergens Stift, at maa straffes af verdslig Øvrighed, som ikke vilde befatte sig dermed absente Dn. Præsides Regio, thi Bispen haver ikkun med Kirke- og Skoletjenere at bestille.

Gejstlige Sager først at komme for Provsten, Bispen og kongl. Lensmand, førend Fogder sig dermed befatte. Ep. Asl. p. 4. 5.

At Hans Maj.s Fogder sig intet med Ministeris udi nogen gejstlig Sag befatter, førend Sagen Præposito er andragen og Superintendenten derom forståendigt, og han den Hans Maj.s Stiftslensmand (om Sagens Vigtighed det udfordrer efter Ordinansen F. 26) andraget haver, og de begge Stevning udi Sagen udstedendes vorder.

Deres Straf, som overfalder de gejstlige.

Efterdi de gejstlige baade udi deres Huse og paa andre Steder utilbørligen kunde overfaldes, og der ingen særdeles [Straf] nævnes, hvormed saadant dæmpes kan og forekommes, at deres Bøder og Straf, som sig udi slige utilbørlige Maader mod de Gejstlige anstiller, maa specificeres af Øvrigheden, og Dommerne kunde have sig desbedre derefter at rette.

De gejstlige Sager, som ere besværlige, naadeligen af Lensmanden, Bispen og Canonicis i Opslo at decideres.

Ligervis som det her udi Norge sædvanligt været haver, at naar gejstlige Sager med Præsterne udi de Len, hvor ikke Superintendenterne residerer, udi Hans Maj.s Befalingsmænds Nærværelse, hvilke den gejstlige Jurisdiction er anbefalet, af Provsten ere forhørte, og de ikke der for adskillige indfaldende Motiver kunde fuldendes, da ved den tiltalte Persons Øvrighed og Superintendentens Stevning ere til Kapitlet (naar ikke Superintendentens Visitats saasnart har været formodendes), hos hvilket Superintendenten bosidder, indfordrede, og udi Hans Maj.s Befalingsmands, som paa Stedet ogsaa residerer, samt Canonicorum Overværelse deciderede, at den samme Proces ogsaa af Hans Maj. naadigst maatte legitimeres og continueres, at baade de verdslige og gejstlige sig derefter kunde have at rette.

## Lensmanden og at besegle sine Domme.

Efterdi Lensmanden skal sidde Dom i gejstlige Sager, og han med Bispen skal sætte Præsterne tilrette, og, om Behov gjøres, dem fra deres Kald forvise: om han ikke bør Dommene med besegle, hvilke han med Bispen og Kapitlet afsiger, baade udi Ægteskabssager, saavel som ogsaa Præsternes grove Forseelse, deres Kalds Fortabelse er anrørendes, eftersom der sker paa andre Steder, baade paa Kapitler og til Landemode. Tenetur enim iudex latam sententiam sigillo suo confirmare.

## Kapellanernes Skudsmaal af Bønderne ikke at gjælde imod Præsterne.

Hvad Uskikkelighed dermed følger, at Kapellaner og Klokkere tager deres Skudsmaal af Bønderne, giver Forfarenhed nok som tilkjende. Naar en Kapellan sig modvillig og trodsig anstiller imod sin Pastorem, forsømmelig i sit Kald, indlader sig med Sognefolkene udi Drik, og han da fornemmer, at han af sin Øvrighed skal tiltales, da søger han strax den Almue, med hvilken han tilforn sig saaledes har indlagt, og tager deres Øl- og Bænkebreve; ja drager om og laaner deres Signeter og siden digter sig Brevet, som han det vil have, til sit uskikkelige Levnedes Benægtelse, og mener sig dermed at være fri, saa hverken Bispen eller Provsten maa straffe ham, men dette ulovlige Skudsmaal skal ham fordeidige (!), uanset ham dog overbevises baade Forsømmelse udi hans Kald og anden Modvillighed imod sin Husbonde; ja for saadanne Breve at bekomme, gjøre de aldrig deres Kald saa trolig med Straf og Paamindelse, som det sig bør, paa det de kunne have Bøndernes Gunst og nyde deres Signeter, naar de sig have forset, og derover foragte deres Øvrighed, under hvis Beskjærmelse de befales at være rolige p. 34; de ogsaa for saadant admittere Bøndernes Børn til Herrens Nadvere og ikke forvise dem, indtil de have lært deres Børne-

lærdom, paa det Forældrene skal ikke blive dem afgunstige og saaledes nægte dem deres Segl, naar Behov gjøres.

Gejstlige at være fri for Værgemaal.

Ep. Alb. Num. 2.

Begjæres gejstlige Personer at maatte forskaanes for Værgemaal, uden Fornødenhed det udkrævede, naar ingen ret Væрге verhaftig og lovfast var at finde.

Kirkens Bøger ilde medhandles.

Ad Fol. 88. f. 2.  
Ep. N. p. 4.

En Del Præster handle meget ilde med Kirkens Bøger, synderlig hvor Biblia ere; skjøtter aldrig, hvorledes de leveres til Efterkommerne, ej heller beses, hvad Maade de annammes.

At Kjøbmændene maa for lidelig Fragt føre vore Vare derfra Landet, som maa af Bogførerne annammes, eftersom de kan koste her nedre, at vi kan faa nødtørftige Bøger derfor igjen. Ellers er det umuligt, at vi kan faa Bøger, eftersom vore Vare er der nedsat og afslagen.

Ep. Isl. Memb. 2.  
Art. 14.

Ægtefolk løber fra hinanden<sup>1)</sup>.

Ad Fol. 149.  
Art. 3. f. 1

Ægtefolk, en Part af Armod, andre af ond Forligelse, løber bort fra hverandre. Hvorledes de bedst kunde sættes tilrette.

Ep. Alb. Num. 10.

Fogder vil have Fogedpenge af Præstebønder.

Ad fol. 151.  
Art. 6. f. 1.

Herudi vil en Part Fogder gjøre Præsterne Indpas og ville have Fogedpenge af Præstebønderne af Stedsmaalet, Præsten bekommer, saa og af Sagefald, hvor Præsten selv haver Herligheden og tager Sagefald. Og det fordi at de efter Ordinansen og Kong. Mandater paa Lensmandens Vegne svarer for Præsterne og deres Bønder til Tinge, om Behov gjøres. Hvilket Præsterne formener, at saadanne Fogedpenge ikke tilhøre Fogderne for den Skyld, og at

Ep. L. p. 35. 36.

<sup>1)</sup> Denne og de efterfølgende Artikler referere sig til de 26 Riber-artikler, der ere trykte bagefter Ordinansen.

dennem ikke bør videre Fogedpenge, end dennem er af Kong. Maj. bevilget, fornemmelig af Kronens Tjenere, saa at, hvor Kong. Maj. faar Hovedsummen, men Stedsmaal eller Sagefald er Parterne naadigst efterladt og forundt, der bør heller ikke Fogden Fogedpenge. Thi han tjener Kongen og Kongens Lensmand og ikke Præsten, og idet han forsvarer Præsten eller hans Tjenere, det gjør han ikke som Præstens Tjener, at han af ham skal belønnes derfor, men som en Kong. Maj.s Tjener efter Kong. Befaling, som har annammet alle Præster og deres Tjenere udi sin Defension, og derfor befalet alle Lensmændene, enhver udi sit Len, at have dem udi Forsvar med Kong. Mandat. 1582. Hvorudi er og gaaet Dom til Landsting etc. Dog vil en Part ikke lade sig nøje dermed. Men hvor Forsvar og Herlighed ikke følger Sognepræsterne, og Kong. Maj. bekommer Sagefaldet, der kan og Fogden bekomme Fogedpenge.

Ep. B. p. 5.  
Art. 8.

Naar Kirken og Præsten, eller Kongen og Præsten, eller og Nobilis aliquis, eller og Kapitlet have ligemeget i en Jord eller Gaard, om Præsten da ikke maa beholde sin Part af Bygselen eller Stedsmaal, ratione suæ sortis et proportionis? Item, naar Kapitlet har ikke saameget udi en Jord som en anden Medejer, om det ikke maa med Landskyld bygsles ret, og anden sin Parts Herlighed alene annamme, efterdi Kapitlet, som Godset tilkommer, naar Contribution sker, Skat deraf giver, og ikke den anden Medejer, som dog 3 og 1 (!) Bygsel deraf vil sig tilholde.

Ep. B. p. 7.  
Art. 9.

Om Fogden, Præsten, eller Stiftsskriveren saadan Bygsel skal annamme.

Ad fol. 153.  
Art. 13.

Skal tiendes af Kronens Slotte og Gaarde.

Ep. L. p. 37.

Hvor det forholdes, erfares.

Ad fol. 154.  
Art. 15.

Om Degnebolig.

Ep. L. p. 37.

Hvorimod en Part Kannikefogder understaar sig, hvor Kanniker have jus patronatus til Kirkerne, at ville



have af Degnene Stedsmaal for Degneboligen; en Part Lensmænd ligesaa.

Residerendes Degne betynges med adskillige  
Ærender.

Ep. Alb. Num. 5.

Ep. V. p. 2.

Residerendes Degne paa Landsbyen, som ingen Degnebolig haver, men haver Sted paa Kronens eller Adelens Gods, besværges og buddes med Stævninger og andre Ærender at forrette, saa de ikke kan fuldgjøre deres Embede med Flid in Catechismo og ellers, som det sig burde.

Eftersom Sognedegnene ere udi Ordinansen bevilgede Gaarder til Besiddelse for al Rettighed, der af gange kan, og fattige Folks Formue og Indkomst ikke saadant kan taale, at dem naadigst for halv Bygsel og Landskyld Gaarden maatte forundes, saa de for al anden kongl. Tynge efter Ordinansen derhos kunde forskaanes, paa det Kaldene med skikkelige og dygtige Personer kunde blive forsørgede.

Ep. Asl. p. 6.

Degnegaardene ville andre ikke indrømme, ikke heller Degnene nødtørfteligen underholde.

Efterdi saadanne Gaarde til Degnenes Besiddelse paa mange Steder ikke ere udlagte, ikke heller imellem Sognemændene og Degnene efter Ordinansen F. 44 [er] underhandlet, at de kunde have deres nødtørftige Underholdning (nemlig af hver hel Gaard et Qvarter Korn, af hver Halvgaard to Settinger, af hver øde Gaard 1 Setting, for hvert Barn, der døbes, 1 Sk.; 2 Sk. for hvert Par Folk, som lader lyse for sig til Ægteskab, samt om Julen at hjælpes med noget til Victualia): at Hans Maj. naadigst med Alvorlighed med det forderligste, saadant at skal effectueres, vilde befale, saa og injungere Superintendenterne det med al Flid hos Hans Maj.s Befalingsmand at urgere, og denem derom udi Hans Maj.s Kancelli at erklære.

Ad fol. 154. f. 2.

Art. 17.

Ep. F. p. 3. 4.

Hvo som haver en Sognepræst til at tale etc.

Synes at skulle tilsættes: Kapellan, Degn eller Præstenke; thi disse og ere under den gejstlige Jurisdiction.

Præsten, om han bør at formenes hans Kald for Lovmaal, hannem overgaar.

Begjæres underdanigst at vide, om en Præst eller Degn, som nogen Lovmaal for Gjæld eller anden ærlig Sag er overgangen, bør sit Kald at forbydes.

Ad fol. 156. f. 2.

Art. 21.

Ep. L. p. 37.

(Om Hospitalernes Regnskaber.)

Findes ofte, at Lensmandens Lejlighed saa og Superintendentens ikke kan begive sig, at de kunne til en Tid forsamles saadant Regnskab at forhøre. Hvoraf kommer, at Hospitalernes Regnskaber ikke blive saa forhørte, som vedbør, men baade Hospitaler og Forstander dermed opholdes, ikke til liden Afbræk. Vid. Suppl. ad Fol. 74 f. 2.

Ad fol. 158.

Art. 25.

Ep. Isl. Memb. 1.

Art. 7.

(Om Brud paa Kirkefred paa Island.)

Kirkefred haver i mange Maader været brudt, og ikke forfølges efter Ordinansen, efterdi der tales intet derom i deres Landslov.

Ep. L. p. 37.

Ep. Rip. p. 2.

Uenighed af Stolestader.

Saadan Trætte og Klammer kommer ofte af Stolestader udi Kirkerne; synderligt hvor enten indsættes noget Ornament, enten med Prædikestol, Altar eller Funt, at der optages nogen Stolestades Rum, eller der gjøres ny Stole i Kirken, da ville Bønder ikke lade sig nøje, hvor Sognepræsten og Kirkeværger udviser dem Stolestand etc. At derom kunde forordnes, hvo der skal have Myndighed med Stolene at forordne, hvor Behov gjøres.

Ep. Alb. Num. 13.

Er at beklage den store Forargelighed, som sker med Stolestader i Kirkerne, naar Tjenesten sker, at de unge ville ikke ære de gamle, men holder sig til deres Gaards

Stader, og Præsten med Provsten dermed besværes, og det dog ikke kan remedere: om de, som bedst ere funderede i Catechismo og deres Saligheds Sag, ikke burde at have *locum honoratiorem inter litigantes, cæteris paribus. Ubi iterum considerandum est, juniores jam melius informatos esse etc.*

Helligbrøde straffes ikke.

Ad Art. 26.

Somme straffes ikke af Øvrigheden for Helligbrøde, men en Part paabydes imod Forordning, som Præsterne giver tilkjende.

---

## Tillæg.

---

Da flere af de Kongebreve og Forordninger, som der henvises til i Bispernes Forslag, ikke forhen ere trykte, har jeg anset det for rigtigt her at tilføje dem, for saa vidt jeg for Tiden havde dem til min Raadighed, og dertil at føje nogle andre utrykte Kongebreve fra samme Tid om beslægtede Æmner.

### i.

1555, 9de Maj. Kongebrev, hvorved det fastsættes, hvad Præster og Kirkeværger i Skaane skulde give Bønderne til Beværtning, naar de fremførte deres Tiende.

Wi Christian etc. Giøre alle witterligt, adt wi ere komne i forfaring, huorledes adt naar Bønderne vdi vort Land Schaane yde och fremføre theris thiinde, tha forthære the hoess presterne medt Mad och Øll mere, end halffparten thiinden sig beløber. Thi ville wi, adt ther om saa her effther holdes skal: adt naar Bønderne yde theris thiinde, tha skal prestenn giffue thennem alle thilsammen tho thønner øll, och icke mere, och Bønderne skulle føre samme øll vdi theris Gildishus och ther dricke thet, och skulle icke ydermere besuere presterne, som her thil skeedt er. Vdj lige Maade skal och Kirke-

wergene vdj huer Sogn giffue Søgne Mendene, naar the haffue fremført theris thiinde, tho thønner øll, och thennem skulle the och dricke vdj theris Gildishus, och skal Kirken ther offuer icke ydermere besueris. Fordrister sig nogen her offuer adt besuere enthen presten eller kirken, tha skal hand straffes ther fore, som for anden vold. Giffuet paa vort Slot Kiøbenhaffn Thorsdagen nest effther Søndagen Jubilate, Aar etc. 1555. Vnder vort Signett.

Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1128. 4to.

## ii.

1561, 9de Maj. Følgébrev for Peder Bilde til Provsterne, Præsterne, Degnene og Kirkeværgerne i Sjælands Stift ved hans Beskikkelse til Stiftslensmand.

(Frederich etc.). Helse etther alle Prouester, sogne prester, sogne degne och kircke werriger offuer alt Sieland stigt, euindeligen mett Gud och wore naade. Wider, at wij haffue wndt och forlent oss elsk<sup>e</sup> Peder Bilde, wor mand och raad, wor gaard wdj Roskilde, och etther ther mett wdj forsuaar att haffue, til saa lenge vij anderledis ther om tilsigendis worder. Thi bede wij etther alle och huer serdelis biude, atj rette etther effther strax her effther att suaare for<sup>ne</sup> Peder Bilde, giffuendis och giørendis hannom och ingen anden paa wore vegne hues i oss och kronen pligtig ere at giøre och giffue. Hand skall ther fore giøre oss aarligen gode rede och regenskaff. Thij lader det ingenlunde. Giffuit ix Maij A<sup>o</sup> 1561.

Udkast i Geh.-Ark. Topograf. Saml., Roskilde 64 a.

## iii.

1562, 14de November. •Kon. Matts. Breff, som wdgick tiill Lensmændene oc Bisperne om Sognedegnene, saa liudendis•.

Frederich etc. Wor gunst tiilfforn, wiider att efftherthj wij forfare, att stor wskickelighed findis eblantt sognedegne paa Landzbyerne, saa att een partt aff thennom findis saa wandkundig oc wlerde att were, att the icke kunde lesse eller schriffue, møgett mindre att siunge eller forstaa latine, som en sogendegenn bør att wide: Thij bede wij etther oc

wille, attj mett lensmandenn (alias mett superintendenten) effther thenne dag retthe etther effther, ingen degne att stede tiill nogenn sogenn offuer allt N. stigt, saa widt j ther offuer befalling haffuer, wdenn hand kand lesse oc skriffue oc er saa skickelig j latine, att hand wdj alle høye fester kand siunge ald messen paa latine effther ordinantzenns liudelsse, oc ellers huer søndag om aarid officium oc alleluia paa latine, saa well paa landtzbyerne som wdj kiøbstedernne; oc huor allerede findis Sognedegne att were indsatt j Sogne, oc icke ere duelige, effther som føre er rørt, attj tha thennom affsetter, oc egen tilschicker the persone, som bequeme ere oc sognefolckit gaffnlige, paa thett at religionenn maa forbedris oc wedh magtt holdis, attj therfore wille haffue flittig opseende oc thet saa alt bestille, effther som j wide magtt paa ligger. Datum Kiøbenhaffnn thend xiiii dag Nouembris A<sup>o</sup> Mdlxii.

Tegnelser over alle Lande. VII F. 242.

iv.

1568, 24de Marts. Kgl. aabent Brev, hvorved den Bestemmelse indskjærpes, at Sogne, der laa indtil to Mil fra Kjøbstederne, skulde have Degne fra Latinskolerne

Vi Frederik den Anden osv. Gjøre alle vitterligt, at vi ere komne udi Forfaring, at mængstedes udi vort Land Skaane ville Sognemændene udi de Sogne, næst omkring Kjøbstederne liggendes, ikke have Degne af Skolerne, eftersom Ordinansen udviser, men tage dem selv Degne, hvem dennem lyster, en Part aldeles ulærde og uduelige til at undervise det unge Folk i Sognet i deres Børnelærdom, saa og at gjøre den Tjeneste i Kirken, dem bør at gjøre. Da paa det saadant kan forekommes og Ordinansen maa ved Magt holdes, ville vi, at altid herefter saa skal holdes: At naar de Landsdegne, som nu ere udi noget Sogn, der ligger paa to Mile nær Kjøbstederne, enten dør og afgaar, eller og i andre Maader komme fra Sognene, da skal der tilskikkes Personer af Skolen udi de næste Kjøbsteder, som samme Sogne besøge skulle, og Superintendenten og Skolemesteren skulle have Indseende med, at dertil sættes de Personer, som

saa lærde og forstandige ere, at de kunne gjøre den Tjeneste, en Degn bør at gjøre, og kunne undervise og lære det unge Folk deres Børnelærdom. Og skal Sognefolket være pligtigt at give og til gode Rede yde forskrevne Person den aarlige Rente, som en Degn tilkommer, og bør at have med Rette efter Ordinansen. Findes nogen herimod at gjøre, da ville vi der over lade straffe som vedbør. Her efter sig enhver skal have at rette. Givet paa vort Slot Frederiksborg den 24 Martii Aar 1568. Under vort Signet.

Frederik.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1128. 4to.

v.

1568, 17de September. Fornyet kgl. Befaling om den Beværtning, Tiendeyderne skulde nøjes med.

Vii Frederich den Anden medt Guds Naade Danmarches, Norges, Vendes och Gottes Konning etc. Giøre alle vitterligt, at os mangfoldige Klagemaal forekommer, huorledis at naar nogen bønder her udi Riget skulle yde Presterne deres Tiende, da besuer de dennom medt stor omkostning, och hos dennom fortære medt Mad och Øl mere, end en stor Part af Tienden kand belobe. Da paa det at Presterne medt slig unyttig Tæring maa bliffue forskonet, oc alting kand gange schichelig oc vell till, ville vi, at saa her effter der medt skall holdes, at naar sognefolchene yder Presten deres Tiende, da skall hand giffue dennom tho Tønder Øll, oc iche meere; dennem skulle de føre till deris Gildishuus och iche driche dennem i Prestegaarden, eller Presten medt ydermere Omkostninger besuere. Thi bede oc biude vi vore Fougder, Embedsmend oc alle andre, at I rette eder her effter at haffue Indseende med, huer udi sit Lheen, at naar Bønderne her effter skulde yde Sognepresterne deres Tiende, at de da med for<sup>re</sup> tho Tønder Øll lader dennom benøye, och ey besuere dennem med nogen ydermere Bekostning. Der medt skeer vor Vilie och Befalning. Giffuet paa vort Slott Frederichsborg den 17 Septembris Aar 1568. Vnder vort Zignet.

Friderich.

Afskrift i Thottske Saml. 2041. 4to.

## vi.

1573, 29de Maj. »Sognefolkene, udi hvis Kirker og Sogne som tilforn haver ligget til Klostrene udi Aarhus Stift, finge Brev at maa selv eligere og udvælge dennem Sognepræster, ut sequitur».

Vi Frederik etc. Gjøre alle vitterligt, at vi nu har gjort den Forordning og af sønderlig Gunst og Naade undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at udi hvis Kirker og Sogne, som tilforn have ligget til Klostrene udi Aarhus Stift, maa og skal det være Sognefolket samme-steds frit for selv at eligere og udvælge dennem Sognepræster til for<sup>ne</sup> Sogne, og Stiftslensmændene at give dennem derpaa Kollats efter Ordinansens Lydelse og som udi andre Sogne her udi Riget sædvanligt er. Sammeledes skulle Sognepræsterne til for<sup>ne</sup> Sogne deres Annex-Præstegaarde til deres Sogne udi lige Maade selv maa nyde og beholde, ligervis som andre Præster der udi Stiftet. Og skal Herredsprovsterne besøge samme Kirker og der høre Regnskab, eftersom udi andre Sogne brugeligt er. Cum inhibitione solita. Actum Dronningborg den 29 dag Maji Aar 1573.

Jydske Registre Nr. 1, Fol. 124.

## vii.

1573, 7de November. Kongebrev om at Præsterne i de tidligere Klosterkald i Aarhus Stift selv maatte nyde Renten af deres Annexgaarde.

Brev til Claus Glambek saa lydendes.

Frederik etc. Vor Gunst tilforn. Vid, at eftersom vi nogen Tid siden forleden haver gjort en Skik og Ordning paa de Kirker der udi Skanderborg Len og Aarhus Stift, som tilforn have ligget under Klostrene, og Klostrene have haft Jus patronatus til, saaledes at Præsterne herefter skulle maa nyde samme deres Præstegaarde og Annexgaarde, og oppebære den Rente dennem deraf med Rette tilkommer: da forfare vi, at Du derudi Lenet formener dennem Renten af nogle Annex-Præstegaarde, og dennem det uden vor udtrykkelige Befaling ikke vilde lade følge, som er sønderlig disse efterskrevne Præstemænd, Hr. Laurits udi Bordum, Hr. Anders udi Svejstrup, Hr. Peder udi Sne[p]trup, Hr. Jens udi Vissing, hvilke beklage, at dennem gjøres Hinder paa Renten

af deres Annex-Præstegaarde udi Lyngby, Veng, Torning og Vore, eftersom de Dig selv ydermere berette kunne. Thi bede vi Dig og ville, at Du forfarer Lejligheden om forskrevne Gaarde, hvorledes sig alting dermed haver, og siden lader Præsterne dennem nyde efter vort Brevs Lydelse. Actum Koldinghus den 7 Novembris Aar etc. 1573.

Jydske Tegnelse. I, 114.

viii.

1574, 24de April. Landstingsdom, hvorved Herligheden af en Annex-præstegaard tilkjendes Præsten og ikke Kronen.

Dom emellom Jørgen Marsuin och Her Peder i Thyelse.

Vi efftherskreffne Biørn Saxstorp thil Ousby, Landtzcdommere wdi Schaane, Niels Brun, Ridefoged thil Helsingborg Slott, Gabriel Suale, Ridefoged thil Malmø Slott, Niels Andersøn, Landtzting Scriffuer, Jens Jude, Foged i S. Peders Kloster i Lund, Erich Matzøn, Ridefoged thil Erichsholm, Rasmus Lauritzøn, Ridefoged thil Malmøslott, och Niels Thomisøn, Foged paa Flienge, kiendis och giøre for alle vitterligt medt thette vort obne Breff, adt Aar effther Gudtz byrd 1574, Løffuerdagen Søgningh effther Paaske, som vaar then 24 Aprilis, her vdi Lund paa Schaaninge Landtzthing vaar skickedt for oss och gode Mendtz Fogeder flere erlig welbiurdig Mand Jørgen Marsuin thil Dybeck, Høffuidtzmand paa Landzkronen Slott, och haffde effther Kong. Maist. vor allernaadigste Herres Breff och Befalning for oss wdi Rette steffind hederlig och vellærdt Mand Her Peder Lauritzøn<sup>1)</sup>, Sogneprest thil Thyelse och Klagstorp Sogner, och thillthalede hannem for noget Førditzloff<sup>2)</sup>, hand aff sin Annexprestegaard i Klagstorp opbaaret haffuer, huilken Førditzloff for<sup>ne</sup> Jørgen Marsuin berette adt haffue fuldt Lundegaard och Stictzleensmanden paa Kong. Maist<sup>s</sup> vegne, och adt ligge ther thil medt rette, som hand sagde sig adt beuise ville. Och ther

1) Bekjendt som Forfatter af en udførlig og ret mærkelig Forklaring af Katekismus.

2) Skrives sædvanlig Førløv eller Føreløv (se Osterson Weyles Glossarium S. 289—90; Molbechs Danske Glossar. S. 263).



paa wdi rette lagde en Herridtzthingsdom, som Jens Andersen i Oxie, Thingfogedt wdi Oxieherridt, wdgiffuit haffuer, wnder Datum 1573, Onsdagen then 25. Februarij. Tha haffuer erlig och fornumstig Erich Holst, Ridefogedt thil Landtzkrone Slott, thilthaled for<sup>ae</sup> Her Peder Lauritzøn for nogen Føridthloff, hand aff nogen Bønder opbaaret haffuer, som hand meenthe Her Peder ingen Ret thil haffde, och haffuer inden thinge ført thisse efftherscreffne widnisbyrd, som ther om vidnet haffuer, som er først Jens Suendtøn i Thyelse, hand haffuer ved sin Ed vidnet, adt affgangne Jens Mure sagde for hannem, adt Føridthloff aff prestebønder i Oxieherridt saa vel som af Stictens thienere haffuer ganget thil Lundegaard. Anders Hansøn i Slaagerup vidnet ved sin Ed och opracte fingre, adt hand haffuer verit Leensmand paa Stictens godtz i xx Aar, tha haffuer the paa Prestegodtz giffuit theris Førisloff thil Lundegaard, saa vel som Stictens thienere. Peder Nielson i Knæstorp bad sig Gud thil hielp medt opracte fingre, adt j Frantz Jydis thid, xxiiij Aar siden, ther hand var Stictens Foged, tha thog hand Førisloff aff prestethienere saa vel som aff Stictens thienere. Thernest haffuer verit fremlagt it beseglet Thingsvidne, wdgiffuet aff Thorneherritzthing wnder Datum 72, then 26 Dag Junij, liudendis, adt Niels Jensen i Effuerløff haffuer ved sin Ed och opracte fingre vidnet, adt i xxxv Aar haffuer hand verit Leensmand thil Lundegaard, tha ved hand icke andet, end Førisloff er kommen thil Lundegaard aff prestethienere. End it Thingswidne aff Herridtzsted herridtzthing wdgiffuet wnder Datum 72, then 3 Dag Septembris, bemellendes, adt Mogens Lauritzøn i Bromme haffuer vidnet ved Helgens Ed och opracte fingre, adt hand haffuer opbaaret Førithloff aff prestebøndernis Arffvinger i Herridstedherridt i xxiiij Aar, och giort sin Husbonde regnskab ther aff. Haffuer och for<sup>ae</sup> Anders Hansøn, Peder Nielson och Lauritz Bentzøn vidnet inden Thinge, adt the paa Landemøde hørde Jens Mure sige samme ord, som Jens Suendtøn thilforn vidnet haffuer, som samme Thingsvidne videre forklarer och indeholder. Therefore satte Jørgen Marsuin wdi all Rette, om Førisloff aff for<sup>ae</sup> Her Peder Lauritzøns prestegaard, som hand saa opbaaret haffuer, icke

bør adt følge Stictet och Stictzleensmand paa Kong. Maiest.<sup>s</sup> vegne eller ey.

Ther thil for<sup>ne</sup> Her Peder och berette, adt hand icke benecte kunde, adt hand io samme Føritzloff aff sin preste-bonde i Annexen anammedt och opbaaret haffuer, och meenthe therthil Ræt adt haffue, efftherdi adt fremfarne prester, som haffue hafft Thyelse och Klagstorp prestegaarde, ocsaa hand selff nu haffuer mactt adt i oc affsette i samme prestegaarde, huem hand vil, och opbære Stedtzmaall, naar gaarden skal stedis, och Landgillet medt all anden gaardsens herlighed, som hand sagde sig adt ville beuisse, och therpaa wdi rette lagde for<sup>ne</sup> Herridtztingsdom, som aff Oxieherridtz Thing gif-fuet er, liudendis adt for<sup>ne</sup> Her Peder haffuer inden Thinge ført thisse efftherscreffne vidnisbyrd, som er Peder Pedersøn i Glostorp, Erich Pedersøn i Thyelse, huilke som haffue bedit thennem Gud thilhielp, adt salig Her Peder Porse, fordom Sogneprest thil Thyelse och Klagstorp Sogner, satte theris Fader wdaff Klagstorp prestegaard, och andtuordede sin Søn Oluff Porse then igien, och thet Aar ther effther leyde hand Suend Nielsøn samme gaard, wden all hinder och giensigelse, och thet er xxiiij Aar siden. Dirich Moensøn i Klagstorp bad sig Gud thil hielp medt opracte fingre, adt hannem min-dis i 34 Aar, tha haffuer hand aldrig hørt eller spurt nogen adt sette ind eller wd aff Thyelse och Klagstorp prestegaarde, wden [presterne]. Christen Lauritzøn och Jens Matzøn i Klagstorp effther Jep Villatzøns og Jep Pedersøns Munde, som laa paa theris Soteseng, vidnede medt opracte fingre, saa adt vere, som forscreffuit staar. Morten Ibsøn i Klagstorp bad sig saa Gud thil hielp medt opracte fingre, adt i 50 Aar haffuer presterne leid Thyelse och Klagstorp prestegaarde bort, och sette ind och wd wden all igiensigelse. Anders Ibsøn ibidem vidnede ved sin Ed, adt 16 Aar siden satte Her Jacob i Thyelse hans Fader Jens Mortensøn wdaff Thyelse prestegaard wden all hinder och igiensigelse. Anders Frennesøn ibid., Jep Jensøn ibid, Suend Henrichsøn i Pile bad thennem Gud thil hielp medt opracte fingre, adtj 24 Aar haffuer the ingen hort sette wd eller ind, wden presterne, i Thyelse och Klagstorp preste-gaarde. Oluff Jensøn i Thyelse bad sig Gud thil hielp medt

oprakte fingre, adt i 40 Aar tha haffuer presterne sadt wd och ind i Thyelse och Klagstorp prestegaarde wden giensigelse. Thisligeste haffuer for<sup>ne</sup> Her Peder fremlagt it beseglet breff, som Her Thue, prest thil Ingelstorp och Valdbierg Sogner, wdgiffuet haffuer, liudendis, adt hand wdj 34 Aar, saa vel wdi Sthi Porsis thid som i the andre gode Mendtz thid, som haffue hafft Lunde stict i forlæning indthil thenne Dag, haffde selff effther Kong. Maiest.<sup>s</sup> Ordinantz och Bispennis friheder opbaaredt althid Føritzloff, Stedtzmaal och anden Herlighed saa vel aff bønder, som ligger thil prestebordet, som aff sin prestegaard i Annexen, wden all hinder och giensigelse i nogen Maade, som samme Thingsvidne videre forklarer och indeholder. Och indskiod for<sup>ne</sup> Her Peder sig thil Biscop Byrgis Friheder, Ordinantzen och Kong. Maiest. Handfestning, huilken frihed ther for oss idag i rette var, bemellendis, adt for<sup>ne</sup> Biscop Byrge stadfester sine Capellaner, saa vel the paa Landtzbyerne bo, som i Kiøbstederne, [theris] friheder, som hand thennem giffuit haffuer, adt beholde. Forbiuder derhos alle sine Officialer och Fogeder thennem therpaa adt hindre eller forfang adt giøre. Med flere ord thennem paa baade sider imellom vaare. Och vaare ther paa baade sider endelige dom begierendis.

Tha effther thilthal, giensuar, breffue, beuisning och sagens leilighed, och efftherdi for<sup>ne</sup> Her Peder haffuer beuist medt 50 Aars och 40 Aars Vidnisbyrdt, adt fremfarne prester wdj Thyelse och Klagstorp prestegaarde haffue wden giensigelse hafft mact i samme prestegaarde i och aff adt sette, huem the vilde, och Her Peder endnu then Myndighed haffuer, och her thil haffuer hand Stedtzmaalet och Landgillet och anden Herlighed aff samme Annex prestegaard; och Biscop Byrge presterne theris Friheder giffuet haffuer; och efftherdi Ordinantzen medfører, adt Kong. Maiest. haffuer giffuit prester och degne theris priuilegier adt nyde, som the haffde wdi Bispernes thider, och icke yderinere besueris aff Kong. Maiest., end som the vaare thilforne besuerede aff Bisperne; och huis ny besuering, som Bisperne haffde paa-lagt, och Kong. Maiest. haffuer igien afflagt, skulle bliffue afflagde effther thenne dag, och thennem icke mere paaleggis.

Vdi ligge Maade formelder och Ordinantzen, at presterne maa nyde och opbære all fruct och Landgille aff theris prestegaarde, som the icke self wdi boer; oc saa mange Sogneprester, som i Bispensis thide haffuer haft herligheden oc forsuaredt, the skulle then endnu nyde och beholde. Saa och efftherdi Kong. Maiest.<sup>s</sup> haandfestning formelder, adt alle geistlige Lhen skulle bliffue ved Mact, indthil saa lenge Kong. Maiest. och Danmarckis Riiges Raad en anden skick therpaa giøre: Vidste wi icke andet adt sige ther paa for Rette, end adt for<sup>ne</sup> Foritzloff aff Klagstorp prestegaard bør adt følge for<sup>ne</sup> Her Peder, efftherdi hand haffuer Stedtzmaalet, imeden och all then stund hans vidnisbyrd [och] Biscop Byrgis breff stande ved theris fulde Mact, eller Kong. Maiest. och Danmarkis Riigis Raad thet anderledis forandre ville. Thil ydermere vidnisbyrd, adt saa i Sandhed for oss inden Thinge gaaet och faret er, som forskreffuit staar, henge vi vore Signeter neden for thette vort obne breff. Datum anno, die et loco ut supra.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1128. 4.

#### ix.

1574, 10de September. Kongeligt aabent Brev om at de gejstlliges Enker, der nedsatte sig i Kjøbstederne og søgte deres Næring og Bjering der, skulde være fri for borgerlige Paalæg.

Wi Frederich den Anden etc. Giøre alle witterligt, att wi ere komne vdi forfaring, att naar vdi vor Kiøbsted Viborg nogen Preste Encke nødis til att boesette dennom, formeenis dennom aff Borgerne sammesteds att søge nogen saadan Nering eller Biering, som Borgerne bruge sammesteds, vden de vilde skatte oc skylde oc opholde lige Tynge med dennom. Da effterdi Preste Encker oc andre de geistliges Hustruer naadeligen er tilladt vdi den fundatz høybaarne Første vor kiere Her Fader, salig oc høylovlig Ihukommelse, de høylærde her vdi Riget giffuet haffuer, at huor de dennom boesette ville vdi Kiøbstederne, moe oc skulde de vere fri for skatt oc all anden borgerlig oc Byes Tynge, imeden oc all den stund de sidde vdi dieris Enckesede wgiffit oc føre ett erligt oc christeligt leffnett. Saa oc effterdi dennom ingen andensteds her

vdi Rigett, ihuor de ere besiddendes, formenis at bruge eller søge dieris Nering oc Biering, ville wi, att dennom vdi vor Kiøbsted Viborg saa well som andensteds icke heller at skulle skie nogen hinder eller forfang her paa. Forbiudendes vore Fogeder, Embødsmand, Borgemestere, Raadmend oc alle andre for<sup>ne</sup> Preste Encker oc de geistliges efterladendes Hustruer, som besiddendis ere eller sig boesette vilde vdi for<sup>ne</sup> vor Kiøbsted Viborg eller i andre Kiøbsteder her i Rigett, med Skatt eller anden Tyngge at besuerge, saa oc dennom saadan Nering oc Biering, som andre Borgere bruge, at formene eller her paa at hindre, imeden oc all den stund de side wgiffte oc vdi dieres Enckesede. Vnder wor Hyldest oc Naade. Giffuet paa wort Slott Skanderborg den 10 Septembris Anno 1574. Vnder wort Zignett

Friderich.

Afskrifter i Thottske Saml. 2041. 4 og i Ny kgl. Saml. 1128. 4.

X.

1574, 12te September. »Kongl. Majs Brev udganget, at Stiftslensmanden paa Aarhusgaard skal give Præsterne Kollatsbreve, som bor over alt Aarhus Stift«.

Vi Frederik den Anden etc. Gjøre alle vitterligt, eftersom over alt Riget sædvanligt er, at Stiftslensmændene hver udi deres Stift giver Præsterne Kollatsbrev paa hvis Sogn som vacerer og ledige er og de efter Ordinansens Lydelse retteligen til ere kaldede, udvalgte og af Bispen kjendt delige og skikkelige: da forfare vi, at dermed allevegne udi Aarhus Stift ikke saaledes handles som andensteds, sønderligen udi Skanderborg og Silkeborg Len, udi hvilke for<sup>ne</sup> Lene vor Stiftslensmand sammesteds<sup>1)</sup> hertil haver givet Præsterne Kollats og haft de gejstlige udi Befaling, saa mange som under dennem have været bosiddendes; hvilken Skik haver været af gammel Tid, siden Bispen raadte for samme Steder og gejstlige Rettighed. Og efterdi Stiftslensmændene over alt Riget udi andre Stifter have den samme gejstlige Rettighed

<sup>1)</sup> Her synes at mangle: ikke.

paa vore Vegne at forestaa, som Bisperne havde for dennem, ville vi, at vor Lensmand her paa vor Gaard udi Aarhus, den som nu er eller herefter kommer, saavel udi Skanderborg og Silkeborg Len som andensteds her udi Aarhus Stift, skal give<sup>1)</sup> Præsterne, som til nogle Sogne retteligen kaldes og af Bispen kjendes duelige, Kollatsbrev paa samme Sogn, de udi saa Maade kaldes til. Sammeledes skal han have de gejstlige udi for<sup>ne</sup> Lene udi Befaling og dennem forsvare og haandhæve, som andre Lensmænd udi deres Stift, undtagen des hvilke Sogne Kapitel eller andre have Jus paironatus paa, hvormed han sig aldeles intet skal befatte imod deres Friheder. Bedendes og hydendes alle Præster, saa mange herefter kaldes til nogle Sogne udi for<sup>ne</sup> Skanderborg og Silkeborg Lene, at I besøge vor Stiftslensmand udi Aarhus Stift, som nu er eller kommendes vorder, om Kollatsbreve paa eders Sogne, og ingen anden; sammeledes hannem besøge om andre eders Sager og Anliggender. Under vor Hyldest og Naade. Actum Aarhus den 12 Septembris Aar 1574.

Jydske Registre Nr. 1 Fol. 261.

xi.

1579, 17de Juni. »En Copi aff Lauge Beckis oc Doctor Povel Matzsens breff om Ødegaarde oc Jorder, som brugis til andre gaarde«.

Vi efterschreffne Lauge Bech til Førsløff, Kong. Mayt. befalningsmand paa Roskildeggaard oc offuer Sielandtz stict, Povel Madtzen, Doctor oc Superintendent udi Sieland, vi giøre vitterligt med dette vort aabne breff, at Aar 1579 den 17 Juni, til almindelig Land Moede vare vi med mange Landsprouster her udi Sieland forsamlede paa Calente huset her udi Roeskilde, da beklagede [de] for os, at huor gaarde affbrydes, eller huse staar øde, oc Jorder bruges til andre gaarde, da vil den, som Jorden bruger, iche giffue presten eller degnen nogen rettighed deraff, huerchen Korn eller smaaredsell. Da haffue vi med meenige Landsprouster her udi Sieland det saa besluttet paa Kong. Mayt. naadige behaff, at huem saadanne Jorder bruger, de skulle giffue presten oc

<sup>1)</sup> I Kopibogen staar: haffue, hvilket neppe kan være rigtigt.

degne deres Rettighed der aff, bode for smaaredsle, Eg oc Nandnest, oc huad andet som plejer at gaa der aff til Presten oc Degnen aff Arilds tid. Till Vidnisbyrd vnder voris Zigneter. Datum ut supra.

Afskrift i Thottske Saml. 2041. 4.

xii.

c. 1580. Erklæring af Bisperne i Ribe og Viborg om Forstaaelsen af Kirkeordinansens Bestemmelser om Naadensaar.

Vi effter<sup>ne</sup> Hans Laugsøn, Superintendens vdi Riberstiet, oc Peder Thøgersøn, Superintendens vdi Viborg stiet, giøre alle vitterligt, at som wi ere tilspurt voris mening oc forstand at sige fra os, huorledis den Artickel vdi Kong. Maitz vor allernaadigste Herris Ordinantze om Præsteenckers Naadens Aar kand forstaaes oc ret ordelis mellem Enckerne oc den affgangen Prestis Børn oc Arffuinge: om for<sup>ne</sup> Encker tager Naadens Aar ene eller icke. Da haffue wi der til saa suaret, at wi samme Artickel ey retter kand forstaa, holder det ocsaa vdi Sticterne hos os for ret, at Naadens Aar skal regnis fra den Dag, Presten døer, oc til Aarsdag dernest effter, oc tilfalder den døde Prestis Encke oc hans Seerbørn, som wforseet ere, saa vel som de børn, hand haffuer met sin effterlat hustru, oc icke skal forstaaes om Enckerne eller deris Seerbørn alene; men andre de døde Presters Arffuinger ere aldels vden for oc ingen fellig vdi for<sup>ne</sup> Naadens Aar kand sig met nogen ret tilholde vdi nogen maade.

Johannes Lagonius

Superint. Rip. manu propria testatur.

Petrus Theogarus

Superint. Viburg. manu propria.

Afskrift (udateret) i Thottske Saml. 2041. 4.

xii.

1581, 16de Januar. Lauritz Brockenhus, Brede Rantzow, Henning Gye och Hack Holgersenn sige Bressue, lydendis att Presterne vdi Fyens Stigt skulle thennum tilholde kongelig Rettighed med Eggt, Arbejde Sagefald och anden Herlighed, ut sequitur.

Frederich etc. Wor gunst tiilforn. Wiid epther att wij eere kommen wdj forfaringe, att Presterne vdj Fyens Stigt,

mere end andenstedtz her wdj Riigett, skulle thennum tiilholde kongelige Rettighet med Eggt, Arbeyde, Sagefalld och andenn Herlighet aff theris Preste thiennere; och epther att thett andenstedtz her wdj Riigett icke er seduanligtt, eere wij icke tiil sindtz thennum ther wdj Stigtet att tiillade større Priuilegier och Friihet end the wdj Bispernis thid haffdt haffue och epther Ordinantzenn bør att niude. Thj bede wij thig och wille, att thu, saa wiidtt thu Stigtz handell haffuer wdj Befalling, icke tiillader Presterne slig herlighet och kongelige Rettighet aff theris Preste thiennere ydermere, end thennum epther Ordinantzenn bør att niude. Ther med etc. Skreffuitt paa Skanderborg Slot thend 19 Januarij Aar 1581.

Fynske og smaalandiske Tegnelse I, 222. Et næsten ligelydende Brev udgik samme Dag til Bispen i Fyns Stift (ibid. Fol. 223).

## xiv.

1582, 19de Juni. Kongeligt aabent Brev om at Stiftslensmændenes gejstlige Jnrisdiction skulde fordeles mellem Lensmændene i de enkelte Len.

Wi Frederich then Anden etc. Giøre alle vitterligt, adt effther som wi komme vdj forfaring, huorledis thet falder vore Stictsleensmænd besuerligt, Stictens Handel och gejstlig Jurisdietz adt forrætte, med Kirker, Prester, Degne och thes godtz adt haffue wdi forbedt och forsuar, och ther med althingist icke saa flitteligen och thilbørligen adt kunde bestillis och haffuis Indseende, som thet sig burde, aff then Aarsage adt Sticterne en part ere viit begrebne, ther offuer sig ofte stoer vskickelighed och forsømmelse thildrager: Tha haffue wi med vort elskelige Danmarkis Riigis Raad then Leilighed beraadslaget och offuerueiet, och med thennem for gaat anseet och giort ther om saadan forordning, som efftherfølger: Adt huer Leensmand wdi sit Leen offuer aldt Riigett, som haffuer eller her effther bekommer noget Leen aff oss, skal effther thenne Dag haffue wdi forsuar alle the Kirker, Prester, Degne, Kirkethienere och Prestegaarde och Degneboel, som findis wdi theris Leen, wdi the Herreder och Kiøbstæder huer i Befalning haffuer, och thennem paa vore vegne adt



skulle forbede, handtheffue och forsuare thil alle Rætte wdi alle Maade, effther som Sticts Leensmanden for<sup>ne</sup> bestilning thil thes hafft haffuer. Och skulle the vere forplictet aarligen adt lade forhøre Kirkernes Regenskab, huer vdi sit Leen, haffue Indseende med adt Kirken skeer skell och fyllist och holdis ved heffd och bygning, och adt theris Renthe thennem thil beste foruendis och thil inthet andet. Huer Leensmand wdi sit Leen och the Herreder, hand raader fore, skal och stede och bortfeste vor och Kronens, saa vel som och Kirkens part aff Kornthiinden, naar the ledige bliffue, for aarlig affgift, thil thennem, som meest ther aff giffue ville, och aarlige opbære hues Affgift oss aff Kronens part aff thiinderne thilkommer, och therefore, saa vel som for hues andet vist och wuist, hand aff samme geistlig Jurisdiction opbærendis vorder, giøre oss gaat och klart Regenskab; och naar nogen Sogner eller Kald bliffue ledige, och andre Personer igen skulle thilskickis, och the aff Sognefolket bliffue retteligen kaldet och aff Superintendenterne examineret och kiendt skickelig och duelig wdi Leffnet och Lærdom thil Sogneprest och Sielsørgere, skal hand giffue Collatz, och altingist effther Ordinantzen thervdinden adt skulle forhandlis, och inthet ther imod adt giøris. Thersom och nogen geistlige Sager forefalder, som for Capittel indsteffnis och ther skulle ordelis, skal Leensmanden, wdi hues Leen saadant sig thildrager, møde thilstede paa Capittelet, och tha med Capittelet sidde Dom, och endeligen wdi the Sager dømme, och forhielppe begge parterne adt vederfaris, hues billigt och ræt er. Dog ville wi her wdinden haffue forbeholdet oss elskelige Prelater, Probster, Cannicker och Capitler her wdi Riiget hues Jus patronatus, Jurisdiction och Rettighed som the haffue thil nogen Sognekirker eller geistligt gddtz, og the thil thess och aff Arildtz thid hafft haffuer; ther med sig vore Leensmend aldels inthet wdi nogen Maade skulle befatte, men ther wdinden saa vel som wdi andre Maade theris priuilegier, som aff oss och fremfarne Konninger giffne och confirmerit ere, vere thennem wforkrencket. Her effther sig alle vore Leensmend skulle viide adt rette och forholde. Bedendis och biudendis alle Probster, Prester, Degne, Kirkethienere och

Prestetienere wdi huert Herridt boendis, saa vel som wdi Kiøbstæderne, adtj rætte ether effther, effther thenne dag adt suare vore Leensmend, samme Herridt eller Kiøbsted, wdi huilket I boendis ere, haffuer wdi forlæning och forsuar, then som nu er och her effther kommendis vorder, paa vore vegne giffuendis och fornøyendis hannem och ingen anden all huis Rente och Rettighedt I oss och Kronen plietige ere, wdi alle Maade, effther som I Stictsleensmanden giort haffuer och wdi thette vort aabne breff formeldet er. Giffuet paa vort Slot Kiøbenhaffn then 19 Junij Anno 1582. Wnder vort Signet.

Frederich.

Afskrifter i Ny kgl. Saml. 1128. 4to, og i Sjælandske Tegnerler XV, 62 (hvor det er dateret: Datum Hafniæ in Comitilis). Brevet har tidligere været trykt i Friis Edvarsens Efterretninger om Skjelskør, S. 400—2, men med flere Fejl og navnlig med urigtigt Aarstal.

xv.

1585, 24de Januar. Kgl. Forbud mod overdaadigt »Erffued Øll» under Pestepidemien i Skaane, Halland og Bleking.

Wi Frederich etc. Giøre alle vitterligt, adt efftherdj wj ere komne wdi forfaring, huorledis adt sig megen wehristelig och wthilbørlig wskickelighed skal thildrage och begiffue wdi vore Lande Schaane, Halland och Bleging, nu midlerthid Gud almectigste medt sin retferdige vredis straff, then skadelig pestilentze siugdom, haffuer vore wndersaatte sammestedtz besøgt: wdi saa maade, adt naar nogen døer och affgaar aff samme siugdom, tha skal sig ingen ville then dødis Liig anthage, føre och skaffe til Graffue, medt mindre end efftherleffuendis Mand eller Quinde eller andre Arffuinge, the fattige vedtørffige saa vel som the noget formuendis, mue ther fore giffue thennem en thønne øll eller mere, huilken the siden medt Gudtz fortørnelse och hans guddommelige vredis foract forslemme och wddricke. Och efftherdj slig wthilbørlig handel er imod all christelig skick och brug, som her wdi Riigett eller andenstedtz er brugeligt, huor thet wdi slig Leilighed och Singdoms thid er seduanligt adt thilskickis arme och vedtørffige wdj huer Sogn, som de affdødis Liig, the for-

muendis theris for en christelig Almisse, the armis och wformuendis aff en christelig Kierlighedt och thilbørlig skick, kunde pleie och skaffe thil theris Graffue och Leiersted. Efftherdi ochsaa saadanne thilkiøbte Begengelse och efftherfølgende Drick er icke allene Mennesken thil forargelse, Gud Almectigste wdi samme sin retferdige vredis straff imod oss adt fremfare och medt ydermere plager adt formere, tha ville wi her medt alffuorligen oeh strengeligen forbudit haffue alle, ihuo the helst ere eller vere kunde, saadanne øll adt giffue eller thage for the dødis Liig adt føre och skaffe thil Graffue. Saa frempt nogen befindis thet adt giøre, tha skulle the ther fore straffis, som vedbør. Wille och her medt alffuorligen haffue befalet vore Leensmend, huer wdi sit Leen, ther medt adt skulle haffue thilbørlig Opsium, och thilbørlige adt straffe ther offuer, huor thet her imod skeer, som hand vil vide for oss adt andtsuare. Her effther sig alle och huer vider adt rette, ladendis thet ingenlunde. Giffuit paa vort Slot Frederichsborg then 24 Januarij Aar etc. 1585. Wnder vort Signet. Frederich.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1128 4to.

#### xvi.

1591, 26de November. Kgl. aabent Brev om at Landsbypræsterne i Skaane skulde bo i deres Sogne og ikke i Kjøbstederne.

Wi Christian then Fierde etc. Helse Ether alle menige prester, som allene haffuer Sogner paa Landtzbyerne, och icke ere Canniker, Vicarij eller haffue noget andet Kald wdj Kiøbstederne, offuer alt Schaanestict, euindeligen med Gud och vor Naade. Vider, adt effther wi komme wdi forfaring, huorledis enn part Ether skulle sig wnderstaa adt inddrage wdi Kiøbstederne och ther adt bosette sig, och icke hoess theris Sognekirker, huor wdoffuer tit och offte kand komme, adt naar hastig Siugdum nogen paakommer wdi theris Sogner, adt the ther offuer bliffue forsømmede paa theris Salighedtz wnderuiisning, med Sacramenternis wddelelse och wdi andre Maade, endog I haffue Ethers rette Residentz och prestegaarde wdi Ethers Sogner, huorwdinden I billigen burdte adt boo, saa I stedtze och althid som rette Christelige och tro Siele-

sørgere kunde vere hoss Ethers Sognefolck thilstede, naar the Ether kunde haffue behoff. Ethers rette prestegaarde och Residentzer wdi Ethers Sogner ther offuer ocsaa forfalde och icke ved Mact holdis. Tha bede wi Ether alle, som icke ere Cannicker, Vicarij, eller haffue noget andet Kald wdi Kiøbstæderne och therfore [bør] adt boo wdi Kiøbstæderne, och huer serdelis strengeligen och alffuorligen her medt biude och befale, adj retter Ether effther adt boo och residere wdi Ethers Sogner och icke wdj nogen Kiøbstedt, och ther adt vare Ethers Kald, som thet sig bør, saa frempt adt, ther som nogen ther offuer bliffuer forsømmet, och Klage for oss kommer, I tha icke ville affsættis fra Ethers Kald. och ellers ther wdoffuer straffis, som vedbør. Bedendis och biudendis alle vore Lhensmænd offuer alt vort Land Schaane, saa och Superintendenterne wdj for<sup>ne</sup> Schaanestict, adt huer wdi sit Lhen medt for<sup>ne</sup> Superintendent wdi for<sup>ne</sup> Stict haffuer flittigt och alffuorligt Indseende medt, adt aldelis inthet mod thette vort obne Breff och Mandat skeer, saa frempt wi icke skulle vide thet hoess thennem, om theris forsømmelse ther wdinden findis. Giffuet paa vort Slot Kiøbenhaffn then 26 Novembris Ao. 1591.

Høyb<sup>te</sup> vor allernaadigste wdualde Herre Printz och Konnings thilforordnede regerendis Raad.

Niels Kaass, Peder Munck, Jorgen Rosenkrantz,  
Egen haand. Egen haand. Egen haandt.

Hack Wlffstand,  
Egenn haand.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1128. 4to.

xvii.

1593, 9de Juli. Kgl. Forordning om at Tiende skulde ydes paa Ageren i Kjørver, inden Bonden hjemkjørte sin Sæd.

Wi Christian IV. G. a. v. Effther at wi forfare, huorledis mange Bønder oc andre offuer alt vort Rige Danmarck, som bruge Kornsed, huoraf de billigen skulle tiende til Oss oc Cronen, til Kierken oc Presten, lade sig befinde megit fortrødne oc modvillige, retferdeligen at yde oc wdgiffue huis tiende de i saa maade bør at giffue, huoroffuer Kierckerne

forfalde, att de icke kunde bekomme deris tilbørlig tiende att hielpes oc forbedres med, Presterne oc deroffuer kommer oc geraade vdi stor armod, effter at en part dennem ellers haffue en saare ringe Ting at holde sig aff. Da paa det att saadant maa forekommis, oc for<sup>ne</sup> tiende i ret tilbørlig tid oc retferdelig effter Recessen maa udgiffuis och ydis, paa det at Kierckerne kunde bekomme den deel dennem bør med rette, at de dermed paa biugningen oc vdi andre maade kunde hielpis oc forbedris, Presterne oc til deris underholdning kunde bekomme den deel dennem bør at haffue med rette effter ordinantzen, oc de, som haffue fest vor oc Cronens part aff tienderne, kunde oc bekomme huis dennem bør: ville wi her med alvorligen budet oc befalet haffue menige bønder oc andre offuer alt vort Rige Danmarck, saa mange som Kornsed haffue oc bruge, oc pligtige ere at skulle udgiffue oc yde deres tiende i Kerven eller Negen, att de hereffter skulle vere fortænckt udi, for<sup>ne</sup> deris tiende retferdeligen effter Ordinantzen oc Recessen at yde oc udgiffue paa Ageren, førend de deris Korn indføre vdi Laden, oc da skulle de, som haffue vor oc Cronens part aff tienderne i feste, eller oc Presten oc Kierkevergene, enten selff eller ved deris fuldmegtige, vere der hos oc lade haffue indseende, at altingist dermed ganger rettelig til, oc siden for<sup>ne</sup> tiende at hedenføre paa de steder, som de ere plichtige. Findis oc nogen, som her imod modviligen giør oc vil icke udgiffue eller yde hans tiende paa Ageren, efftersom forskreffuet staar: hand da icke derfor vill tiltalis oc straffis paa det høieste, som vedbør. Huor effter sig alle oc huer offuer alt vort Rige Danmarck, som Kornsed haffue at bruge, skulle haffue sig att rette oc for skade att tage vare. Bedendis oc biudendis vore Embidsmend, at de her udinden huer vdi sit Lehn lader haffue slittig oc alffuorligt indseende med, at intit her imod giøris, saa fremt hand icke selff derfor vill stande til rette. Giffuit paa vort Slot Kiøbenhaffn den 9 Julii 1593.

Niels Kaas. Jørgen Rosenkrantz. Sthen Brahe.

Mandrup Parsberg.

Afskrift i Gl. kgl. Saml. 3170. 4to, og i Ny kgl. Saml. 1128. 4to.

## xviii.

1594, 14de Juli Kongebrev til Hak Ulfstand, Stiftslensmand i Skaane, om at drage Omsorg for, at der ringedes Morgen og Aften saavel i Hoved- som i Annexkirkerne.

## Thil Hack Vlfstand.

Vor synderlig gunst thilforn. Viider, effthersom wi forfare, huorledis mange stæder paa Landtzbyerne her wdi Riiget icke skulle ringis om Morgen och Afften medt Fredtzklocken eller Bedeklocken, aff then Aarsage adt mange Sognedegne residere och bo ved Hoffuidtkirken och therfore icke kunde ringe wdi Annexkirken. Sammeledis ligge och mange Sogner thil Scholebørn i Scholerne wdi Kiøbstederne, huilke och icke for theris Scholes forsømmelse kunde idelige vare samme Rigende. Och efftherdi for<sup>ne</sup> Ringen tit och ofte giffuer mangen goed och christelig Andact, och foraarsager, adt mange paa samme thid, naar ringes, giør sin Bøn thil Gud Almectigste, som ellers en saare ringe Thing och sielden thencker paa Gud: bede vi Ether och ville, adtj offuer alt Schaane stict lader giøre then forordning, adt huor nogen Degn boer och residerer hoess Kirken, adt hand tha daglige huer Affthen och Morgen bethimelig thid. ringer for<sup>ne</sup> Bede och Fredtzklocke, och huor ingen residerende Degn er, eller och Sognerne ligge thil Scholen wdi nogen aff vore Kiøbstæder, adt tha Sognemendene enthen selff skiftis thil Affthen och Morgen adt ringe samme Klocke, eller och ere thennem behielpelig, adt the kunde lade handle medt then nest ved Kirken er boendis, adt hand sig samme Ringende vil paa-thage, paa thet for<sup>ne</sup> Ringende thil en goed paamindelse och Andact kunde ved Mact holdis. Ther mødt skeer vor vilie. Befalendis Ether Gud. Screffuit paa vort Slot Kiøbenhaffn then 10 Julij A<sup>o</sup> 1594. Wnder vort Signet.

Høybete vor allernaadigste wdualde Herre Prindtz och Konnings thilforordnede regerendes Raad.

|              |                     |              |
|--------------|---------------------|--------------|
| Niels Kaass, | Jørgen Rosenkrantz, | Sthen Brahe, |
| Egen haand.  | Egen haand.         | Egen haand.  |
|              | Mandrup Parsbiørg,  |              |
|              | Egen haandt.        |              |

## xix.

1596, 21de Februar. Kongebrev, hvorved Tiendeforordningen af 9de Juli 1593 (se xvii) forklares og begrændses.

Wi Christian then fierde etc. Giøre alle vitterligt, adt wi nogen thid siden forleden formedelst adtskillige foregiffne Klagemaall haffuer ladet vore obne Breffue wdgaar thil menige Bønder och Almuffue offuer alt vort Riige Danmark, som Kornsæd haffue adt bruge, huorledes the thennem medt theris thiinde adt wdgiffue skulle forholde, adt the then effther Recessen och Ordinantzen paa Ageren wdj Kerffuen eller Negen skulle yde och wdgiffue, førend the theris Korn indførde wdi Laden, och thet adt skulle ske wdi theris egen eller nogen theris fuldmectiges Nærnerelse, som samme thiinde skulle opbære, effther som samme vort Breff wdi sig selff ydermere formeller och indholder; och wi nu forfare megen wrictighed sig der wdinden adt begiffue, adt naar en knap och hastig høst er forhaanden, at Bonden och then, som thiinde skal, icke medt hans gode Leilighed kand sin thiinde quitt bliffue, endog the, som thiinden skulle anamme, nocksom therom thilforn effther vore forrige breffue haffue verit adtuarit, huor offuer Kornet, som bliffuer saa lang thid bestaaendis paa Marken, mesten bliffuer forderffuit, thennem icke thil ringe skade och affbreck, och ther thil medt the, som skulle anamme samme thiinde, wnderthiden for slig Leilighed skyld affthuinger aff thennem, som then skulle wdgiffue, huad de selff ville och begiere. Tha paa thet adt slig wleilighed maa bliffue affskaffet, och vore wndersaatte, som i saa Maade skulle thiinde, icke offuer billighed skulle bliffue besuerit, haffue wi verit forårsaget medt vort elskelige Danmarkis Riigis Raad, som nu her hoess oss thilstede haffuer verit, vore forrige breffue adt forklare och wdthyde; och vil therefore her effther saa alffuorligen holdet och efftherkommet haffue, adt naar nogen effther Ordinantzen och Recessen och vort forrige Breffs Indhold skal yde och wdgiffue sin thiinde paa Ageren wdi Kerffuen eller Negen, tha skal then, som thiinden skal opbære, thil rætte thid møde thilstede, och enthen ved sig selff eller ved hans fuldmectige adt anamme samme thiinde paa Ageren; och ther som ingen møder thil-

stæde, och thiden och leiligheden ther offuer forsømmis, tha maa then, som thiinde skall, haffue god fuldmact thil sit Korn adt føre wdi huss. Er ther tha nogen, som formener icke retfærdeligen adt vere thiindet, tha ther medt adt handlis och forfølgis effther Recessens Liudelse. Huor effther sig alle och huer offuer alt vort Riige Danmark, som Kornsæd haffue adt bruge, skulle haffue adt rætte och forholde. Bedendis vore Fogeder och Embidtmænd, adt the ther wdinden, huer wdi sit Lhen, lader haffue flittig och alffuorlig Indseende medt, adt thenne vor Forordning bliffuer holdet och efftherkommet, och inthet her imod giøris wdi nogen Maade. Giffuet paa vort Slot Koldinghuss then 21 dag Februarij, Anno 1596.

Wnder vort Signet.

Højbe<sup>te</sup> vor allernaadigste wdualde Herre Prindtz och Konnings thilforordnede Regerendes Raad.

|                             |             |                   |
|-----------------------------|-------------|-------------------|
| Jørgen Rosenkrantz          | Sthen Brahe | Mandrup Parsbiørg |
| Egen haandt                 | Egen haand  | Egenn haandt      |
| Jacob Seefeld, Egen haandt. |             |                   |

Afskrift i Ny kgl. Saml 1128. 4to.

## xx.

1598, 7de Juni. •Ribe Kapitels Sentens og Tykke om Naadensaar imellem Præsteenken udi Skjærbæk og hendes Medarvinger•.

Christen Lange til Bramming, Cantor, Peder Hegelund, Superintendentens over Riberstift, Anders Søfrensen Vedel, Hans Lauritsen D., Mads Pors og Niels Glud, Kanniker i Riberdomkirke, giøre alle vitterligt, at Aar 1598 paa Tamperonsdag, den 7. Dag Junii, vare skikkede for os her paa Kapitelshus udi Ribe Povl Søfrensen udi Skjærbæk og højlærd Mands M. Anders Jacobsen Skjærbæk, Sognepræst til Vistby, hans aabne Skrivelse til Kapitlet, skrevet med hans egen Haand, baade paa hans egne og paa hæderlige og højlærde Mands Doctor Hans Jacobsøns, hans Broders<sup>1)</sup> Vegne (som og begge deres Navne, D. Hans Jacobsen og M. Anders Jacobsen, fandtes der underskrevne) fast udi denne Mening:

<sup>1)</sup> Om disse tvende ret mærkelige Brødre findes Efterretninger i Cimbræ lit. I, 583. Jvfr. Ny kirkehist. Saml. III, 664.



At efterdi Birgitte Hr. Jacobs, deres Stifmoder, havde ingen Børn ved deres Fader, sl. Hr. Jacob Lauritsøn, Sognepræst til Skjærbæk, lode de sig tykke, at de saa vel som Birgitte Hr. Jacobs burde at arve og nyde Naadsensaar imellem dennem og hende, [hvorpaa de vare] vores Dom og Sentens begjærendes. Og ikke andre Breve eller Bevis bleve da af dennem udi Rette fremlagte. Sammeledes var og da tilstede hæderlige Mand Hr. Hans Bondson, Sognepræst til Roager, som ogsaa udi lige Maade paa hans Moders Vegne var det samme af os begjærendes, og lod læse det Kontraktsbrev, som med Danne-mænds Overværelse imellem forskrevne Birgitte Hr. Jacobs, paa den ene, og sl. Hr. Jacobs Arvinger, paa den anden Side, med sammes fælles Venners Underskrivelse gjort og gaaet var den 8 Maii det Aar 1598, som iblandt andet udtrykkeelig og klarlig formelder, at forskrevne Birgitte Hr. Jacobs skal nyde og beholde hendes Naadensaar efter Ordinansens Lydelse udi alle Maader. Hvorfor vi ikke kunne forstaa, af hvad Aarsag og Forsæt at Arvingerne have den Tid ladet saadant indskrive og fuldkommelig samtykt hende at beholde uden al Gjæld, kvit og fri i alle Maader, som deres Kontraktsbrev medfører, og de nu derimod udi deres Beretning agte at skille hende af saavel med Rugsæden som Bygsæden. Men efterdi saa Kong. Maj.s Ordinans og deres egen Kontrakt og Forskrivelse tilholder hende til Naadsensaar, vide vi ikke andet at kjende derpaa, end at de ere pligtige til at holde, hvis de tiltroede Dannemænd dennem endelig imellem gjort have, saa og at udi et helt Aar omkring efter den Aarstid og Dag, som sl. Hr. Jacob er død paa (som os berettes, at han døde den 12 Martii dette Aar 1598), bør hans efterladte Enke jo endelig nyde en af de samme tre Aarstider og Terminer, som Ordinansen formelder, og det saa vidt som samme Ordinans hende af Rugsæd, Sommersæd og Tienden tilmelder, saa og den halve Part af al Præsterente, som udi midlertid kan falde, efterdi saadant Naadsensaar er jo naadigst undt og funderet paa de fattige Præsteenker, saa og efterdi Ordinansen udi samme alle Terminer og Aarstider nævner Enkerne besønderlig, saa vel som den og strax derefter taler om Præsterne udi Kjøbstederne deres Efterleversker. Desligeste

ogsaa efterdi at de høj lærde udi Kjøbenhavns Universitet med Superintendenterne udi deres Declaration og Decret over Ordinanseen (skreven og berammet Anno 1555 efter Kong. Maj.s naadigste Befaling) have forstaaet og forklaret dette Stykke om Enkerne med disse Ord: Ut sciant Præpositi pro æquitate omnia disponere pro viduis Parochorum et iis, qui de mortuo succedunt in officio, consultum videtur, ut sicut ipsa vidua juxta ordinationem retinebit dimidiam partem tam sementis quam decimarum, ita quoque cedat ei dimidia pars *aliorum reddituum*, ut oblationis et similium consuetarum levationum, interim dum ipsa successori victum suppeditat. Debent etiam boni viri reddere eos ex utraque parte contentos, quantum ad cohabitationem attinet, ut uterque in pace vivat in suo angulo et loco. Hvilken deres Forklaring baade om Præsteenker selv, saa og om al Halvpræsterente og Indkomst udi samme deres Naadens Aar, vi have ikke vidst at forandre eller fra at gaa udi nogen Maade, men holdt viselig for, at med forskrevne Ord „*redituum et levationum*“ bør jo at forstaas Hø og Græsning, Smørbyrd, Kvægtiende, Landgilde, og hvis som ligger ad mensam, med Tjenere og anden Redsel og sædvanlig Præsterente og Indkomst; om hvilken forskrevne Rente og Rettighed, saavel som om hvis Tvivlsmaal, som dennem imidlertid kan forefalde, Provsten med fromme Præstemænd og uvildige Dannemænd kunne dennem udi stykkevis efter Lejligheden og efter saadanne forskrevne Love og Statuter, saa og efter kristelig Sædvane og Billighed, til al Venskab med det første forene og fordrage. Quod testamur sigillis nostris. Actum die et loco ut supra.

Afskrift i Thottske Saml. 2041. 4to.

# xxi.

1620, 23de Marts. Kgl. Forordning om Fremgangsmaaden ved Præsters Kaldelse.

Wij Christian den fiende etc. Gjøre alle vitterligt, eftersom vi aff daglige os forekommende klagemaal och angiffuende komme vdi forfaring, hvorledis naar noget præstekald ledigt worder, adskillige tvist och wenighed forfalder, førend

en anden person louligen effter Ordinantzen igien kand kalditt bliffue, och det aff den aarsage fornemmeligen, at udi Ordinantzen icke saa vdtryckeligen findis der om specificeret, som vel fornøden er: da haffuer vi, saadant at forekomme och affskaffe, effterfølgende schick och forordning med os elsk. Danmarckis rigis raadz raad och betenckende beslutet och berammet, at huor nogen Sognepræst schal kaldis til tuende eller trende Sogner, och ingen befindis att haffue jus Patronatus til nogen aff samme Sogner, da schulle de 7 Mend, som effter Ordinantzen vdneffnis, tagis aff begge eller alle Sogner, saa at altid en tagis meere aff Hoffuetsognet end aff det eller de, som for Annexer haffuer væritt holditt. End er nogen aff Adell bosiddendis vdi ett aff Sognerne, da schall samme Sogn, saa viit præstekald sig belanger, regnis for Hoffuittsognett. Meden er adelspersoner boendis vdi begge Sogner, eller ingen vdi enten aff Sognerne, da schulle de fleeste Kaldzmend tagis aff dett rette Hoffuettsgogn. Befindis Sognerne vdi fleere Hærreder att være beliggende, da schall den Hærredzproust, vdi huis Hærrett dett Sogn er, som de fleste Kaldzmend vdneffner, være offuerværendis effter Ordinantzen, och schall samptlige Kaldzmend i samme Sogn sambles och vdgifue Kald. Och efftersom Ordinantzen formelder, at Kald strax bør at gaa for sig, da saa fremt nogitt ledigt Kald for victige Aarsager icke strax med en duelig person kand forsørgis, saa schall dog der med i det lengste icke lenger end vdi sex vger oppeholdis: dog vdi pest och andre smittsomme Sygdommers tiid schall med det første och strax, saa vitt mueligt er, fortffares. Giffuet paa vort Slott Kiøbenhaffn den 23de Martij Anno 1620. Vnder vort Zignett.

Christian.

Samtidig Afskrift i Udgiuerens Besiddelse.

xxii.

1621, 12te September. Kgl. Forordning om at der ikke maatte gjøres Indgreb i Sognebeboernes Ret til at kalde Præster

Wii Christian den fierde etc. Giøre alle vitterligt, att efftersom vor kiere Her Forfædre, hoilofflig och christelig ihuokommelse, haffuer ladit sig saa høit Gutz salige ordz

tiennneris Kald være befallitt, at de serdeles rettighed Sognemendene alene naadigst haffuer villet vnde och forlæne, efftersom saadant oc vdi Ordinantzen forfattitt och indførd er; alt til den Ende, at Menigheden, som sagen mest paagielder, des bedre effter deris egen ynsche oc begiering kunde i det høivictige verch, nest Gud den allermectigstis hielp, forsiunis. Endog nu saadan høibemelte voris kiere Her Forfædris act och forsætt Lensmendene saa vel som Superintendenterne alvorligen haffuer forbudit, Meenigheden der vdi i nogen maade fore at gribe: effterdi deris Majestater salig ihuokommelse end och sig selff saadant icke haffuer villet haffue forbehollet, huilket och vi naadigst altid haffuer ladet os befalde, efftersom saadant aff adschillige voris der om vdgangne forordninger er for øiene: dog erfare vi naadigst, at det, som vdi saa maade ved Ordinantzen saa vell som forbemelte voris forordninger Lensmendene och Superintendenterne forbiudis, paa somme steder aff provster och lensmendz fougder driffuis. Huorfore vi med os elsch. vort rigis raadz raad oc vnderdanigst betenckende naadigst ville endnu videre, samme leilighed angieldende, som effter følger forordnet haffue, saa och her med forordne.

Naar nogett Kald ledigt vorder, da schulle to eller tre maa prædicke for menigheden, om samme meenighed icke fleere at høre er begierendis, aff den aarsag at de, sig angiffuet haffuer, er dyctige. Dernest, saa fremt Sognemendene paa landit eller och Borgemester och Raad i Kiøbstæderne icke selff dyctige personer kunde vdspørge och fodre at lade sig høre, da schall enhuer være fritt fore sig til prædicke embed at angiffue, dog at det scher schickeligen och effter Ordinantzen, och paa landtzbyen for prousten allene, huilken ingen schal maa enten opholde eller derfra holde, saa fremt den haffuer sitt gode och nøyactige Testimonium om sitt leffnett och lærdom enten fra vort Universitet, om hand derfra haffuer sin Affscheed, eller och fra sin Privato Præceptore, om hand paa nogen tiid allene er forloffuet. Dog dersom prousten egentlig bevist er om nogens forhold, som en Gutz ordz tiennere vsømmelig er, da schal hand saadant vor lensmand giffue tilkiende, saa fremt sognemendene eller den,

sig angiffuer, icke vilde lade sig forsige, paa dett forbemelte vor lensmand med fiid kand forfare og tilbørlig Indseende haffue, at ingen saadan tilstædis. Ellers oc i andre maader schulle lensmændene huerken ved fougder eller andre nogen præsentere eller præsentere lade, eller och sig med kaldene befatte, naar ellers effter Ordinantzen, och som forskreffuet staaar, tilgaar. Dog at inden den tiid, voris forrige forordning omformelder, med Kald fremfaris, oc icke der offuer oppeholdis; thi da schal och maa Lrnsmanden med Bispnen paa vore Vegne haffue Indseende oc til Endelighed forhielpe den part (om der ellers tuistes) største føie och rett haffuer, Huor effter alle oc huer sig schulle haffue att rette. Giffuett paa vort Slott Kiøbenhaffn den 12. Sept. Ao. 1621. Vnder vort Zignett.

Christian.

Samtidig Afskrift i Udgiverens Besiddelse.

xxiii.

1626, 21de Maj. Prinds Christians Reskript om Naadensaar efter Præster.

Vi Christian den femte, med Guds Naade Danmarks, Norges, Vendes og Gothes udvalgte Prinds, udi Kong. Maj.s vores elskelige kjære Herre Faders og naadigste Konnings Fraværelse til Regjeringen forordnet. Vor Gunst tilforn. Vider, at eftersom I underdanigst haver været begjærendes at vide, hvorledes I skulde have eder med Naadsens Aar at forholde, naar nogen Præstemand ved Døden afgik, som ikke efterlod sig Livsarvinger: om hans Hustru da alene Naadsens Aar skulde beholde, eller hans andre Arvinger med hende udi Naadsens Aar, som udi andet Gods, skulde arve. Da er det vores naadigste Betænkende, at efterdi Naadsens Aar er en Bevilling, som Kvinderne alene udi Ordinansen er bevilget, de derfor alene det beholde skulle. Dermed sker vor Vilje. Befalendes eder Gud. Skrevet paa Koldinghus den 21. Maii Ao. 1626.

Christian.

Os elskelige Axel Urne til Ryegaard, Dronninglig Maje-stæts Befalingsmand paa Halsted Kloster.

Afskrift vedlagt Biskop Morten Madsens foran, S. 96—7, meddelte Skrivelse.

## xxiv.

1629, 9de Avgust. Kongebrev til Bispen i Ribe om Oplysninger angaaende Præstekaldenes Indtægter, for at de ringeste kunde blive forbedrede, og Præsterne derved sættes i Stand til at pensionere deres Formænds Enker.

Christian den fjerde med Gutz Naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis Konning.

Wor synderlig gunst thillforn. Vider, att eftersom vi forfarer, att pretekaldene sammesteds (!) saa ringe skall findis, att di icke kand thaale att giffue saa megit thill Presteenckerne, som enten for Alderdom skyld eller anden thillfald icke bliffue efter dieris hosbondtz død giffuet i Kald igien, att de nogenlunde kunde dermed thill Nødtorffthighed worde forserged: Da bede vi eder och ville, at I en rigtig designation och fortegnelse vdi woris Cantzelie indskicker paa de Sogner, som vdi eders stift befindis saa ringe att være. Och paa det dissbedre kunde om Alting kiendis, skall Numerus decimantium, Prestegaardernis och Sognernis villckor specificeris, att der paa siden middell kunde thenkis, huormet de, som icke allerede forsiunet ere, kunde worde betenckte. Hermed skeer vor wilie. Befalendis eder Gud. Skreffuet paa vortt Slott Kiøbenhaffn den 9. Augusti 1629. Vnder wortt Zignet.

Christian.

Afskrift af Brevet til Bispen i Ribe, i Ny kgl. Saml. 723 b. Fol. Under Afskriften har Biskoppen skrevet til Provsterne:

S. O. Cognoscitis ex literis negotium et perspicitis clementissimam S. R. M. voluntatem, cui Deus in æternum pro tam sancto proposito benedicat. Dn. Præpositi igitur singuli in suis eparchiis curent, ut quam primum transmissa ad me clara secundum literarum tenorem designatione, mandato vel magis oblata Gratia Regia satisfiat. Valete. Scribam Ripis XXV d. Aug. Anno 1629.

Jan. Dion. Jers. S. R.

Jvfr. Biskop J. D. Jersins Erklæring, trykt hos Gjellerup, S. 263—4, samt Kongebrevet af 18de Juni 1632 om Forbedring af Præstelønnen ved nogle Kald i Ribe Stift, trykt i Hofmans Fundationer IV., 562—5.

## XXV.

1624, 26. Juni. »Forordning om Proffsternis Aarlig Visitats oc indseende med Børnelærdommen.»

WI Christian den Fierde, med Guds Naade, Danmarckis, Norgis, Wendis oc Gothis Konning, Hertug vdi Sleszvig, Holsten, Stormarn oc Ditmersken, Greffue vdi Oldenborg oc Delmenhorst, etc. Giøre alle witterligt, at Wi forfare den store Groffhed, som findes iblant Vngdommen paa Lantzbygden vdi deres Saligheds Børnelærdomb; Vanseet Degnene fast allene der til ere indstiftede, oc efter de affskaffede Papistiske Messer fornemligen aff den Aarsag vedbleffne, at de Vngdommen der vdinden oplære oc vndervijse skulde, Huilket oc dennem derfor vdi voris Christelige Kircke Ordinantze særdelis befalis; Oc saadan vngdommens Forsømmelse formodentlig stor Deel deraff forarsagis, at Proffsterne icke Aarlig oc idelig Kirckerne visiter: Thi biude Wi oc hermed alffuorligen befaler Proffsterne offuer Vore Riger oc Lande, at de i det ringste en gang huer Aar, oc om det Bisperne siunis være fornøden, tiere, alle oc huer deris Proffstiers Kircker besøge, om Tienistens oc fornemligen Børnelærdommens tilstand flittigen forfare, Degnene, residerende oc andre, saa vel som Substituterne, huor de ere, forhøre, formane oc tilholde deres Kald oc Bestilling herudinden forsuarligen at forestaa, oc der hosz ald mangel rette oc forbedre. Saa oc Presterne der hosz tilholde med Degnene oc deris Substituter det indseende at haffue, som deris Kald oc Bestilling vdkreffuer, oc de vide at forsuare. Oc skulle de alle Sogner, saa vel de vnder Adelens oc Capitels jure patronatus ere, som andre, tillige med andre deres Proffstiers Kircker besøge oc deris Bestilling sammesteds, ligesaa vel som hos de vnder Cronens Patronat ere, forrette, anseende ingen, huo det oc være kunde, sig fra Ordinantzen oc den gemene Geistlige tilsium oc tieniste maa vnddrage; Huorimod Proffsterne oc aff dennem saa vel som andre Kircker deris Aarlige Løn derfaare skulle haffue at opbærge. Dog huis Bygfeldighed paa Kirckerne befindis, haffue Proffsterne hosz dennem, som Patroni ere, at andrage.

Giffuit paa Vort Slot Kiøbenhaffn, den 26. Junij, Anno 1634. Vnder Vort Signet.

Christian.

Efter et samtidigt, særskilt trykt Blad. (Jfr. Sjæl. Tegn. XIX, 239).

xxvi.

1638, 15de Maj. •Bisperne udi Danmarch, Norge, Island, Ferøe<sup>1)</sup> och Øsell finge breff at tilholde Præsterne at føre et schicheligt leffnet».

Christian den Fierde med Guds Naade Danmarchis, Norgis, Wendis och Gothis Konning.

Woris synderlige Gunst tillforn. Wider, efftersom wi denne Tid och Guds Evangelische Menigheds bedrøffuede och beklagelige Tilstand offuerveye och nochsom betenche, den saaledes aff den Allerhøyeste som en well fortient Synde-straff att tillades, fornemlig i dett en stor Deell aff Geistligheden, som med deris Forbøn i Christo Jesu schulde søge att møde och att stille den gode Guds rettfærdige Vrede, bruge deris Embede, som en verdslig Handel och den huor aff de leffue schulle, och iche Dag och Nat suche och søge effter att forfremme Guds Ehre, och med deris gudelige Exempel, sachtmodige Omgængelse, Besøgelse i Husene, hellige Leffnit och trøstefulde Formaning deris Tilhørere att forbedre och drage vdaff denne Verdens Sicherhed til sand Omvendelse och Aandens Enighed i Guds frycht och en christelig Kierlighed, meenende, naar de i Kircherne deris ordinarie Predichener holde och ellers sig iche vdi noget forsee, som mand kand tale dennem till for effter Ordinantzen, Lou og Rett, att de deris Embede da sicherligen tillfulde giort haffuer: da bede wi eder, wille och her med alvorligen befale, att I paa ny om eders vnderhaffuende Geistlighed i Kircher och Scholer fittelig och idelig forfare, och vdførligen om deris Forhold eder informere, Prouster (vnder deris Prouste Embedis Fortabelse och wilkaarlige Bøder) saa och Præster och alle andre tillholder, iche allene paa forskreffne, saa och alt

---

<sup>1)</sup> Færø havde ingen særlig Biskop, men det paalagdes Biskop Resen i Kjøbenhavn at meddele Provsten og Præsterne paa Færøerne Befalingen.



dett Gudeligt och Christeligt er. sig att begiffue, med Lemfeldighed, huor den kan Sagen vdrette, søge deris Tilhøreris Sallighed, intet aff Had [eller] Hastmodighed respect och reputation temere turbere; meden och ware sig fra Druchenschab, raade alle till Maadelighed, selff schy all Offuerflødighed i deris Brølluper, Barssel och Giestebud, ey brende Brendevin i deris Huse, meget mindre andre det biude eller forebære, holde sig fra Dantzen med Glas paa Haanden och deslige verdslige Vsømmeligheder: med videre som I selff Gudeligen kunde betenche. Befindis nogen med saadan Forseelse, da schall hand (vden nogen Gjennemfingreseelse<sup>1)</sup>) staa til Rette effter Sagens Tilstand, som wedbør. Der med scheer vor Wilge. Befalendis eder Gud. Schreffuet aff wor Befestning Glychstad 15. Maji Anno 1638.

Konsistoriets Kopibog III., 243—4 og Sjæl. Tegn. XXVI., 305.

En Afskrift sendtes til Universitetets Rector og Professorer med et Kongebrev af samme Dag, hvori det paalagdes dem: „at I den Lejlighed Ungdommen, som udi Universitetet der i vor Kjøbsted Kjøbenhavn studere og sig til Skole- eller Kirketjeneste ville bruge lade, inculcerer og dennem alvorligen derhos formaner, at de det i Guds frygt vel overveje, i Sønderlighed de, som bekomme eller have bekommet deres Attestats, saa at Guds Ære over alting og deres Opbyggelse maa søges og fremmes“.

---

<sup>1)</sup> De i Parenthes indesluttete Ord mangle i Sjæl. Tegnelser.

---